

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ

Grammatica Slavo-ruthena М. Лучкая.

Часть I.

Частина славяноруська.

(Відбитка з Наукового Збірника тов. Просвіта
в Ужгороді річник VII-VIII. за рік 1930-31.)

Друкарня ОО. Василян в Ужгороді.

73

224

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ

Grammatica Slavo-ruthena М. Лучкая.

Часть I.

Частина славяноруська.

1931

(Відбитка з Наукового Збірника тов. Просвіта
в Ужгороді річник VII-VIII. за рік 1930-31.)

Друкарня ОО. Василіян в Ужгороді.

Др. Василь Сімович.

Grammatica Slavo-ruthena М. Лучкая.

Цього року¹⁾ минає сто літ, як із університетської друкарні в Будапешті вийшла у світ перша на західніх українських землях українська граматика (1830. р.). Заголовок невеликого цього підручника (176 сторін, 8⁰), написаного латинською мовою, був, власне: „Grammatica slavo-ruthena: seu vetero-slavicae, et actu in montibus Carpathicis parvo-russicae, seu dialecti vigentis linguae“ — мови славяноруської або старославянської, й говірки малоруської, ще тепер немовби живої в карпатських горах —, і автор її „парох та архідіакон ужгородський і дійсний капелян найяснішого князя й воеводи з Люкки“ в Італії, Михайло Лучкай — відповідно до своєї теорії, з'ясованої в передмові до свого твору (III—XVI), подає між иншим, де йому цього треба, фонетичні, морфологічні, по трохи словотворчі й синтактичні прикмети живої української мови, що нею говорить наш народ на Підкарпатщині. Цій книжці довелося відіграти певну роль в історії українського мовознавства на західніх землях, тим то у сторіччя виходу її з друку вважаємо за справедливу річ присвятити більш уваги цьому творові, тим більше, що все те, що появлялося про нього досі, не дає ще ясного образу про Лучкаєву працю...

Думку написати свою граматику slavo-ruthen-y зродило в Лучкая декілька причин. Сам автор, студіюючи в Відні теологію, цікавився лінгвістичними питаннями; між його паперами зберігся

¹⁾ Праця відчитана на зборах „Українського Історично-Фільологічного Товариства“ у Празі, дня 17. червня, 1930. р., на зборах, присвячених пам'яті Лучкая з приводу появи перед сто роками його граматики. Друкуємо першу частину — прикмети славяноруської мови у граматиці Slavo-ruthen-i. В. С.

рукопис словника й азбуки етіопської з 1815 р.¹⁾ Гурток, що в ньому Лучкай повертався, це були великі на той час (у тодішньому розумінні) українські патріоти та славянофіли, й розмови, що їх вів у себе Іван Фогорошій-Бережанин²⁾, парох церкви св. Варвари, приятель та прихильник Лучкая, крутилися коло фільольогічних питань, коло славянської єдності, коло спільної для всіх славян літературної мови. Коли докладно перейти лист Бережанина-Фогорошія, писаний із Відня 21/IX. 1827. р. до підкарпатського патріота Орлая³⁾, що виїмав був до Росії⁴⁾, то неважко замітити, що головні тези

¹⁾ Frantisek Tichý, Michail Lučkej (Slovanský Sborník, věnovaný jeho magnificenci prof. Františku Pastrnkovi, Praha, 1923), ст. 215.

²⁾ Здогад проф. Тіхого (Sborník, ст. 215), що Фогорошій та Бережанин одна особа, potwierдив Др. І. Панькевич і аналізою статті Б. і порівнянням письма Б з письмом Фогорошія та Лучкая. (Наук. Зборник Тов. Просвіта в Ужгороді VII—VIII. ст. 168—188. Хто був Іван Бережанин — Михайло Лучкай чи Іван Фогорошій); дивно тільки, що вже 1929. р. Tichý вважає Бережанина за псевдонім Лучкая (podepsal se pseudonymem Ivan Berežanin, див. „Josef Dobrovský, a Podkarpatská Rus“, збірник Josef Dobrovský, Прага, 1929, ст. 342.) Фогорошій допоміг, між иншим, дістатися Лучкаєві до Італії; цікаве листування з цього приводу, опубліковане дром Ярославом Гординським у Записках Наукового Товариства ім. Шевченка, Т. СХХV, Львів, 1918, у його праці „Основане гр.-кат. церкви в князівстві Люкка в Італії, ст. 55 — 89. Крім цього, див. Др. Василь Гаджеґа, „Михаил Лучкай,“ Ужгород 1929, ст. 50. і далші.

³⁾ Орлай любив свою мову; у листі до Доленги-Ходаковського просить, щоб він „писав по малоруськи“ до нього (Свѣнцицкій, Матеріали по історії возродження Карпатской Руси, лист із 15. I. 1820, ст. 25), і хоч сам пише по-російськи, то часто вставляє українські фрази. Щодо підкарпатської мови, то в Орлай був погляд, що „Карпатороссы.... сохранили.... языкъ русскій съ такимъ нарѣчіемъ, которое гораздо чище нынѣшняго кievскаго“ (Мат., ст. 40. 46).

⁴⁾ Фогорошій-Бережанин уважав церковнославянську мову за „основаніе и корень“ усіх славянських мов (Матеріали, 47). На його погляд, та славянська мова може бути одна для всіх славян, що 1) найближча до свого коріння, себто, до церковно-слав. мови; 2) та, що „в церкви или богопочитаніи, въ гражданскомъ и военскомъ правительствѣ, и въ преподаваніи наукъ въ общихъ училищахъ народныхъ въ употребленіи, слѣдовательно“ — та, що є „дипломатическій“ (язык); 3) та, що нею „цѣлое гражданское правительство и науки хотяй сочасти только отправляются,“ й нарешті, та, що нею „хотяй съ части набоженство только и науки отправляются...“ Котра з тодішніх мов туди підходила, Бережанин сам не каже; він займається діалектичними різницями в українській і російській мові — перший у нас огляд укр. діалектології (підносить укр. *h*; *y* < *л*, *i* < *о*, *е* з усіма відтінками в вимові на Підкарпатті; *infin.* на — *ти*; *i* < *ъ*; *ий* < *ѣ* супроти моск. *ой*; приставне *в*, *и* < *ы*, *i* — характеризує діалекти Підкарпаття, але ж на його погляд усі ці діалектичні різниці усувала б придумана окрема спільна ортографія славянська а усякими скороченнями, які кожний славянин читав би по-своєму (н. пр.,

цього листа сходяться з поглядами Лучкая й на церковно-славянську мову, й на інші славянські мови, й на ролю церковно-славянської мови для всіх славян — у гуртку, певне, йшли розмови про долю церковнославянської мови в поодиноких славянських краях, про становище українського народу, що зберіг цю мову в церкві, головню в Галичині та на Підкарпатті, й наслідки дискусій не могли не відбитися й на поглядах Лучкая.

Щодо самого Підкарпаття, то воно в авторитетних славянських пробудників було тоді *terra incognita*:¹⁾ здається, крім поль-

Бѣъ можна б читати, як *Бог, Би, Бел, Бул, Бегл*; члкъ — челоуѣкъ, чолоуѣкъ, члавек, человек, чувек і т. д.), але й єдність мовна тоді заховалася б.

Лист недокінчений, принаймні, дальша частина його неопублікована, але ж аж напрошується висновок: усі славяни, бодай східні, повинні прийняти за літературну мову — церковно-славянську або краще „славяноруську“, яку він ототожнює з „руською“, себто, славяноруською на Підкарпатті (пор. вислови: чистым старинным славянским или руським языком, ст. 54. і т. д.)

Сам лист Бережанина до Орлая складений славяноруською мовою, часто без *ъ*, як у граматиці Лучкая. Думки Бережанина, що, певне, панували в тодішньому віденському гуртку, повторюються і в Лучкаєвій передмові до граматики, головню ж його погляд на ролю церковної мови в письменстві, думки про оті дроблення мов славянських, про знання церковної мови межи підкарпатською інтелігенцією й т. д.

¹⁾ Див. передмову до граматики, ст. IX. та XIII. Лучкай покликується на вислів Шафарика в його „*Geschichte der slavischen Literaturen nach allen Mundarten*“ з р. 1826, але ж сторінки не цитує. Згадані слова містяться в 3. замітці на ст. 141. й відносяться до всіх „*Russniaken in Ostgalicien, Bukowina und Nordungarn*“..., всі вони, мовляв, „in sprachlicher und historischer Hinsicht noch eine terra incognita.“ Про „*Russniaken in Ungarn*“ Шафарик додає пояснення, що вони „*sind die Fortsetzung ihrer orthodoxen Brüder*“ (ibidem), що, „*das Russniakische in Ungarn ist stark metadialektisiert*“, та що шкода, „*dass ihre Volkslieder nicht gesammelt sind*“ (ст. 142) До ст. 141 Шафарик (примірник, що ним я користувався — власність самого Шафарика; до кожної сторінки вліплені окремі листки на помітки) додав на окремому листку таку замітку, переписану з Копітара 1830. р.: „*Ein Russniake Mich. Lutskaý (підкреслення Шафарика), nun Hofcapelan beim Hrzg v. Lucca, der(?) ein Bourbone die schöne Güte hatte, nachdem er ungarisch gelernt, auch noch altslavisch zu lernen und in Lucca eine unirtslavische Hofcapelle errichtete... hat eine ruthenische Sprachlehre in die Censur gegeben. Est plena falsi ratione inii (слова характеризують погляд Лучкая на укр. мову), aber doch besser als keine; besonders der Anhang von populären Fabeln, Liedern, Sprichwörtern etc*“ (Копитар, 1830.) Крім цієї згадки, Шафарик має ще там виписок із Ганки про граматику Ів. Могилянського, підкарпатський буквар із 1822. р. та катехізм із 1801, що про нього говорить у „*Praefatio*“ й Лучкай (ст. X.) Погляд Шафарика на граматику Лучкая висловлений у його книзі „*Slovanský narodopis, druhé vydání*, Прага, 1842. ст. 29. (nařečí maloruské není dosti přisně od církevního odděleno — ale... první aspoň se pokuší odlišiti jazyk lidový od církevního).

ського слявіста Кухарського, зі славянознавців ніхто тоді туди не навідувався¹⁾. Стаття, що її про підкарпатських українців передрукувала була Добровського *Slovanka* („*Rusniaken in der Maramorosch*,” 1814, ст. 104—110), могла викликати тільки непорозуміння та різні здогади щодо характеру мови населення цієї землі²⁾. Великий Добровський для своїх „*Institutiones*“ (1822.) матеріалів живої української мови не використовував, на старе й середнє укр. писменство дивився як на російське, української мови для порівняння у своїй монументальній граматиці ніде не вживав, навіть там ні, де для такого порівняння давали нагоду аналогічні явища в інших славянських мовах, н. пр., г = h у чеській, словацькій та горішньо-лужицькій мові, ст. 5, приставне „v“ (між голосними, яке, н. пр., найшов у Скорини, див. „*Institutiones*,” ст. 43—44. „навѣка,” або „*in antiquo codice*“ „вѣдница“³⁾), яке замітив у чеській, лужицькій, польській, а то й у російській, навіть у хорватській мові⁴⁾. Річ у тому, що Добровський, хоч цікавився українською мовою, вже 1815. р. мав у своїх руках збірку українських пісень із Галичини, переписаних польською латинкою українцем Гошовським, хоч сам власною рукою робив із цих матеріалів для себе „*Excerpta*“, готуючи їх для нового зшитка „*Slovank-i*“³⁾, та хоч ця збірка давала йому змогу пізнати всі важніші

¹⁾ Письма къ Вячеславу Ганкѣ изъ славянскихъ земель, издалъ В. А. Францевъ, Варшава, 1905, ст. 578. Лист Кухарського до Ганки про його провідини Лучкая відноситься до 1828. р., коли останній був уже парохом Ужгорода й, захоочений Кухарським, задумував „*opisać to wszystko, cobyśmy tylko pod względem słowiańskim o Ruśniakach węgierskich wiedzieć chcieli*.” В пізніших часах, після виходу граматики, бували в нього Головацький р. 1839. (*Cesta po halické a uherské Rusi, sdělená w listech od J(akova). F(edoroviče) H(olováckého) ku příteli do Lvova, Časopis Muzea Českého XVI. річник із 1842. р. ст. 46—48*), словак Носак (Tichý, *op. cit.* ст. 215), Срезневський р. 1842. (Путевыя письма... відбитка з Живої Старини, Петербург 1895, ст. 318.) — відвідувачі малюють Лучкая як людину, що має до всіх і вся великий жаль, замкнуту в собі, трохи відлюдка, незгідливого. Це видно й із нової цікавої праці дра В. Гаджеги (1929), ст. 74—87, 111—118.

²⁾ Не виключено, що замітка Добровського у „*Slovan*“-ці на ст. 104. (хоч це було тільки пояснення для автора статті), що „*Ruthenisch hier*“ (себто, на Підкарпатті) *heisst das Altslovenische*“ теж мала вплив на утворення поглядів віденського гуртка на ролю церковнославянщини в наших західніх землях.

³⁾ Цей приклад (вѣдница) читаємо і в Лучкая при обговоренні цього явища в укр. мові, ст. 18.

⁴⁾ Див. про те саме в *Slovan*-ці ст. 29, 30; про „h“ в чесь. мові *ibidem*, ст. 48

⁵⁾ V. A. Francev, *Maloruské národní písně v pozůstalosti J. Dobrovského*, „*Narodopisný Věstník československý*,” том XVI, Прага, 1923, ст. 35; Др. К. Чехович, Йосиф Добровський і українська мова, „*Slavia*“ IX, sešit 4, Прага, 1930, ст. 701 і даль. Сам я бачив (і переписав) ці „*Excerpta*“ — вони цікаві тим, що Добровський переписав для себе виривки листа Гошовського до Бантке, виривки, де Гошовський

своєрідности тої мови¹⁾ — він цієї нагоди не використав, як не використав збірника Гошовського і з етнографічного боку²⁾. Як до того часу (до 1815. р.), так і опісля (пор. Lehrgebäude der russischen Sprache Пухмаєра з його передмовою з р. 1820, Institutiones... 1822), він або переписує українські слова з-російська, на пр., Котляревського Енеїду³⁾, українські словничі матеріяли⁴⁾, або, н. пр. середньо-

подає найважливіші закони нашої мови: wenn man sie mit Nestor vergleicht (з боку Добровський додав під себе: 1767 — вид. Шлеєра), trägt sie noch unverilgbare Spuren ihrer ehemaligen Cultur — doch muss man anders lesen — glagol wie h, jat wie i, nicht wie je mit Schlözer (Добровський — не вірив, дав із боку питальний знак) z B. lito nicht ljeto, tebi nicht tjebie, den Laut jery und u wie y (Polnisch) und nicht wie i — ст. 3. Excerpt-iv. п. з. Russniaken.... Добровський не вірив!

1) У відписі згаданого щойно листа під пунктом 2. ст. 3. читаємо: Die Kleinrussen kennen kein glagol, sondern nur ein hlalol — hat man ein g nöthig (bey fremden Wörtern), so schreibt man zwey rr (sic!) — selbst im Böhmischen finde ich sehr häufig den Buchstaben h (допис Добровського: h allzeit, wo andere Slaven ein g haben), in allen slaw. Kirchenbüchern wird h gelesen — Добровський дав два питальники при цьому: отже не вірив і не використав для себе ні завваг Гошовського, ні переписаного власною рукою чудового зразка живого народнього покутського діалекту укр. мови, зладженого зі справжнім фільольогічним хистом польською латинкою Гошовським (на ст. 4. Excerpt-iv є його транскрипція: ш = sz, щ = szcz, ч = cz, х = ch, я = ja, є = je, ю = ju, — не знати чи це Гошовського чи Добров, бо дописане збоку —, вживає ć, ń, ł, ś, ź, ńja, ńje і т. д. „Gespräch zwischen zwey Bauern A und B,“ що „gibt einiges Licht... über die russische Mundart in Galizien“ — думка Гошовського — залишився в Добр. не використаним для пізнання укр. мови. (Перепис Добр. займає 6 цілих сторінок та ще 5 рядків переходить на 7.)

За те, що Управа Національного Музею у Празі дозволила мені користуватися цими матеріялами (знак 65d 251), складаю їй щирю подяку В. С.

2) Rukopis... zalezl několík let nezužitkován (Францев, op. cit. 87.)

3) „Slovanka“ з 1814. р., ст. 209–210; з нагоди присилки йому Стойковичем „Енеїди“ Котляревського, Добровський доторкнувся трохи й мови твору. Йому видалося дивним (sonderbar), що українці (Kleinrussen) часто говорять „i“ замість „o“ in einsilbigen Wörtern (воно не диво; так іще думав 1852. р. Мікльосіч, див. його „Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen,“ ст. 342, 343; між иншим, Мікльосіч покликується на Лучкая, ст. 344), звертає увагу на „o“ в 1. ос. множ. дієслів, яке знаходиться „selbst in alten Russischen Chroniken“ — але ж читає укр. „и“ скрізь за „i“ (ljubila, spalila, robačimo), укр. „г“ за „r“ (big = біг, cegla = цегла). Щодо української лексики, то укр. слова відхиляні від російської мови (die vom Russischen abweichenden Wörter) запозичені, мовляв, звичайно з польської мови, отже, і зрозумілі нам, чехам, н. пр., cegla (= цегла), chort(?!), poln. chart, böhmisch chrt, russ. borzaja sobaka, kačka(?!) — russ. utka.

4) „Slovanka,“ 2. частина, з 1815. р. в коротенькій замітці про Srovnitelnyj slovar vsjeh jazykov — читаємо: Kleinrussisch big (ст. 189 — die Kleinrussen lieben gar oft auch in anderen Wörtern „i“ anstatt „o“, daher ihr „big“ —; таксамо укр. „б“ Добровський читає за „ie“ — пор. zwjezda (ст. 190), таксамо bjeda (ст. 192).

українську мову, той „Gemengel vom Altslawonischen, Kleinrussischen und Polnischen“¹⁾, оцінює зі становища російської мови а українські форми, що подібуються в церковних пам'ятках українських (Острозька Біблія) — це, на його думку, польські мовні явища²⁾. Не опанувавши фільольогічно української мови як-слід, не пізнавши її будови так, щоб можна було притягти її до порівняння в Institutiones — Добровський у своєму монументальному творі ніде української мови не називає й до порівняння з іншими не притягає.

¹⁾ Lehrgebäude der russischen Sprache nach dem Lehrgebäude der böhmischen Sprache des Hrn. Abbé Dobrowsky von Anton Jaroslaw Puchmayer... Prag, 1820: в цікавій передмові до цієї книжки, що її написав 13. червня 1820. Добровський, читаємо на ст. XIII—XV. спробу переповіду (Umschreibung) славянського євангелія (поученія избранна); зладженого якимось „polonisierenden Kleinrussen“ яких бодай 100 років перед Петром I, себто, виняток 13. з якогось українського „повчального євангелія“, що їх у нас було багато. На ст. X—XVIII. Добровський дає цікаві пояснення поодиноких мовних явищ цього євангелія, з яких видно його деяку знайомість із укр. мовою, н.пр., чергування *в—у* „в нею“ рядок 15, für „у него“) перехід *е* на *о* після шипучих (*пошол* nach *gemeiner* Aussprache für „пошел“, ряд. 15); *менший* (ряд. 12 — für „юньшій“), *старшій* (ряд. 25 — für „старый“); форма 2. ос. одн. на *-ш* („Auslassung des -и in der 2. Person schon damals üblich, nicht so das -и im Infinitiv, ряд. 31); *розказал* (ряд. 15, 22, 23 — für „рассказал“); *дай ми* (ряд. 12. — für „даждь ми“); *-я* замість *іє-в ном.*, acc. sing. імен. середн. роду (*співаня*, ряд. 25, *имѣня*, ряд. 13, 30 — der Kleinrusse schrieb *я* für *іє* weil er *іє* zusammenziehen wollte (пор. Лучкай, Грам. ст. 16, 47 і т. д.) — вислови: *чоботы* statt „сапогы“ (ряд. 22), *наймит* statt „наемник“ (ряд. 17) *до отца* statt „к отцу“ (ряд. 18)... Але ж ніякого значіння не приписує *ѣ = і* (*проил*, eigentlich „проѣл“, ряд. 30), *повидѣл*, sonst „повѣдѣл“ (ряд. 27, 29); не звернув уваги на форми: *изишнул был*, *изнашолся* (ряд. 24), *из* *пильностію* (ряд. 29; *з людьми* (ряд. 13) це — polnische Aussprache für „с“; *свърғышил ем* (21), *извърғышил ем* (18) це — nach polnischer Art; *вставши* (20), *видячи* (16), *мовячи* (24) — пояснення зі становища der Polen und Neurussen (= Russica vulgaris, ст. XIII); *тобѣ* (29) — im Alt- und Neurussisch, *але* (18), *мовити* (11) й багато инш. — aus dem Polnischen і т. д.

²⁾ Н. пр., українські форми наказ. способу, що їх Добровський подібав був у Острозькій Біблії: *свѣлечи*, *облечи* (ст. 20, 26), *шкєржи* — поясняє польським впливом (*polonica infexio est*, Instit., ст. 561); укр. форми Смотрицького: *з'ишѣдѣ*, *з'ишѣдѣ*, *з'ишѣдѣ* вважає за *polonorussica* (Institutiones, ст. 435,) й тому „mutata sunt ab editoribus aliis: *ишѣдѣ*, *ишѣдѣ*, *ишѣдѣ*. Про одну та другу форму, як українську, див. Лучкай, ст. 97, 115; ст. 122. А проте мову передмови до граматики Смотрицького Добровський таки зве „gemeine Sprache“ (звичайно, Смотрицький у Добровського — *Russus*!), якою користувався автор граматики, мовляв, „um leichter verstanden zu werden“ (Puchmayer, Lehrgebäude..., ст. XIII). Виходить, що деякі прикмети української мови Добровський знав (не як каже др. Брик, що він „не мав про живу укр. мову навіть елементарного поняття“. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка т. CXLI—CXLIІІ, стаття: Йосиф Добровський і українознавство, ст. 25 — але ж того знання було за мало, щоб притягати укр. мову до порівняння в Institutiones..

З цього погляду граматику Лучкая, що для порівняння явищ у своїй церковній (славяноруській) мові використовує матеріал підкарпатських говірок — треба вважати за доповнення Добровського *Institutiones*. Те, власне, що автор цієї книги не зрівнював поодинокі явища *linguae slavicae dialecti veteris* із українською мовою, могло бути і спонукою для Лучкая для того, щоб своєю граматику доповнити твір великого свого вчителя. А, може, грало тут ролю якесь неясне почуття гіркоти українця (русина), славянофіла, почуття, що викликало було колись у галицької „Трійці“ (1837.) болюче „нам судилось“ послідними бути.“ Бо коли, мовляв, для славян Підкарпаття є — *terra incognita*, то треба, щоб ту землю пізнали, і грамика мови такого краю краще, ніж що, відкриє слав'янам цю „невідому країну.“ Тим більше, що з усіх славянських мов підкарпатська мова, мова *Ruthenica* aut *Карпато рѣска*, зберегла, мовляв, найбільше рис церковнославянської, що вона майже з нею збігається (*ferme convenit*, ст. IX). Ще більше. Вона зберегла мовляв, найдавніші форми, вона дуже старовинна¹⁾ — так

¹⁾ Цього в тексті передмови немає, але ж із різних висловів тексту легко можна собі самому скласти такий погляд Лучкаїв на цю справу. Ось декілька таких місць:

а) Коли українці після „ъ“ або „и“ мають у відміні „о“, замість церковного „е“ (царики, огнєви, крачєви, укр.: *мужови, злодѣови*), то це тому, „quia primitivae adjectioni adhaerent“, ст. 36.; таксамо в орудн. одн. *ubique* (і в м'якій відміні) *retinent* (зберігають давнє!) *sonum* — *ом* (ст. 38).

б) *Rutheni a mant servare characteristicam*, люблять зберігати н в *los. sing.* після м'яких та йоти — росіяни ж мають — *ъ* (ст. 36).

в) Не диво (*non mirum*), що *in communi ore* (*communis* = народній) *semper auditur „о“* *in casibus obliquis* після ч, ж, ш, щ, ц: *нищому, божому, волчом* — *nam in codicibus saeculorum remotissimorum* (найдавніших віків, найбільш віддалених од нас) є такі форми, а ті *codices*: *in Bibliotheca Dioecessana Munkatsienis existentes et impressi etiam Venetiis libri* (ст. 60) Лучкай думав, що це найстарші церковославянські пам'ятки.

г) Вважаючи Острозьку Біблію (де Добровський найшов форму *всѣ* — *Institutiones*, 558) за дуже давній пам'ятник, Лучкай уважає, що підкарпатське закінчення -л. ос. множ. дієслів (-*ме*) дуже старе, що в церков.-слав. мові відпало кінцеве — *е* й у *regularibus* (тематичні дієслова) залишилося — *м*, а в *irregularibus* (атематичних, отже, приклад Острозької Біблії: *всѣ*) або залишилося *antiqua* (себто — *ме*) або *adjectum* — *м* (ст. 112).

г) Те саме з формами наказового способу — *ѣм*, — *ѣте*. Вважаючи за Добровським (*Institutiones*, 528) ці форми скрізь (отже і в III₂, IV, V₂), крім атематичних дієслів, за старші та одинокі правильні, він виступає проти тих, що вважають їх за польонізм і хотять їх викинути, та підносить, що *in Ruthenica ѣmansit intactum* (значить — первісне!) *in illis etiam partibus* (в тих частинах укр. землі), *quae cum Polonis nullam habuerunt conversationem* (115), покликується на приклади з Острозької Біблії (за Добровським, ст. 560) — хоч нераз

чому ж не вжити її для порівняння? І Лучкай порівнює. В тих частинах, де Добровський притягає для порівняння нові, народні (*communes, vulgares*) мови, не називаючи ніде української, Лучкай, не зазначаючи цього зокрема, до інших славянських мов додає і свою рідну, *communem Ruthenicam*.

І таких порівнянь — доволі.

а) „І“, що для нього Добровський знає вимову „g“, а в чехів, словаків, горішніх лужичан¹⁾ — *Institutiones*, ст. 5²⁾, — *h*, звучить і у *Slavoruthena velut latinum h*; то тільки, мовляв, *Russi et Serbi* на спосіб (*more*) греків люблять вимовляти його як лат. *g* або гр. γ (ст. 3);

б) виклад Добровського про вимову „ѣ“ в різних слав. народів (росіян, сербів, чехів — ст. 26—27; Лучкай його в себе переповідає, ст. 4) доповнює поясненням, що всі *Rutheni, huc inclussis Galiciae et Parvae Russiae Incolis*, вимовляють його як *accentuatum i, seu, Germanicum „wie“* (ст. 4);

в) протетичне „v“, яке Добровський найшов у чехів, лужичан, поляків, почасти хорватів та росіян (*Inst.* ст. 43, *Slovanka*, 1814, ст. 29, 30) — знають і *Rutheni*, що „*in communi usu*“ перед *o* та *u* кладуть *sicut Bohemi* — *v*: *воко, вѣхо, вѣи, вѣдица* (ст. 18), та хоч це в його славяноруській, як літературній мові, „*non est probandum*“, він сам (забувшись, думаючи по-українськи) пише „вѣй“ (ст. 55), побіч „оѣй“ (ст. 21), укр. оѣйко (там таки);

г) при укладі відміни йменників Лучкай покликується на чехів, поляків (ст. 51) — правда, за російською граматикою Таппе (див. далі частина 5.);

сам (мішаючи „и“ з „ѣ“) пише — и: затворитѣ (ст. 114), ищитѣ (148), а то й навіть ищитѣ (ст. 114); приклад виписаний із Добровського, але там — ищѣтѣ, ст. 604..

д) Таксамо, на його погляд, закінчення 3. ос. мн. — *уть* *apud Ruthennos integritate sua mansit* (ст. 85), *ubique retentum apud Ruthenos mansit* — *ть* (ст. 84) — на основі того, що Добровський згадує про давні форми *з — ть* із XI—XIII ст. (*Institutiones*, стор. 558), і т. д.

¹⁾ Добровський міг читати Смотрицького г як лат. *g* через те, що Смотрицький, вичисляючи у своїй граматиці букви (ст. 5), каже: г или г. Там то він не міг найти для прасл. „g“ = укр. „h“ вказівки (*podnětu*) у Смотрицького, як міркує Вайнгарт (*Dobrovského Institutiones*, II, Братислава, 1925 ст. 120); про г = h в чехів, див. ще *Slovanka* 1814. ст. 48.

²⁾ Повний заголовок цієї книги: *Josephi Dobrowsky, presbyteri A. A. L. L. et philosophiae doctoris, societatis scientiarum bohemicae atque aliarum membri Institutiones linguae slavicae dialecti veteris, quae apud Russos, Serbos aliosque ritus graeci, tum apud Dalmatos Glagolitas ritus latini Slavos in libris sacris obtinet, cum tabulis aeri incisis quattuor, Vindobonae, MDCCCXXII*; у нашій праці коротко — *Institutiones*

г) до „*formulae vulgares*“ числівників, таких, як полшеста, полседма, полосма, які вважає Добровський за *communes Polonis, Bohemis Russis*, (?) — а може мав на думці нас, українців? — *Institutiones*, ст. 510 — Лучкай зазначає в себе (не називаючи інших народів), що в укр. мові є пол дрсга (може вважав, що полвтора церковна форма, бо на ст. 68 поясняє, що *вторый* — *Ruth. др҃гий*), пол шеста, пол осмой (?), ст. 67;

д) при відміні *есмь* (ст. 84 і далі в „*Observationes relate Conjugationum flexiones*“, ст. 547) докидає до поміток Добровського і свої завваги, що, н. пр., *Russi(?)et Rutheni* закінчення - *си* перемінили в - *сь*; що в 3. ос. *sing.* у славяноруській - *ть in - т* *abit*, а *apud Ruthenos* — *ть mansit* (ст. 84); що в 1. ос. *множ.* *Russi* закінчення - *мы* (*есмы*) *mutarunt* на - *м*, а *Rutheni* (підкарпатські, розуміється) *et Bohemi* мають — *мє*, *Croatae* — *мє*; що у 3. ос. *множ.* - *сть* *apud Ruthenos integritate sua mansit* (ст. 85), *apud Russos* - *сть*, *apud Bohemos* - *т* *emansit*; у тематичних дієслів Лучкай притягнув для 1. ос. *одн.* для порівняння укр., рос. та чесь. мову (*Ruthenica exit in - ю, - ь*, *Russica pariter — теж*); для 2. ос. *одн.* (в Добровського: *dialecti vulgares omnes - и resciderunt*, ст. 558) — укр. (*Ruthenica omisso - и*) та рос. (*in locum - и ponitur - ь*); в 3. ос. *одн.* підносить, що укр. від церковнославян. різниться тим, що в *е* - відміні відкидає - *ть* (і так у зразках укр. відміни дієслів: *в* 81; *віє* 85; *єре* 90; *несє* 95; *сєне* 97; *разѣмѣ* 101); що це - *т* в *sing.* і *plur.* (за Добровським, ст. 558) було в XI—XIII *маке* (те саме *Добр.* ст. 19), а що в церковній мові ствердло (в *regularibus*, себто, в тематичних дієслів), а що *apud Ruthenos — viget* (живе) ст. 111; і так в укр. зразках: *віють* 85, *орють* 90, *держить*, *держать* 93; *несють* 95; *сєнють* 97; *горить*, *горать* 99; *разѣмѣють* 101; в 1. ос. *множ.* зводить закінчення укр. (- *мє*), поль. (- *мы*), хорв. (- *мо*), рос. (- *мы, - м*), чесь. (- *мє*), та підносить його давнину — „первісне“ - *е* „відпало“ в церков. і навіть у *imperativ-i* в укр.: *идѣм, неѣм* (ст. 122);

е) укр. форми способу наказового (*вѣдь, сѣдѣте*¹⁾) Лучкай зводить із чеськими та словацькими (ст. 114), вважає їх за чеські та словацькі запозики (а *Bohemis et Slovaccis irrepsit*) на основі натяку Добровського, що, мовляв, у церковних книгах *сѣдѣте* „стяглося“ в *сѣдѣте Bohemorum more* (*Institutiones*, 560) — та тільки вживати їх — *damnandum* (у своїх парадигмах: *вѣди vel вѣдь; вѣдѣм vel вѣдѣме; вѣдѣте vel вѣдѣте* — ст. 82);

¹⁾ Пояснює, що проето - *и* (в 2. ос. *sing.*) *abit in - ь* (*ibidem*)

є) форма *infinitiv-a* в *Ruthenica* та *Slavica* має -ти, а всі інші *dialecti* — *variant* (117);

ж) щодо наголосу, то *Rutheni et Russi* (Добровський говорить про росіян та сербів) 2. ос. pl. мають *творитє, гишетє (sic), терпитє*, але в наказ. способі: *твори́тє; зазначає, що Rutheni satis observant* (зберігають) наголос церковнославянський, але ж у багатьох випадках і від росіян і від хорватів різняться (в Добровського — сербів: *tam a Russis, quam Croatis*), ст. 138.;

з) Добровський звертає увагу на те, що „*amat Instrumentalem Slavus pro Nominativo secundo*“, який *praedicatum agit* (*Institutiones*, стор. 645), та що *dialecti Russica, Bohemica et Polonica* дають на це *innumerable exempla*; Лучкай, немов доповняючи Добровського, (не згадуючи його думок), заявляє, що *id etiam Ruth*: коли ж дівка була..., (ст. 152);

и) коли Добровський про прийменник „за“ заважає, що в часовому значінні (за царя Константина и матере его Єлени, ст. 666) вживається він не тільки в чехів та поляків, але і в сербів, Лучкай своім прикладом із мадярської (тоді й його) історії: за царя сього Стефана (ст. 150) зазначає, що в такому значінні знає його й укр. мова, й т. д.

Буває й таке, що Лучкай просто Добровського (мовчки, розуміється) виправляє. Форму *извлєчи*, яку Добровський найшов уже в Острозькій Біблії (ст. 561: *схвлєчи, обвлєчи, також ѿвержи*) та вважав її за *polonica inflexio*, Лучкай наводить²⁾ як українську (115). Таксамо форми зі Смотрицького граматики здалеча, зпачала (грам. Смотри. ст. 372; 373), які Добровський (435) називає *polonico-russica*³⁾, Лучкай наводить як українські (*Ruth. здалєка, зпачала*, ст. 122), хоч радить *potius in Ruthenica* (згідно зі своєю теорією) *reducenda* на *издалєчє, изпачала*.

Тих декілька прикладів підтверджують думку, що Лучкаєві хотілося доповнити (а то й виправити) ті місця з *Institutiones*, де

¹⁾ Цікаву цю замітку потверджують церковні книги з наголосами, друковані на українській території, пор. Огієнко, Наголос яко метод означення місця виходу стародрукованих книжок“, Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. CXXXVI—CXXXVII, ст. 197 і даль.

²⁾ „*Gutturales abeunt in suas analogas г in з, к in ц, х in с в imperativ-i* (друга паляталізація): *помози, извлєчи, Ruth. извлєчи*. Навіть, забувши ся, Лучкай подає за церковну українську форму наказ. способ *квршкєм* (ст. 97) від дієслова *кврхє*.

³⁾ Таксамо з (прийменник), у слові з богом, Добровський уважає за словінське й польське, *Institutiones* ст. 34. (*nemo probaverit nisi Polonus et Carniolus*); цитати зі Смотрицького — з видання 1618. р.,

Добровський робить різні порівняння й не вважає української мови. Що цього не зроблено в полемічному тоні, що ніде не наведено думки, як протилежної до погляду Добровського — це зрозуміло: авторитет Добровського був аж надто великий, поважання учня перед учителем не могло допустити й гадки про якусь полеміку...

Та були й інші причини.

Початок XIX. століття, це ж час національного романтизму, час захоплення народньою творчістю, що з неї, як із криниці живої води, користають молоді галицькі письменники, й що її високо підносить і Лучкай. Наші народні казки (*mythi populares*), на його погляд, „*tanto ingenio concinnati*“, що ледви (*perperam*) можна щось подібне найти „*inter cultiores gentes*“ (ст. 176); наші загадки (*aenigmata*) зраджують „*acutissimum ingenium*“ і навіть у вченої людини (*literatum*) викликають подив (*rapiunt ad stuporem*) живістю висловів (*expressionum vivacitate*) та схожістю з дійсністю (*convenientia*, *ibidem*). Зібрати в граматичні закони мову того талановитого народу, це був би наочний доказ романтичного захоплення народом, як це зробив у німців Грім, у сербів — Караджіч¹⁾, у словінців — Копітар. І Лучкай пише граматику — тільки ж засади її зовсім не відповідають тим основам, із яких ізродилися граматики живої мови в інших славянських народів. Тут саме й виходить різниця між гуртком Маркіяна в перших початках його діяльності й Лучкаєм. „Руська Трійця“ звертається відразу до народньої мови в письменстві, дарма що М. Шашкевич теж захоплюється Добровським та задумує велику граматичну працю на основі церковнославянської мови²⁾, — Лучкаєві зважитися на такий крок не дозволила його теорія про літературну мову, створена непереможною силою традиції, марево ваги церковнославянської мови для удержання української національності під мадярами, які довели до того, що „*Carpatho-Russia nomine terrae incognitae veniat*“ (XII³⁾). Тут міг би був Луч-

¹⁾ Віденський гурток Фогорошія — стояв проти окремих граматик славянських народів, бо це роздріблювало славянську сім'ю. (Свѣнцицкій, Матері ялы... ст. 54. лист. до Орлая),

²⁾ Др. Іван Брик, Йосиф Добровський і українознавство, Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, CXLI—CXLIІІ, ст. 33.

³⁾ Лучкай дає иншу причину того незацікавлення Підкарпаттям: немає тут, мовляв, учених людей. Були, що правда, такі, що працювали „*in lingua slavica*“ (Бачинський, Ількович, Пастелій, Таркович), дехто дещо й писав (Черський), та праці ті загинули. Бвгато є, мовляв, учених людей і тепер, і вони могли б допомогти своєму народові, але ж вони „займаються своїми справами й не мають часу присвятитися докладніше студіям“ (X—XII.) Справу, чому дійшло до такого стану, Лучкай промовчує.

кай піти за хорватами, що теж терпіли від панування мадярів, але в Хорватії відносини були трохи інші, й була зовсім інша традиція розцвіту хорватської літератури народньою мовою в XVI—XVIII. в. А втім і тут передшкаджала Лучкаєві його теорія літературної, мови для всіх славян...

Мову свого народу Лучкай уважає за відмінну від польської, російської та чеської (а *Polonica, Russica et Bohemica diversam linguam*, ст. XII), отже за самостійну славянську мову; народові своєму визначає окрему національну територію: мовою його народу (*Ruthenica aut Карпаторуска*) говорять крім України (*praeter Parvam Russiam*) та Польщі (*Poloniam*; мав на думці Холмщину, що входила у склад автономного Польського королівства в межах Росії), передусім у Галичині (яка мовою для Підкарпаття найближча, тому — *praecipue*), Володимирії (*in Galicia, Lodomeria*), на Буковині, і звідтіль „*per latus meriodionale (з-півдня) montium Carpathicorum, seu superiorem Hungariam usque Scepusium*,” себто, до Спішу, в дієцезії Мукачівській та Пряшівській — де їх до половини міліона душ (*animae... ad medium millionem numerantur*, ст. VIII—IX); він гордий на те, що його народ на Підкарпатті народ старий, давній, доводить, що він там автохтонний, не зайшлий (ст. XIV—XVI); він історії свого народу посвячує величезну чотиротомову працю „*Historia Carpatho-Ruthenorum*”¹⁾ — народ він свій любить, а проте... проте мови свого народу, мови *communis, vulgaris*²⁾, він у літературу не вводить, він не пише граматики мови „*in montibus Carpathicis actu vigentis*,” і зовсім свідомо викладає на це свої причини. Передусім у всіх культурних народів, у французів, італійців, чимців є дві мови, мова освічених [*lingva eruditorum*] та мова звичайного народу [*communis plebis*], і там нікому і в голову не впаде [*nulli incidit*], щоб відміни мови звичайних людей ставити проти мови вчених [*communes modulationes, flexiones et expressiones antepone Litterariis*, ст. VII]. Одна мова для звичайних людей, друга — мова вчених, для письма. А далі, славяни стараються скрізь утворювати свої літературні мови на основі своїх народніх, не тільки чеська, польська, російська, сербська та хорватська зча-

¹⁾ Настрій Лучкая та його погляди на його завдання при писанні цього твору амальовує як-найкраще мотто до цієї історії, взяте з Катона:

*Nobile vincendi genus est patientia; vincit,
qui patitur; si vis vincere, disce pati,
perfer et obdura, dolor hic tibi proderit olim,
saepe tulit fessis succus amarus operum.*

²⁾ Зовсім не в погіршливому значінні, а просто у значінні „народня“, як у Добровського, н. пр., „*dialectus russica vulgaris*“, ст. 558 й т. д., або в Лучкая; „*communis russica*“, ст. 44, 48.

сом поперетворювалися у свої (письменні) говірки, але ж і менші провінції, як Моравія, Лужиці, Каринтія та Країна (Carniolia) силкуються [gestiunt] утворювати „distinctas dialectus“ (ст. VI), вони вже мають і граматики своїх мов; тільки ж — тут із Лучкая говорить славянофіл, чи панславіст — це може грозити їм повним розпадом; бо ж уже й тепер у тих місцях, де „antea Slavica [=церковнослав. мова] viguit“, тільки хиба ще старші [vix seniores] знають maternam (ст. VII). А подумати тільки, хто були б славяни, коли б залишилися при своїй мові-матері, при вченій мові старославянській [vetero-slavica]! І, врешті, коли славянські мови дуже вже тепер повідходили від своєї „матері“, за яку вважає Лучкай для всіх славян мову старославянську (власне — в його розумінні: церковнославянську), то до підкарпатських українців це не відноситься; бо ж як усі славянські мови попсувалися (розвиток мов у дусі народньому вважає Лучкай за — corruptio), то одинока говірка, чи мова,¹⁾ (unica dialectus), що не має ще граматики, і випадково (forte) „mansit a corruptione“ — це, безперечно (scilicet), мова Ruthenica aut Карпато-рѣскаѧ (ст. VIII). Ця мова, що відрізняється від усіх інших славянських мов [ab omnibus reliquis Dialectis], майже сходиться (ferme conveniet) зі старославянською — різниць із останньою мало (paucae differentiae) —; а сталося це через те, що український народ на Угорщині давній, зайшов на свою землю ще перед мадярами, задержався на тих самих оселях (Gentem Ruthenam ante adventum Hungarorum in iisdem sedibus extitisse ac immanssise, стор. XIV) і, не змінюючи свого осідку, міг легше зберегти свою мову непопсованою (sede affixa facilius linguam incorruptam²⁾ servare potuisse, стор. XV) — тим то, на погляд Лучкая, й окремої від церковнославянської мови граматики для мови української (linguae Rutenicae distincta Grammatica) як і колись не треба було, так і тепер вона зайва (стор. XVI³⁾). Це тим більше не потрібне, що з тією мовою, мовою біблій (lingue biblicae) навіть селянин

¹⁾ Dialectus у Лучкая і в Добровського означає й говірку й мову.

²⁾ Цей вислів був у тому часі — модний; і Добровський говорив про das alte „unverdorbene“ servisch. Slovanka, 1814, ст. 192.

³⁾ І Фогоросій-Бережанин теж проти окремих граматик славянських, бо вони тільки віддаляють славянські мови від „коренного славянського или чистого русского [=церковного] якыка.“ В листі його до Орлая читаємо: „Откуда по помянутых нарѣчіях яко н. пр. сербы по своему“ (натяк на сербську граматику Вука Караджіча „Письменица сербского іазика по говору простого народа“, з 1814 р., укладену за Мразовичем) новѣ издавать грамматики только бы значило, как тыя (себто, слав. мови) еще болѣе единого от другого и коренного славянского или русского языка отдавать“ (Свѣнцицкій, Матеріялы... ст. 54.)

добре знайомий із церкви (*usus linguae Biblicae in Ecclesiis quotidianus a grestibus familiaris*, ст. XV), а ті, що вміють писати, себто, письменні, більш наслідують біблійні вислови, ніж слова народні (*scribere gnari imitentur potius Biblicas, quam Communes expressiones*, ст. XVI)¹⁾. Отже — мова біблій, мова церкви на Підкарпатті, церковнославянська мова, правдивіше — славяноруська мова, витворена на українських землях і скодефікована Смотрицьким (із поправками Добровського), це, на погляд Лучкая, мова письменна української освіченої верстви, й її граматику пише Лучкай; народня мова виявляє деякі відміни, але для тих відмін, не варто „псувати“ літературної мови, що її селянин і так розуміє. Цими своїми словами Лучкай тільки доповнює та піддержує слова Добровського, висказані 1814. в додатках до статті „*Russniaken in der Maramarosch*“, передрукованої у „*Slovan*“ - ці: „*Ruthenisch heisst hier (на Підкарпатті) das Altslovenische*“ (104), тільки ж *das Altslovenische* в українській редакції, з українською вимовою, українськими формами й українськими домішками.

У цих останніх словах міститься вся трагедія Лучкаєвого національного романтизму. Захоплений народньою творчістю рідної країни, високо цінячи її скарби, він не може звільнитися від літературної традиції²⁾. Що значить та сила традиції, досить указати на факт, як поволі звільнювалися від неї, переходячи до на-

1) Пор. подібні думки в листі Фогорошія-Береженина до Орлая... вь мало - такъ вь угророссіи ученна и просвѣщенна его часть (народа), юже чиньъ духовный, благородны земляне (немешъ), дяки и учителіе составляютъ, пишеть и говоритъ (?) чистым старинным славянским или руським языком (Свѣнцицкій, Матеріялы... 54).

2) Яку силу та вагу мала така традиція, н. пр., для російської мови (літературна рос. мова склалася під дуже великим та значним упливом церковнославянської) вказує твір Шішкова: Разсужденіе о старомъ и новомъ слоgъ російскаго языка С.-Петербургъ, 1802, ст. 2 („древній славянскій языкъ повелитель многихъ народовъ, есть корень и начало російскаго языка“). Свенціцький здогадується, що Шішков міг мати вплив на Лучкая (Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей, С.-Петербургъ, 1906, ст. 87). Таксамо стаття Ломоносова „О пользѣ книгъ церковныхъ вь російскомъ языкѣ з р. 1757. („російской языкъ отъ владѣнія Владимира до нынѣшняго вѣку... не столько отмѣнился, чтобы старого разумѣть не можна было“ цитую за Свенціцьким, Матеріялы, ст. 40.) Таку велику силу мала вона і для сербів, доказ на це граматика Мразовича (церковносл.) з 1794 та 1801, та хоч би та велика боротьба, що її вели прихильники церковнославянщини з Вуком Караджічем (Ягичъ, Исторія славянской филологіи, ст. н. пр. 397—401, 403—464). Мразович мав великий уплив на своє громадянство не тільки підручниками, але і твором „Руководство къ славянскому краенорѣчію“ виданим у Буді, 1821. Свенціцький каже, що підкарпатський єпископ

родньої мови, Галичина та Буковина, які жили в сприятливіших від Підкарпаття умовах; зате ж на Наддніпрянщині, де традицію славянорущини вбила зчасом російська літературна мова [мова з великими домішками церковнославянщини], вже на початку ХІХ. в., ще перед Лучкаєм, могла появитися граматика народньої мови Павловського (1818), якої Лучкай не знав... І хоч славяноруською мовою на Підкарпатті в часах Лучкая мало що писалось¹⁾, т'але ж ця мова за традицією жила в письмі та в слові в колах освічених людей Підкарпаття: нею до 1809. р. йшли виклади на богословських школах (*Studia Theologica*, X), єпископ Повчій (*Potsi*²⁾ викладав нею 1821. р. пасторальну та педагогіку (IX), професор Черський уклав „*Conciones*“ (*ibidem*), молоді богослови досягали в цій мові „*miram facilitatem et elegantiam* (ст. X) стилу, що опісля проявлявся, мовляв, у їх писаннях. Ця мова жила в книгах і в устах тодішньої інтелігенції (*gnarorum*) Підкарпаття й Галичини, й її українська вимова могла наводити Лучкая на думку, що вона начебто живе (*seu vigentis*) у народній живій мові його країни, що коли відкинути тільки ті народні відміни від церковщини³⁾, які він подає на те, *quantum haec lingua a matre sua deflexerit* (ст. XV) — то буде нібито чиста церковнославянська мова...

Виходячи з цього становища, Лучкай (ізнов мовчки, не polemизуючи!) відважується висловити відмінний од Добровського погляд щодо того, котра славянська мова найближча до церковнославянської. Думки Добровського з уводу до *Institutiones* про те, що „*Slavica Vetus*“ стоїть собі як окрема мова — Лучкай не зачіпає. Видно, він стояв іще під вражінням слів Добровського зі *Slovank*-и, коли Добровський, критикуючи Шлецера, висловився був, що „*das Altslovenische kann nicht Mutter von allen Mundarten*

Попович замовив був 200 примірників цієї книжки для мукачівської єпархії (Свѣнцицкій, *Обзор...* ст. 80.)

¹⁾ Лучкай ізгадує всього тільки про третє видання катехізму каноніка Кутки (X).

²⁾ Йому та єпископові Григорієві Тарковичеві присвятив Лучкай свою граматику. Подібні думки і в листі Фогорошія-Бережанина до Орлая, що, мовляв, „въ малыхъ народныхъ училищахъ, такъ и въ ужанской семинаріи до 1809 году богословныя науки всѣ, а нынѣ якъ здѣсь (себто, в Ужгороді, хоч лист писаний із Відня) так и въ Львовѣ, только правоучительное и пасторальное богословіе, таже обрядъ церковный и языкъ русскій (= церковний) обучается, прочіе науки латинскимъ языкомъ“ (Свѣнцицкій, *Матеріялы...*, 54).

³⁾ Його часті вислови: *haec* (себто, укр. форми) *non probandum* (ст. 18), *dandandum* (ст. 114), *potuis in Ruthenica reducendum* (122) себто, завернути до церковної форми й т. д.

seyn“, що тільки (nur) „das jetzige Servische hat sich aus ihr gebildet und verbildet“ (364), що, отже, до старославянської найближча мова сербська¹⁾, в Лучкая названа *croatica*. Лучкай певен у тому, що читач вирішить це питання на користь української мови²⁾, коли прочитає *specimen*, хоч коротенький, долучений до кінця граматики, й ті „руські“ книжки (знову мішаючи церковнославянську, власне, славяноруську, з народньою мовою Підкарпаття) церковні (катехізм 1692—1702 — з різними виданнями: 1717, 1801—1815), укладені для потреб Підкарпаття (IX—X), а далі всі праці, хоч не друковані, різних підкарпатських діячів (X—XIII), про які вже згадано... Нічого казати, що коли мати на увазі славяноруську мову як основу церковнославянщини, як собі думав Лучкай, та порівняти з ніби то „руською“, а в дійсності мішаною мовою й катехізму, й викладів богословських, і — творів різних підкарпатських учених, то правда буде по боці Лучкая; тільки ж не можна робити висновків щодо більшого, чи меншого споріднення сербської, чи „руської“ мови з церковнославянською, бо ж не славяноруську мову Лучкая мав на думці Добровський, говорячи про споріднення, а — власне, ту церковнославянську, що збереглась у найстарших відомих Добровському пам'ятках цієї мови... Тим то й пояснюються великі подекуди різниці в граматиці Лучкая від „*Institutiones*“, різниці, на які ми вказуємо в окремому відділі цієї праці.

Таксамо проти Лучкая говорять і його *specimina* з народньої мови³⁾, додані до Граматики. Велика заслуга Лучкая в тому, що він перший реально відповів на питання Добровського зі *Slovank-i* (108):

1) Чи Лучкай читав Добровського „*Cyrril und Method der Slaven Apostel*“, що вийшов 1823. р. й містив на ст. 133. погляд Добровського, що, мовляв, „*Cyrrills Sprache der alte noch unvermischte serbisch - bulgarisch - macedonische Dialect war*“, не відомо. Можливо, що й читав, але це справи не міняє, бо він міг знати з *Slovank-i* (ст. 194), що Добровський уважав „*das Bulgarische für keine eigene species*“, думаючи, що ця мова „*gehört unter das Servische oder Illirische*“. А сербська мова однаково в Лучкая — хорватська, пор. ст. 136--138. Лучкай говорить про наголос і Добровського закони про сербський наголос (51—78) прикладає до хорватської,

2) „*Num Croatica, aut Ruthenica magis conveniat cum Biblica? ex specimine utut brevi, in fine adjecto Lector dijudicet*“ і т. д. (ст. IX). Розуміється, *Specimina* Лучкай „стилізував“ дуже в дусі церковщини.

3) Цікаво, що для пізнання різниці між карпаторуською (=славяноруською) та мовою „простих людей“ і Бережанин - Фогоршій дає зразки народні: слово карпаторуського бояра (Свѣнцицькій, Матеріялы..., ст. 52), весільну пісню (*ibidem*, 53, та комічне благословенство горілки (*ibidem*, 54) — з додатком: *обаче помянута о бесѣдѣ простаго или неукраго народа разумѣти*.

„Wer gibt uns einst Proben von ihrer (себто, Підкарпатян) Redesprache?“ — помістивши на кінці своєї граматики спроби живої мови населення своєї країни у Specimina-x styli Ruthenici (154—175); заслуга його в тому, що він перший, не зважаючи на невірний основний погляд на українську мову, бодай у порівнянні зі славяноруською граматиною, з різними порадами, застереженнями, острогодами¹⁾ й т. д. [щоб, мовляв, не використовувати його завваг у практиці, на письмі] дав хоч не повний, а таки образ народньої мови Підкарпатщини. Але ж висновок читача, після прочитання його specimen-ів — не буде висновком Лучкая. А його спроби змішувати на кожному кроці обидві мови одну з одною — дають тільки доказ, що Лучкай, зведений традицією та залізши з нею в сліпу вулицю, не міг до кінця свого життя з неї вилізти (не він — одинокий!)...

Та ми переконані, (як воно, зрештою, лишилося й досі), що погляди Лучкая щодо славянорущини відносяться тільки до писаного слова, не до говореного, що і про нього, як і про багатьох його сучасників²⁾, можна сказати те, що сказав був колись Добровський про російських авторів початку XIX. в.: *man rede russisch und schreibe slawonisch*³⁾. Тим то й Лучкай багато народніх форм у своїх specimen-ах просто переробляє на славяноруський лад⁴⁾, щоб, мовляв, вийшло ще менше різниць....

¹⁾ Ті остороги та поради виповнюють поважну частину граматики Slavoruthenae. Ось деякі з них: а) не вживати ікання, ні і < е, ст. 3., ві і < о, ст. 5; б) не писати о за е після шипучих, ст. 3, 60 і т. д.; в) не писати серце, сонце, ст. 14; г) не писати попи, ст. 16; г) не зазначувати „стягнення“ -і в -а, ст. 16; д) не писати протетичного в, ст. 18; е) не вживати форми мѣжжи, злѣдѣжи, ст. 36; е) таксамо: dat. sing. на -ам, -ам, ст. 48; ж) в gep. sing. прикметників чолов. род. — закінчення -ого, ст. 75, 76; з) форми наказового способу: вѣдь, кладь, ст. 114, 116; и) не здамка, значала, а — издалече, изначала, ст. 122; й) у nom. pl. чолов. роду прикметн. закінч. — и, не — ѣ, бо це останнє відноситься до жіноч. та середн. роду (отже красѣк телѣта, бѣлѣк корѣвы, але — не можна добрѣк людѣ), ст. 141. і т. д.

²⁾ Цікаве свідощтво про це дає Срезневський у своїх листах до матері. В листі з 14. липня 1842. описує свій побут у єпископа ужгородського Василя Поповича, великого славянофіла (онъ большой славѣлюбъ), де за обідом „все говорило по-малорусски“ (Путевыя письма Измаила Ивановича Срезневскаго изъ славянскихъ земель 1839—1842, Живая Старина, Петербургъ ст. 317) — розуміється „по малоруськи“ в розумінні Срезневського ніхто не писав! Тоді навідався Срезневський і до Лучкая, „къ издателю русняцкой грамматики“, й побачив, що це — „настоящий хохоль“ (ibidem).

³⁾ Передмова Добровського до Пухмаєра „Lehrgebäude der russischen Sprache“, Прага, 1820, ст. XVIII.

⁴⁾ Пор. його вислів: *hae narrationes (оповідання) ita sunt descriptae, prout litterarum experts (у розумінні Лучкая!) narraret*, ст. 158, замітка.

Та все це виявить докладна аналіза граматики Лучкая в цій праці, що поділяється на такі відділи:

а) вплив *Institutiones* на *Grammaticy Slavoruthen-y*, й у чому він виявляється;

б) різниці між твором Добровського й Лучкаєвим, із зазначенням причин, чому такі різниці вийшли;

в) інші впливи на граматику Лучкая (Таппе, Смотрицький і т. д.)

* * *

Граматику свою Лучкай свідомо написав латинською мовою (як і інші наукові твори, н. пр., „*Historia Carpatho-Ruthenorum*“), бо, на його погляд, найбільш природна для наукового твору під той час була латина¹⁾; крім того, вона була „для вчених“, а тими вченими були тоді в першій мірі студенти-богослови, що слухали богословських викладів латинською мовою, й духовенство, що привикло до латини, як наукової мови. Може, Лучкай призначував свою працю і для професури богословських шкіл, щоб кожний із окрема професор не потребував укладати для себе підручника, як це бувало досі²⁾. Що воно так, на це вказувало б мотто до граматики, взяте з Сенеки (*Epistolae*, 108): „*Hoc docenti et discenti debet esse propositum, ut ille prodesse velit, hic proficere*“. Сам Лучкай зазначає, що до написання граматики його спонукало те, що вживаний у народніх школах, перероблений із граматики Смотрицького, підручник Мразовича для старших студіозів не годиться (*pro alterius labii discentibus servire nequeat*), а Добровського граматика обсягом — має на думці „*Institutiones*“ — велика й для бідніших за дорога (XVI).

* * *

Останніми часами появилось декілька праць, що, хоч посередньо³⁾,

¹⁾ Проф. Tichý, *op. cit.* ст. 217. наводить слова словака Носака, що провідував був Лучкая й запитував його, чому історії *Carpatho-Ruthenorum* не пише по *rusinsky*. На те дістав відповідь, že on *praj* (мовляв) *píše pre učeních*, а k tomu že je *najprirodnejša reč latinská* (Orel Tatranský, 1845, ст. 77).

²⁾ Проф. Др. Иван Панькевич, *Славеноруська граматика Арсенія Коцака другої половини XVIII. вѣка* (Науковий Збірник Тов. Просвіта з 1927).

³⁾ Ер. Іван Брик, „Йосиф Добровський і українознавство“, *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*, ст. CXLI—CXLVIII, (Львів, 1925, ст. 31), коротенька згадка про вплив Добровського на Лучкая, де підноситься „за малу фільольогічну підготовку“ останнього; побіжно виявляє вплив Добровського на Лучкая друга праця д-ра Брика: „Йосиф Добровський і українські граматики“ (Josef Dobrovský, 1753—1829, *Sborník statí* (Прага, 1929 ст. 32—33) враз із висновками про вплив граматики Лучкая на Підкарпатті та в Галичині; František Tichý, Michal Lučkej, *vyňatek z větší práce* (Slovanský Sborník, věnovaný jeho magnificenci; prof.

хоч безпосередньо¹⁾, торкається граматики Лучкая, і в них бачимо деякі спроби оцінити вклад цієї цікавої людини в історію українського та славянського мовознавства. Була вже й давніше спроба змалювати Лучкая як першого укр. граматика з західної частини української етнографічної території²⁾, але ж повної аналізи цієї першої друкованої граматики не тільки на Підкарпатті, але й загалом на західних українських землях іще не дав досі ніхто. Така докладна аналіза, — та ще до того критично освітлена — нічого казати, дуже потрібна, хоч би вже для того, щоб усунути розбіжні нараз погляди на Лучкаєву діяльність та його твір. А вже найбільш через те треба зробити таку аналізу, що перша на укр. західних землях друкована граматика, хоч і церковно-славянська, була першою спробою зісистематизувати прикмети підкарпатського говору української мови, що її окрему граматику вважав Лучкай за непотрібну, але ж що її вважав за мову окремішню, відмінну від російської, чеської й т. д., прикмети мови communis, такої самої мови, якою супроти церковнославянської була communis кожна інша славянська мова, отже й російська... Тільки на основі такої докладної аналізи, сторінка за сторінкою, стаття за статтю, речення за реченням, можна буде дати справедливу думку про Лучкая як лінгвіста; тільки, пройшовши й його граматику, й його „Specimina styli ruthenici“, можна буде дати образ знання його рідної мови; тільки простудіювавши „Institutiones“ і зрівнявши з ними „Grammaticy Slavo-Ruthen-y“, можна сказати, який був вплив Добровського на Лучкая, чого він навчився від свого вчителя, що від нього перебрав, а чого не взяв — та з яких причин виходять різниці між одним і другим. Цю останню прогалину в дотеперішніх студіях про Лучкая має й виповнити ця праця...

* * *

Fr. Pastrnkovi), Прага, 1923, ст. 215–220 й його коротка згадка про вплив Добровського на Лучкая (Josef Dobrovský, Прага, 1929, ст. 341–342); Machal Jan, у статті: „Podkarpatští Rusové a slovanské obrození“ [згаданий збірник у честь Пастрнека, ст. 209–210]. Дуже цікава й докладна праця д-ра Василя Гаджеги „Михайл Лучкай, житепис и творы“, Ужгород, 1929 (відбитка з „Наукового Зборника тов. „Просвѣта“ в Ужгородѣ“, рочник VI), граматику Лучкая займається мало (ст. 57); вага цього твору в біографії.

¹⁾ Проф. д-р Валерій Погорьлов: „Мих. Лучкай и его Grammatica Slavo-ruthena“, „Карпатскій Свѣтъ“, літературно-общественный журнал, годъ III, ч. 5–6, Ужгород, 1930, ст. 1022–1032 з висновками, про які Лучкаєві, може, й не снилося...

²⁾ Михайло Возняк, Студії над галицько-українськими граmaticами, XIX. в. Записки Наукового Товариства імени Шевченка, т. XC, Львів, 1909, ст. 80–92.

Про вплив Добровського на Лучкая говорять усі дослідники діяльності підкарпатського граматики — він падає в очі кожному, хто тільки візьме в руки „Grammatic“-у „Slavo-Ruten“-у, бо Лучкай той уплив де тільки може зазначає, й кожний „benevolus Lector“, на думку нашого автора, замітить, що „in Slavica ductorem“ його „fuisse Dobrowskyum“ (176). Др. Брик¹⁾ подав деякі місця, де сам Лучкай покликується на Добровського; число тих місць можна, ясна річ, доповнити²⁾; але ж цього мало, бо вплив „Institutiones“ сягає далеко поза позазначувані Лучкаєм місця.

Звичайно, погляд дра Брика, що граматику Лучкая, так узагалі взявши, можна назвати „ексцерптом із Добровського“³⁾, правдивий, але ж цей „витяг“ так багато має й різниць супроти і „укладу“ Граматики, й „термінології, пояснень, прикладів, звучні, основи поділу деклінації і конюгації, партії про приіменники і т. д.“, що вислів цей доведеться після аналізу трохи змягчити, без огляду на те, чи різниці між Grammatic-ою й Institutiones вийдуть на користь Лучкая, чи ні.

Та передусім — короткий опис Лучкаєвої граматики. Після дуже цікавої передмови [ст. I—XVI] граматичний матеріал розподілений ось як:

1. *De literis*. О буквѣх (себто, коротка звучня та ортографічні закони § 1—4, ст. 1—20) з відділом: *De mutatione literarum* (у Дубр. *vocalium, consonantium* ст. 35—50), О прѣмѣненіи букв (ст. 15—19), § 4, що обіймає те, що ми тепер називаємо: повноголос; деякі закони перезвуку, між иншим, здовження; зміни голосних після *j*; паляталізація приголосних; колишні „випади“ та вставки—епентези і т. д., й *recapitulatio* важніших правописних законів.

2. *De vocibus*, ст. 20—132, §§ 5—59, після короткої науки про словотвір усіх частин мови (§ 5, ст. 20—21) іде за порядком наука про поодинокі частини мови: відмінні (21—118) й невідмінні (118—126) з додатком про двоїну всіх відмінних частин мови (*De duali*, О двоителном, ст. 126—132), при чому відміну йменника (ст.

¹⁾ Збірник: „Josef Dobrovský“ ст. 33.

²⁾ н. пр., ст. 37 (*siquidem ipso Dobrowskio recognoscente*) про значіння -у в *voc. sing.* чоловічих іменників; ст. 61 про -ѣм, -ѣй у відміні прикметників (Dobr. ст. 502); ст. 111 про -ть мяке в 3. ос. *sing.* і *plur.* дієслів у XI—XIII ст. (Dobr., pag. 558); ст. 113 про те, що 2. і 3. ос. аористу мають однакові форми (*vide Dobrow. 551*); ст. 132 що „Dobrowszký pag. 396. appellat Мразовича закінчення -ма в двоїні дієслів — *fictum*; на ст. 134 занотовує (*praenoto*), просто вписує про наголос *ex Dobrowskio*; ст. 148. про форми *genet.*, замість *асс.* (Dobr. 616). і т. д.

³⁾ *op. cit.*, ст. 33.

21—27) та прикметника (ст. 49—52) попереджує коротенький огляд словотвору обидвох цих частин мови з заголовками: *De substantivis*, в сщцествит(ель)ных именах (ст. 21, § 6—8) та *De adjectivis*, в прилагательных именах (ст. 49, § 18), а там уже ідуть такі частини: *De genere substantivorum*, в родѣ сщцествитиных (sic!) имен § 9, (ст. 27—29); *De declinationibus*, в склоненіи, § 10 (ст. 30—31), короткі заваги про відміну на основі роду; I-а Declinatio, Гклоненіе — masculinorum, § 11 (ст. 32—42) з підвідділами: *Observationes Generales*, § 12 (ст. 35—41) та *Anomala* § 14 (ст. 41—42); II-а Declinatio (жіноча), § 15 з *Observatines*, § 16 (ст. 43—45); III-а Declinatio, з підвідділом *Declinatio cum interjectione* -и, -е, -а, § 17 (46—48) та *Anomala* (ст. 48—49). *Declinatio adjectivorum*, § 20 (ст. 53—61) із відділом: *solidae consonae* („твердий визвук“, ст. 53), *consonae adfectae* § 21 („мякий визвук“, (ст. 54—55) та *cum gutturalibus* -г, -к, -х § 22 (ст. 55—56), *in* -жь, -шь, -щ, -чь, -ц *desinentium*, § 23 (ст. 56—57), *in* -ній, *non a consona derivatorum*, § 24 (ст. 57—58), *anomala* (ст. 58), *reflexiones* (ст. 58—59) зі зразками укр. відміни (59—61). *De comparatione*, о сравненіи з аномалами, § 27 (63) й деклінацією компаративів § 28 (ст. 63). *Numeralia*, Числительная, § 29 (ст. 63—68) — *declinatio* §§ 30—31 (ст. 65—68). *Pronomen*, Мѣстоименіе, § 32 (69—76) — *declinatio pronominum* § 33 (ст. 70—76) враз із *reflexionibus*, § 34 (ст. 75—76). *De verbis*, о словѣх или глаголѣх (ст. 76—118) з такими відділами: *De conjugationibus* § 37 (80—81), *conjugatio verbi* всѣх § 38 (81—85); *conjugatio* I-а Наклоненіе, § 39 (85—90); *conjugatio* 2-а, § 40—41 (90—94); *conjugatio* 3-а, § 42 (95—97); *conjugatio* 4-а, § 43 (97—99); *conjugatio* 5-а, § 44 (99—103); *conjugatio* 6-а, § 45 (103—106); *irregularia*, § 46 (106—110). *Observationes relate ad conjugationes*, § 47 (*indicativus*, ст. 111—113; *praeteritum circumscriptum*, 113—114; *imperativus*, 114—116; *optativ. et conjunctivus*, 116—117; *infinitivus*, 117; *participium* 117; *gerundium* 117; *passivum* 117—118), 111—118. *Adverbium*, Нарѣчіе, § 48 (118—122) з відділом: *particellae characteristicae*, § 49 (119—121); *particellae praepositionales*, § 50 (121—122). *Praepositiones*, Предлоги, § 51 (122—124). *Conjunctiones*, Союзы — соключенія, § 52 (124—125). *Interjectiones*, Междѣметія, § 53 (126). *De duali*, О двочислительном § 54 (126—132), з відділами: *dualis nominum* (властиво: *substantivorum*!), § 55 (127—128); *adjectivorum dualis*, § 56 (129—130); *dualis numeralium*, § 57 (130); *dualis pronominum*, § 58 (131); *dualis verborum*, § 59 (151—152).

3. *De tonu, seu accentu*. О удареніи гласа, ст. 132—138, § 60.

4. *De syntaxi*. Г) сочиненні, § 61—70 (ст. 139—153) з відділами: *Concordantia verbi cum copula*, § 61 (139—140); *concordantia adjectivi cum substantivo*, § 62 (140—142); *numeralium syntaxis*, § 63 (142—143); *pronomina*, § 64 (143—145); *de partibus non declinabilibus*, § 65 (145—146); *syntaxis regiminis* § 66—70 (146—153), куди входить *accusativi regimen* (не зазначено), § 66 (146—147), *genitivi regimen*, § 67 (147—150), *dativus*, § 68 (150—151), *socialis*, § 69 (151—153), *localis*, § 70 (150).

Граматика обіймає 153 сторінки й § 70; після неї на 154—176 містяться згадані „*Specimina*“¹⁾, на 176—*Epilogus*, на 177—178: *Errata nobiliora*, і справді тільки „*nobiliora*“, бо помилок друкарських так багато, що нераз не знаєш, чи це помилка друку, чи — форма авторова...

Термінологія — латинська, здебільша, Добровського; славяно-руська — її небагато — перебрана почасти від *Смотрицького*²⁾ та *Мразовича*³⁾ (є різниці: *litterae* — буква, *буквы*, *Смотр.*: *писмѣ*, *писменѣ*, ст. 4: таксамо *Мразович*, ст. 3; *vocal.* — *самогласнаѣ* — так і у *Мразовича*, ст. 3. *См.*: *гласнаѣ*, ст. 4.; *diphthongus* — *двогласнаѣ* — так і у *Мразовича*, ст. 3, *Смотр.* *двогласнаѣ*, ст. 7; *dualis* — *двоительное*, *Смотр.*, ст. 55 і *Мразович*, ст. 187: *двоѣствленное*; *verbum* — *слово vel глагол*, *Смотр.* *глаголѣ*, ст. 227, таксамо *Мразович*, ст. 96; *conjugatio* — *наклонение*, *Смотр.* *спражѣніе*, ст. 239, *Мразович* *сопражѣніе*, ст. 103, їх *наклонііе* — *спосіб*, *modus*, у *Лучкая* назви не має; *conjunctio* — *союз vel соключеніе*, *См.* *сѣззѣ*, 378, *Мразович* *сѣззѣ*, ст. 155; щодо *ймеників* не можна

¹⁾ Тут помістив *Лучкай* оповідання: *Тычка и дѣвѣ* (154); *Мѣж и жена* (155); *Дикій и сѣлскій челоѣкъ* (155); *Трѣбѣрь* (158); *казки*: *Щѣка и Карас* (157); *Лѣк и медкѣдѣ* (156); *Сѣйка мѣждѣ потѣтми* (157); *приповідки* (*adagia Ruthenica*, 158—165); *порівняння* (165); *проклони* (166); *співанки народні* (166—174); *двозначники* (*lusus verborum* 174) та *загадки* (174) — дуже цінний матеріал народною мовою *Підкарпаття*. Тільки ж треба мати на увазі, що не всі ці матеріали — однаково народні. Оповідання, н. пр., та казки це — перерібки, й можуть уважатися за твори на пів *Лучкаєві*.

²⁾ *ГРАММАТИКН* словѣнскѣй правнѣнцѣ синѣтагма... Вильно, 1618; цитую з примірника, переписаного мною, коли ще був студентом, у *Чернівцях*, 1903. р.; *черновецький університет* позичив був для мене цю книгу з празької університетської бібліотеки. *В. С.*

³⁾ *Рѣководство къ славѣнскѣй граммѣтицѣ ко употребленію славѣносѣрѣбскихъ народныхъ училищъ*... Відень, 1794 — примірник, що ним я користувався, був власністю *Добровського*, що поробив у ньому помітки, — тепер власність *Національного Музею* у *Празі* (знак: 80 F 93); тільки ж, як пізніше це зазначено, *Лучкай* мав під рукою друге видання *будапештєнське*, з 1811, р. (є в університетській бібліотеці у *Празі*; знак 8 I 840) *В. С.*

нічого сказати, бо в обидвох випадках, де дає Лучкай слав.-русь. назву (ст. 21, 27), є різні назви: *сї сщєствитных* (21) і *сщєствитных* (27), може, обидві помилки. На різниці в латинській термінології — на своєму місці.

Поділ граматики дуже підходить до поділу Смотрицького (ортографія, етимологія, синтаксис, просодія, ст. 3, тільки ж замість „просодії“ — наука про наголос) та до латинських шкільних граматик, і тим і значно відбігає від поділу Добровського в його „*Institutiones*“. Передусім треба зазначити, що деяких відділів *Institutiones* зовсім не вважає Лучкай. Не згадує про скорочення (аббревіатури) в церковних книгах (думав, може, що всі знають), пор. Добр. ст. 68—78, у синтаксі вилишив зовсім *regimen infinitivi* та *supini* (645—646), *gerundivi* (646—648), нічого не згадує про лад слів (*Syntaxis ordinis*, ст. 667—671), а коли так узагалі говорить у своїй граматиці про те, що читаємо в Добровського, то лад у нього не все той самий, що в *Institutiones*, і, власне, на переміну ладу в Лучкай вплинула подекуди традиція шкільних граматик. Як відомо, ці граматики не відділювали відміни від словотвору, не відокремлювали відмінних частин мови від невідмінних, під складнею розуміли звичайно т. зв. рекцію. І відповідно до того Лучкай систему укладу Добровського у своїй граматиці переміняє.

Як відомо, найвартніша й найбагатіша частина праці Добровського є його „*De vocum formatione*“, його словотворення, що саме обіймає до 300 сторінок (79—454). Ясна річ, що сюди ввійшов, крім словотвору всіх частин мови: іменників (79—317), прикметників (317—336), числівників (336—341), займенників (341—344), дієслів (344—398), прийменників (398—426), прислівників (426—440), сполучників (440—450), викликів (451—454) із додатком (*appendix*) про *composita* (454—458) — відділ про ступінювання прикметників (332—336), про творбу поодиноких форм дієслова й т. д. Лучкай сполучує словотвір із відміною, збуває його коротким витягом тільки при йменниках (21—27) та прикметниках (49), нічого не згадуючи про спосіб творення займенників, числівників і головно — дієслів (6 клас наросткових!) і т. д.; ступінювання прикметників обговорює при відміні цієї частини мови (61), таксамо творбу поодиноких форм дієслова після відміни його; всі невідмінні частини мови вилучує теж зі словотвору; відміну двоїни обговорює, не як Добровський після відміни числівника „два“ (511—517) — дуже дотепний методичний засіб! —, а виділює в окремий відділ після обговорення всіх частин мови й т. д. Ясніший образ цієї різниці подасть короткий нарис поділу матеріалу в „*Institutiones*“:

1. Орфографія та звуки (*De literarum slavicarum figura, pronunciatione, valore numerica, divisione, affinitate*, ст. 1-35; *De euphonia vocalium mutatione, consonantium transformatione* ст. 35-50; наголос, ст. 51-60 (в Лучкая — перед складнею, після двоїни, ст. 132-158); Скорочення (аббревіатури), ст. 67—78.

2. Словотвір, ст. 79—458.

3. Відміна, ст. 459—580: іменники 459—481 (*masculina*, 459—474; *neutra*, 474—478; *feminina*, 478—481) — рід іменників при словотворі ст. 267—271 (в Лучкая при відміні); в відміні порядок Лучкая, як у шкільних граматиках: *masculina*, *feminina*, *neutra*; прикметники номінальної форми (482—489); займеники (489—501), прикметники зложені (501—505); числівники (505—511); двоїна (511—517); дієслово від 518 ст., при чому тут скрізь у зразках наведені уже й форми двоїни¹⁾).

4. Складня (стор. 581—671) за таким порядком: підмет, присудок, сполучка (до 592); складня прикметників (592—598); числівників (598—602); двоїни (601); займенників (602—611); невідмінних частин мови (612—613); *syntaxis regiminis* (614—667): *regimen accusativi, genetivi, dativi, localis, sociativi* (до 645), *infinitivi et supini, gerundivi, прийменників..., ordinis*.

Крім цього, ще в укладі є багато інших різниць, про які буде мова далі.

I.

Перше вражіння, яке робить після (навіть легкого) перегляду граматики Лучкая, таке, що вона справді „витяг“ із *Institutiones* Добровського.

Вже те, що Лучкай ніде не кладе *ъ* у визвуку слів, як і Добровський, мимоволі підсуває таку думку. Правда, Лучкай іде ще далі й за Таппе²⁾ [а — цей за Шлецером], доводить непотрібність

¹⁾ Цікаво, що порядок, за яким ідуть частини мови в відміні в Лучкая — відповідає тому ладіві, за яким частини мови уклад Добровський у словотворі, а не як при відміні.

²⁾ Лучкай цитує шосте видання цієї граматики з р. 1826., [її заголовок: *Neue theoretisch-praktische russische Sprachlehre für Deutsche mit vielen Beispielen als Aufgaben zum Übersetzen, nebst einem Abrisse der Geschichte Russlands...* von August Wilhelm Tappe, Doctor der Theologie und Philosophie, Professor der königl. sächsischen Akademie... і т. д.] але ж у праських бібліотеках є тільки п'яте з 1819. р., та сьоме, з 1833. р.; останнє супроти пятого — незмінне (сторінки обидвох видань відповідали одна одній, тільки історія Росії в сьомому доведена далі!), отже й 6. видання, цитоване Лучкаєм, супроти 5. — незмінне, для порівняння з Лукаєвою граматиною обидва добрі.

цього „знаку“ не тільки на кінці слів, але й у композитах [предна, возарнаса]¹⁾, бо, мовляв, і латинська мова у словах *abire*, *suboriri* (ст. 14) не зазначає, що приrostки треба вимовляти окремо; а так можна його „*emittere*“ (ст. 13), бо „*nullam tonum edens*“ (ст. 1), а тільки „*functionem habet claudendi vocem*“ (ст. 11); але до того він покликується й на авторитет Добровського про непотрібність затримувати „ъ“ [ст. 14: *et Dobrowszky plur(ibus) in loc(is)*]. Та залежність Gramatic-и Slavo-ruthen-и від *Institutiones* ще більше впадає в очі, як ізрівняти між собою обидві праці. Перейдемо їх за порядком.

Відділ *De literis* (ст. 1—35) у грам. Лучкая складений за аналогічною частиною твору Добровського (ст. 1—35): вичислення букв — у Лучкая без славянських назв та без значіння числового — та їх *sonus*, себто, вимова (Добр., ст. 2—3) в порівнянні з іншими мовами, при чому Добровський порівняння переводить табличкою, де згори подані мови, а далі йдуть під ними букви, Лучкай — реченнями, н. пр., ш *aequivalet germanico sch...*; е *respondet je*; ѣ *velut latinum x*; v *est graecum v*; п, р, с, т, ѝ *pronunciantur velut p, r, s, t, u i t. d.* Мови, якими користується Лучкай для порівняння, здебільша, ті самі, що в Добровського: *Germanica, Gallica, Italica...*, але ж найбільше — латина. Взагалі ж ця частина вийшла в Лучкая куди ширша тим, що йому довелося робити порівняння ще й із *Ruthenica* при є (ст. 3), г (ст. 2), ґ (ст. 4), ґ (ст. 5), які забрали багато місця, при чому Лучкай за Добровським (і за давньою укр. традицією) читає ґ за ја (ст. 8, Добр. 14), щ за шч (3, Добр. 8), ґ та ґ уважав за знаки, які тим різняться, що *postremum* (ґ) *literam emolliat, ubi ґ non est, ponitur ґ i t. d.* (ст. 6). Розподіл звуків на: *vocales seu самогласныя* з відділами *purae* (простыя, чистыя) та *affectae* [сложеныя]²⁾ *seu liquidae* та *cosonantes* (согласныя) з поділом на п'ять клас (*labiales, linguales, dentales, sibillantes, gutturales*) і з поясненням, що *vocalis* и *altera adposita efficit diphtongum* (двогласныя), пор. ст. 2. — Лучкай узяв зовсім із Добровського таблички на ст. 10, пропустивши тільки

¹⁾ *Tanne* :

„Es gehen durch diesen unnützen mehr als 5 Prozent schadenden Buchstaben, allerdings auf jeder gedruckten Seite an zwei Zeilen verloren, und man würde, wenn man ihn wegliesse, nach Schlözer statt 1000 Ballen Papier nur 950 verdrucken“ (ст. 13, § 11).

²⁾ Як у Мразовича, *op. cit.*, ст. 4.

Лучкай :

Nec hoc contemnendum, quod Litera haec secundum Calculum Schlözerianum typum reddat, absque omni impotente necessitate 5 procent. cariorum (ст. 14).

паралельні назви *pulmonales (purae)* та *palatinae (affectae)*, змішавши трохи лад, за яким ідуть голосні (в Добр. — фізіологічний лад, хоч із помилкою, що *ы* середній звук; у Лучкая — за азбукою) та викинувши *іж*.

І відділ ортографії (§ 3 *De usu orthographiae* — о оупотребленіи букв, или писмен) — узятий із *Institutiones* (від ст. 12). Сюди належать завваги про писання *д, ѝ* замість *ѡ, ю* після шипучих ст. 6, 11 (Д. 11—12), при чому Лучкай придержується постійно засади, щоб після цих шелестівок ніколи не писати *affectas*, себто, преіотованих (Добровський часто пише преіотовані та зокрема зазначає палятальну вимову шипучих ст. 29, а за ним і Лучкай, пор. ст. 2: *ж, ш, щ ч et ц, natura molles*), та на кожному кроці повторяє цей закон, пор. ст. 17, 39, 40, 47, 52 і т. д.; про „*ы*“ після *к, г, х*, ст. 9 (Д. 23), де льогічно виводить, що після *gutturales semper ы et nunquam и locum habere potest* (згідно, зрештою, зі своєю рідною вимовою), отже, що *пес bene книги, рѣки, снѡхѣ, про книги, рѣкы, снѡхы*; коли ж [за Смотрицьким¹⁾ та за традицією своїх церковних книг] Лучкай ніколи після *к г х* — *ы* не пише у своїй граматиці, то пояснення на це можна найти і в Добровського: мовляв, „*in libris Slavicis, quos Russi ediderunt, more Polonorum*, (що очевидно, неправдиво) *post gutturales и scribebatur*“ (ст. 16); сам Лучкай признається, що він уступає цьому правилу (*ipse recedam*), але ж одинокий аргумент на таке писання [и] може бути хіба тендітніща вимова, *gratior expressio*, ст. 10²⁾; про вживання *crassum ѡ* [дебеле, як і в Добровського, ст. 17; — назви за Смотрицьким³⁾,

¹⁾ Смотрицький не установлює окремого правила про писання „и“ після *к, г, х*, але ж консеквентно пише *и* в відміні, н. пр., в асс. та *instrum. pl.* іменників чол. роду: *дрѣвѣ, прорѣки, грѣхѣ* (ст. 85—87): таксамо в прикметників: *руссійскимъ, руссійскима, руссійскихъ...* (ст. 172—174), а тільки при відміні жіноч. іменників (у нього — „склонініе пѣркѡе“) дає замітку, що „кѡѡ склонініѡ сѣгѡ на га, ка. хѡ кончающѡѡ сѡ ѡмена родітѣльный и винітѣльный множ. на и не на ы“ (ст. 62), і так і в парадигмах: *кѡлѡги, рѡкѡи, снѡхѡи* (ст. 63—65). Цікаво, що і в Лучкая майже ті самі приклади. Таксамо й у Мразовича, ст. 55 (2. видання, ст. 21).

²⁾ З другого боку, боронить писання *и* після шипучих та *ц* „*quod expressio cum ы plane violenta*“ (вульгарна, груба) *sit*, й виступає проти Мразовича (ст. 9), що „*erronee*“ таке *ы* „*ad observandum tradit*“. Тимчасом Мразович узяв цей правописний закон від Смотрицького, що у зразках на *ч, ж, ш, щ, ц* в асс. plur. та в *instr. plur.* кладе *ы*: *пѣвицы* (ст. 68), *ѡношы* (67), *обрѡщы* (69), *сѣрдцы* (91), *чвѡнцы* (90), *ѡтцы* (98). Мразович виразно домагається, щоб після „*ц*“ писати „*ы*“ (*чѡлѡвѣцы, тѣщѣтѣ, рѣщѣтѣ*), ст. 22: так читаємо і в його відмінах у пот. та асс. pl.: *чѡтѣцы* (60), *ѡтѣцы* (61), *пѣщѣцы* (ibidem), *жѣрѣцы* (62) і т. д. Добровський про це див. ст. 22.

³⁾ ѡ дебілоѡ, ѡ же тѡнокѡѡ ѡкончаніѡ тѡбрѡтѡѡ, ст. 6.

та tenue к (тонкоє) — ст. 11; інші згадки про ці „букви“, ст. 6; про різницю між є та є¹⁾ [5, Добр. 14—15 — теж за Смотрицьким], між о та w [8, Добр. 12—14]²⁾, між н—ї (7, Добр. 25—26), між оу—s [8, Добр. 14]³⁾, між и—л [8, Добр. 25]⁴⁾ — і все з тими самими (хоч не всіма) прикладами; про ю, коли воно може стояти (10, Добр. 28—29); про љ, коли його вживається, а коли його вживати не можна (11, Добр. 17); про ѝ та љ усередині слів (11, Добр. 19); про љ, що не починає слів (10, Добр. 27, у Мразовича, ст. 20) — враз із додатком Добровського, що таке љ прийшло від росіян (Лучкай: а Russis Rutheni quoque habent љд, љсти, љхати, љздити et proprium љж (sic!), ст. 10); про різні рефлекси љ у слав. мовах (ст. 4, Добр. 27), навіть і з додатком, що „Bohemi post l cum Russis servant, себто, „е“ (в Добр.: Bohemi post l—e usurpant, ст. 28) — тільки ж іще окремо про цей звук у в укр. мові [таксамо окремо про перехід е (ст. 3) та о (ст. 5) в і, ї]; увага про т. зв. стягнення с ч (с ч solent contrahi in щ, ст. 14) відповідає такій самій замітці (але ширшій) Добровського на ст. 33; помітка про s та z, що це вони ніби voce non differunt (ст. 4), що замість z у словах sѣзда, sѣло — і далі sло (!), smій(!), приклади добрі й хибні, всі з Добровського — tute substitui potest z (ст. 15), взята (з тими самими прикладами) з Добров. ст. 32; про асиміляцію z перед к, п, т, х, ч, ц у зложених словах (ст. 14) теж Лучкай говорить за Добр. (ст. 33), і приклади звідтіля-таки, тільки ж Лучкай не вичисляє всіх приростків (у Добр. из, кз, вѣз, раз), а тільки из, коз; замітки про букви џ, д, в (ст. 15), чи гг [Аггѣл—angel pronunciatum sit, ст. 32], що вони вживаються в чужих словах (грецьких), доповняють тільки вимову, „valor“ Добровського, цих букв у загальній табличці (ст. 2—3); Лучкай унагляднює цю замітку прикладом, що, якби хто, мовляв, написав џом, то це було б male, а що треба писати — лсом (ст. 15).

Видділ „De mutatione literarum, о премѣненіи букв“ (ст. 15—19) — це скорочення взагалі різних вибраних місць із Institutiones із §§ III, XII, XIII, XIX, XX—XXV, майже з тими самими прикладами. Лучкай обговорює тут групу прасл. tort, tolt (16) за Добровським (36); прасл. ort (16; Добр. 36); перезвук (здовження) о—а (16; Д. 36): перехід о—є під впливом йоти (16; Д. 36—37); назвучне є—о (16 — Д. 73): перезвук і — ой [пію — напоити, ст. 16, Добр.

¹⁾ Смотри. ст. 12.

²⁾ Смотри. ст. 13.

³⁾ Смотри. ст. 14.

⁴⁾ Смотри. ст. 16.

37]; -ока — -ю (17 — Д. 38); паляталізацію зубних та задньопіднебінних (17 — Д. 39) з різницею, що після шипучих Лучкай не пише преїотованих голосних (Д. сждю, мшцю, пишю, овча і т. д. — Л.: сждѣ, мшщѣ, пишѣ, овча); перехід прсл. *gti kti* у — щн (17 — Д. 42); про „о“ у приростках зложених слів [предомною..., „вставне“ „о“ 18 — Д. 45]; про ніби то епентетичне „н“ *euphoniae gratia* у формах, н. пр., ѿ него (18 — Д. 47); про епентетичне д [раздрѣшити... (19 — Д. 47); про епентетичне л [люблю, 18 — Д. 47] — сюди залічує д (*epent.*) in Bohemico садло (ст. 19 — Д. 47); випад т, д перед н (19 — Д. 48); без-законіє, выш-шій (19 — Д. 56); избраный — избранный (19 Д.; 50); про ніби то „випад“ ж після д у словах: господа pro господа (ст. 19 — Д. 48, хоч із заввагою „non probandum“; але ж Лучкай дуже користує з цього „закону“); про випад в після б (область“, ст. 19 — Д. 49).

Але ж він пропускає перехід тт, дт — ст (Добр. 42), уваги про складотворче л, р у випадках як влна, врх (Доб. 44), бо такого явища він у своїй мові не помітив; не спиняється довше над формами бѣзи, бѣже (Д. 41), не підносить „*mutationem*“ у формах *part. praet. pass.* дієслів на -ити (сждити—сждѣн) — це він робить досить незручно на ст. 105 — та *mutationem* перед -ѣнх дієслів із кѣ, гѣ, хѣ (Добр. 41) — хоч ці дві останні справи для його практичної граматики мали б бути вагу. Іще одне. Добровський думає, що написання бѣзна, празник, радосно, які появляються in *editionibus serbicis* — нето probaverit (ст. 48); і Лучкай, тут за Мразовичем (ст. 32, 2. вид., 31), остерігає, щоб не писати серце, сонце бѣзна (ст. 14) — приклади Мразовичеві — бо „*ex radicalibus nulla exmittatur*“, отже слід писати: бѣзна, сердце, солнце.

За системою Добровського (*Caput III, De vocum formatione*), Лучкай уклав і свій словотвір, та тільки з тієї найбільшої й найцікавішої й дуже оригінальної частини грам. Добровського (ст. 79—458) він зробив невеличкий витяг¹⁾ про саму суть словотвору (*singula orationis pars vel ex ipsa radice, vel compositione constat*, ст. 20), виписав із неї (ст. 84—85) корені з одного голосного (а — at, sed, et; е — id, et tertiae personae designatio; и pronomen eum і т. д., ст. 20) та з одного приголосного (м primam personam designat; т — secundam, ст. 21 і т. д. з — малими змінами) — а далі, у протилежність до Добровського, що укладає систему загально, без огляду

¹⁾ Про це він сам і каже: *qui prolixiorem eatenus tractatum cupit habere, Grammaticam Dobrowszkyanam diurnis, nocturnisque velit terere manibus* (ст. 27).

на частини мови¹⁾, і скрізь у ній дуже докладно додержується в корінних складах фізіологічного ладу — Лучкай виділяє з цілої системи іменники (§ 6, ст. 21—27) та прикметники (§ 18, ст. 49—51), і ввесь матеріал, вибраний майже цілком із Добровського, списує скрізь за азбучкою (ст. 21—13, § 6). Наслідок першого такий, що Лучкай тільки при йменниках говорить про словотвір у дусі *Institutiones*, при чому поширює Добровського два основні відділи і три громади тих частин мови, які складаються з самого кореня — на шість відділів іменників, і то — *substantiva ex ipsa radice*: 1) *antecedente vocali*; 2) *accedente vocali*; 3) *ex duabus consonis et una vocali*; 4) *ex tribus consonis et una vocali*; 5) *radices quattuor consonarum cum una vocali*; 6) *radices duarum syllabarum* (ст. 21—23); при прикметниках Лучкай удоволяється заміткою, що *adjectiva* складаються *vel ex ipsa radice nullis servilibus* (= додатки, наростки) *ante, vel postpositis, vel adjectis servilibus* (§ 18, ст. 49). Ясна річ, що, виписуючи, або краще, вибираючи²⁾ з До-

¹⁾ Система ця, як відомо, така: 1) корені односкладові й 2) корені двоскладові, а далі в першому відділі три громади *syllabarum radicalium*: перша — склади з одного голосного самого або з одного голосного з одним приголосним перед ним, при чому сюди належать і слова зложені, н. пр., а, о, w, (отже й оуо), и (= його, отже й ижи), и (ити) і т. д.; друга — корінь-склад із одним кінцевим приголосним після голосного, з двома приголосними, один перед голосним другий після нього, при чому приклади йдуть за певною фізіологічною системою; й (*labialis*); губні [в, в, п, м]; плавкі [н, р, л]; зубні [т, д; з, ж, с, ш]; африкати [ч, ц]; задньопіднебінні [г, к, х], н. пр., 1. оуї; 2. ов, об, уль, ум; 3. ом, оул, ор; 4. уд, от; 5. аз... ус; 6. аз... оух... ст. 86), -ь, розуміється, тільки значок — склад починає звичайно звук голосний; далі — йотована (*liquida*), і знову в тому самому порядку: ий, юй... ив, иб, ил і т. д. — пізніш починають склад-корінь губні, далі — плавкі, зубні, африкати, задньопіднебінні, і в кожній групі кінець за тим самим фізіологічним ладом [вой, вав, вав, вим...; буй, баб, боб, бол... бан, бал і т. д., ст. 86—107, 107—110]; третя громада складів однокорінних — корінний голосний і три, чотири й більше приголосних, і порядок ізнов, як угорі: починає склад голосний: алк, одр, оутр, осм, усм і т. д.; починає склад *liquida* (i) ист (= iistъ), иск, игр... ибл, итр, ищ і приклади: иблонь... илрь, итра...: починає губний, і після нього знову лад за місцем вимови: вук, влад... вран...; вдов...; бобр..., блан... брав...: плав, прав... і все кінчиться літера к (ст. 217): квап... кют... клей..., край... (до ст. 264). Система ускладнена, може, й непрактична, й тому, може, Лучкай, не як слід зрозумівши її, так її „спротив.”

²⁾ Ясна річ, що бувають у Лучкай і свої приклади, яких нема в Добр. (н. пр., оуґрин, ст. 26, свада 27), або ці приклади аналогічні до Добровського (Добр. лѣкарство, 303 — Луч. лѣкарство, 26), або українські, які Лучкай доціплює до Добр. н. пр., в Добр. нема прикладів на -ко, Лучкай додає укр.: винко, колѣнко, дриѣнко (25); Добр. наводить рос. лѣбник (214) — Лучкай подає укр. лѣбник (25) та доціплює ще — грабник; замість малорозумілого халѣга (312) або рос. бѣлѣга — додає

т; з, ж, с і т. д. — Лучкай, виписуючи приклади з *Institutiones*, хоч і старається додержуватися їх системи [пор. -и: стан, рожен... степень, ремень... першн, кѣгшн... вонн, исполнн: gentilia оугрин, риманин... вонна, гривна, кєсна,.. долина, десѣтина, пащчина, полѣна... гѣмно, окно, колѣно, сѣкно; пѣстына і т. д.¹⁾], але часто сплутує, й тим то, власне, якоїсь системи в Лучкая дошукатися важко²⁾. Прикметникові наростки (49—50) — це теж витяг із Добровського (322—332) з невеличкими переставами прикладів.

Наука про рід іменників (§ 9, ст. 27—30) теж узятя з Добровського (ст. 267—284); від нього Лучкай повиписував усі йменники „-виїмки“ чоловічого роду на „к“ [ст. 28—29] — із відділу про наростки Добр., — хіба тільки різниці, що Лучкай після ц (зацѣ, конецѣ) та шипучих додає деколи к, а в Добр. цей „знак“ пропущений (зацѣ 307, мѣсѣцѣ 307, телецѣ 306...; вич, врич, сѣрач, 310), та чомусь ім. „гѣскѣ“ (ст. 29) — може на основі Таппе (§ 60, де вчислено 87 слів masc. gen. на -ѣ, між ними й „гусѣ“ ст. 69) — приділено до чоловічого роду.

Відміна йменників (ст. 30—49) іде, як у киизі Добровського³⁾ та в граматиці Таппе, за родом, тільки ж деклінацій у нього не 9, як у Добровського (*novem declinationes constituere*, ст. 459), а — три, як у Таппе⁴⁾. Але ж ця різниця з Добровським тіль-

¹⁾ Система Добровського:

<i>masculina :</i>	<i>feminina :</i>	<i>neutra :</i>
-н, -ен, -нѣ	-на, -наѣ, -нѣ	-но
-енѣ	-енѣ	-ѣно
-ан	-анѣ, -ѣна	-аніє, -еніє;
-ин, -ѣнин	-ина, -ѣныни	
-ынѣ, -ун	-ынѣ, уна	

Лучкай вибирає приклади більше знані.

²⁾ н. пр., Добр. § 30, ст. 282—284, подає за порядком наростки -їй, -їѣ, -їє (змїй, бѣлїй...; змїѣ, скїнїѣ...; кѣткїє), в Лучкая такого упорядкованого розподілу при його азбучній системі не може бути, тим то він ізгадує тільки про -їє (ст. 24), іменників на -їй у нього зовсім немає, а іменник попадин (Добр. ст. 297), в укр. формі попадаѣ (ст. 25), попав зовсім не туди, де йому було слід і т. д.

³⁾ .. *mihī visum fuit habita ratione, primum generis, deinde formationum* (себто — закінчень), ст. 459.

⁴⁾ „Bei der vollständigen Declinations-Tabelle aller Substantiva... steht das genus mit der Declination in genauer Verbindung... die Declination bestimmt das Genus, so dass alle Wörter der ersten Declination Masculina, die der zweiten Feminina, die der dritten Neutra sind“ (ст. 53). У цій граматиці Таппе згадує про польські й чеські граматики, що теж, мовляв, поділяють відміну за родом: *Schlözer und nach ihm Born und Gretsche waren es, welche nach dem Muster der meisten Böhmischen und Polnischen Sprachlehren, zuerst die Declinationen*

ки в назві. Лучкай бере з Institutiones зразки, тільки инакше їх розподілює, не все дотепно й не все раціонально: дещо вилишає з парадигм (напр. Добр. 462); дещо додає (до м'якої відм., н. пр. камень, ст. 33, дарма що цей іменник, власне, повинен був попасти, як у Добр. ст. 469. до „аномал“-ій, як інші і-пні, такі, як Господь, п'ять, день, ст. 41); дещо виділює в окремі зразки (н. пр., іменники на -й, ст. 34), а дещо злучує (н. пр., ім. кость із іменниками жена, волл, в середніх іменників тверду та м'яку відміну: слово — оученіє; коли ж різниці в закінченнях аж надто вже падали в око, Лучкай дає окремий зразок, тільки не називає вже цього відміною (н. пр., церковк).

Супроти Добровського вийшли парадигми в Лучкая так:

	Добровський:		Лучкай
чоловічі:	I. відм.: раб, сын, ирем, дом, (ст. 462)	I відм.	а) раб, сын, дом б) царь, врач, камень в) змій
	II. відм.: царь, врач, князь, мравій (ст. 468)		
ім. середні	III. відм.: слово (sic), ст. 474	III) від.	а) слово, лице, оученіє б) cum interiectione ен, -ес, -ат
	IV. відм.: лице, оученіє, ст. 474		
	V. відм. cum augmento: ен, -ат, -ес, ст. 474		
ім. жіночі	VI. відм.: вода, ст. 478	II. відм.	а) жена, волл, кость — окремо: церковк
	VII. відм.: волл ладїл, 478		
	VIII. відм.: церковк, ст. 478		
	IX. відм.: кость, ст. 478		

Як бачимо — ті самі зразки, трошки змінена (погіршена) система, але й оригінальності мало.... Те саме бачимо і в відміні самих зразків узагалі: Лучкай наслідує Добровського з його помилками, (н. пр., злучує відміну раб та сын, дом, утворює gen. sg. сына, voc. sing. доме, loc. sing. сынѣ, loc. pl. сынѣх, resp. сыновѣх, до-

nach dem Unterschiede des genus eintheilten, eine Methode, der auch wir folgen, weil sie unter allen die leichteste und natürlichste ist (ibidem)! Деякі вислови нагадують погляди Лучкая: Rectius itaque recentiones Poloni, Bohemi et Dobrowski Declinationes non a terminibus, sed generibus difigendas esse statuunt... Tribus generibus existentibus tres Declinationes enascuntur: 1-a Masculinorum мужского пола, 2-a Femininorum женского пола et 3-a Neutrorum, среднего пола, quae ob varias terminationes variis Paradigmatibus distinguuntur (ст. 31).

¹⁾ В Добровського після відміни чоловічих іменників іде середня відміна — у Лучкая — жіноча.

мєх, таксамо: небєѣх (46, Д. 474), лицѣх (46, 48, Д. 477); loc. sing. имени, небєси (46, Добр. 474); приймає різні паралельні закінчення для форми loc. plur. -ѣх, -єх, -ах (41, Добр. 376), не даючи в зразках „м'якого“ типу йменників чолов. роду закін. -нх; зачисляє з Добровським до неправильної (аномала) відміни чоловічі і-пні (пѣть, Господь; людїє, гостїє та приголосний пень дѣнь), ст. 41—42 (Добр. 469), таксамо йменники мати, дщи (45, Добр. 480); каже йменникам на -й кінчати пот. plur. на є: ходатай — ходатає¹), ст. 39 (Добр. 401); слово²) — о-пень [46, Добр. 474], хоч на ст. 47, як у Добр. 475, говориться про авґмент -єс. Але ж декуди його форми — правильніші, ніж у Добровського: відміна йменника сын не знає в формах plur. Добровського „авґменту“ (467), отже: сыномѣ, сыны, сынѣхъ не — сыновѣмѣ, сыновы, сыновѣхъ; він подає у зразку правильну форму vocativa на -у, (побіч -е: сынѣ, сынѣ) — в Добровського тільки -е; його пот. (та асс.) plur. знає головну форму царі й паралельну царіє (Добр. тільки — царіє); dat. sing врачѣ, в Добр. врачѣи, пот. plur. змін (34) — в Добр. мравїє (468); асс. plur. дни (42) — в Добр. дніє (469); іще зокрема в „Observationes“ підносить, що voc. sing іменників типу „кость“ мусять мати закінч. -и, не -є, gen. pl. -їй, не -їй (ст. 44), в Добр. ст. 481 про це не говориться. Та про такі відхили ми говоримо докладніше на іншому місці.

Уваги про „випад“ о, є в непрямих відмінках іменників чоловічого роду (ст. 34—35) та „вставку“ їх у gen. plur. жін. (ст. 44—45) роду — в середньому про неї не говориться — відповідає зовсім тому, що про ці справи читаємо в Добровського, ст. 466 та ст. 481, в останньому випадку зазначається, що це робиться для евфонії, а таку евфонію бачить уже Лучкай сам у формах жєрца, чєтца (ст. 35); крім цього, він у жін. відміні поясняє, що „е“ intericitur, si ultima consona sit л, м, к (земла — земєль), хоч буває і в інших (сѣдѣк, оєнц), — а що „о“ intericitur in vocibus per -ка [дѣвка — дѣвок].

Observationes relate ad casus (ст. 35—41, 43—44) відповідають Добровського Not-ам, ст. 469—474, 480 (на різниці в тих помітках вказано на інших місцях), а тільки ж Лучкай енергічніше висуває подекуди паралельні закінчення, н. пр., пот. plur. -и, -їє, -ове, -евє й наводить такі приклади, як дѣви, дѣвиє (sic!); домѣи, домѣиє; царѣи, царѣиє³); врачѣи, врачѣиє (ст. 39); gen. plur. у „м'яких“ іменників

¹) У Мразовича цей іменник має окремий зразок (ст. 67, II. вид), при чому пот. pl. має подвійну форму: на -и та на -є.

²) Цікаво, що у Мразовича в зразку форми подвійні (слова. словєсє; словѣс, словєи і т. д., ст. 64. друге видання, ст. 63: таксамо сынѣ, ст. 64.

³) пор. у Мразовича в зразку: царѣи, -їє, -їє. II. від ст. 67.

-ій, -ей, а то etiam -ев, відповідно до його зразків царій, врачев, каменей (ст. 33); закінчення -ам, -ам (ст. 48) у dat. plur. і -ах, -ах в loc. pl. — це теж узяті з Institutiones (ст. 476, 477) — рос. вплив.

Відміна прикметників у Лучкая (53—58) враз із т. зв. Reflexiones (58—59) складена за зразками [тими самими, крім Господній, ст. 54, що відповідає Добр. вишній, ст. 503] Добровського (§482—489, 503, 505), з тими самими помилками, н. пр., dat., loc. sing. fem. та loc. sing. masc. зложеної відм.: Господней (вишней), Господнем (вышнем), та з незначними відмінами, на які вказано деінде. Те саме відноситься до відділу „De comparatione“ (61—73), що відповідає § 38 (ст. 332—336) Institutiones Добр., тільки ж сама дефініція ступінювання инша — наївна¹). Деякі різниці виходять із того, що для цієї частини Лучкай користувався й іншими граматиками [Таппе, Мразович, чи Смотрицький] та сплутав зі славянськими укр. форми.

Аномалі Лучкая (63) відповідають „неправильним компаративам“ Добр. ст. 332—333. Відділ про третій ступінь дуже скорочений — приклади ті самі (63, Д. 334), але ж цікаву заввагу Добровського що форми малѣйшій, дскрѣйшій, злѣйшій (§ 40) мають значіння суперлатива — Лучкай вилишив.

В відділі числівників (63—68; Добр. 505—517), де Лучкай за Добровським вичисляє всі числівники головні (336—337), вплив Добровського видний і на відміні — з тими самими помилками (н. пр., в чол. роді: трієм, трієми — Dobr. verborum more — жін.: трем, трєми, ст. 507—517), з такими пізніщими формами як: четверих, четверым 68, Добр. 508, з заліченням пол до числівників (67, Добр. 509). Те саме треба сказати і про займенник (69—76; Доб. 489—500); тут знову бачимо й відміну й помилки Добровського, н. пр., заім. чесо(?) з формами чесого, чесомъ (72, Д. 496); instr. sing. ·займ. кзто — кым (495) — Луч. ким 72; в acc. sing. і plur. особових займенників і зворотного тільки енклітичні форми мѧ, тѧ, сѧ; ны, вы, 70, Доб. 490²).

Відділ дієслів, система відміни (див. при різницях), творення форм (§ 36), наука про два пні в дієслів та форми з них виведен (ст. 77—79) це — витяг із студії Добровського в Institutiones, ст. 344—398; звідтіля взято всі зміни звукові (transmutationes, що по-

¹) Comparativus твориться, мовляя, коли ad formam indeterminatam adoletur -шій, -йшій, -айшій, або инакшими словами, si formae determinativae -ый, -ий mutantur in has terminationes.

²) У примірнику Мразовича (I. вид.), що ним користувався Добровський, паралельні форми насъ, касъ (ны или насъ, вы или касъ) Добровський перекреслив (ст. 93); і в Мразовича є чесо, чесогъ, чесомъ, ст. 95, II. вид. ст. 94.

являються при відміні дієслів із коренем губним, зубним: т, д, перед т, кт, і т. д. [з деякими переплутаннями], замітку про неправильні форми [anomala, ст. 79, кінець; Добр. § 56, ст. 351 і даль.; чомусь у Лучкая пропущено єсмь, а так є всі: їмь, вѣмь, идѣ, бѣдѣ, пишѣ, тнѣ, жнѣ і т. д.]; від нього взяв Лучкай „епентетичне с“ у дієсловах корінних на губні: грѣѣхъ—грѣѣсти¹⁾, скрѣѣхъ—скрѣѣсти 79, 96; Доб. 350, 351 (на існування такого „с“ давали йому підтвердження укр. діалекти); неправильні форми цѣѣсти—цѣѣтъ (96, Д. 351) та praes. рѣѣхъ від дієслова рвати (92; Д. 352); як у Добр., part. praes. act. та part. praet. act. І мають у pluralis тільки форму для всіх родів на -ѣ [вкнѣше: omnia gen. et. num. (sic!), вкнѣще m. f. n., 87; Д. 521; оракнѣ, оркнѣ 90, Д.: глаголакнѣ, глаголюкнѣ 526—524; нескнѣ, нескнѣще 96; Д. 526 і т. д.]; imp. дієсл. пастн — паждѣмь, паждѣте (Л. 106, Д. 538); таксамо вѣждѣмь, вѣждѣте (108), даждѣмь даждѣте²⁾ (109) — Добр. 539; таксамо замітку, що идѣм, идѣте (107) codicibus non conforme, взято з Добр. 539 (дадѣте — veteri slavicae linguae conformis non est, що форма ця а Russis inuenta), а додаток Лучкая идѣм, идѣте poterit probari (107) — згідно з його поглядами (й Добр.) про imperativus. Коли ж Лучкай хотів бути оригінальний при поділі дієслів за значінням, не за — наростками (70) — наплутав багато (див. далі).

Свої Observationes relate ad Conjugationes Лучкай будує зовсім на відділі Добр. Observationes in Conjugationum flexiones (547): форми тепер часу (ст. 111, Д. 558); imperfect-a (112, Доб. praeteritum simplex, I, 383) враз із помилковою заміткою, що verba iterativa et continuae actionis recipiunt etiam у 3. ос. -ашѣ (ст. 113, Д. I 384); про 2. та 3. ос. aor., що між ними нема різниці та що aor. заступається part. praet. act. II + вѣл і єсм (113, Доб. 551); про „т paragogicum у 3. ос. sig. aor. (Луч. 93: зачат, почат; Доб. 555); таксамо про творбу futur-a (Доб. I § 73, ст. 379) — хоч у скороченні (114: Verba auxiliaria sunt tria: їмѣмь, хощѣ, бѣдѣ, quae cum infinitivo faciunt futurum). І коротким витягом із Добровського треба назвати те, що каже Лучкай про futurum щодо значіння (Д. 74, — futurum simplex; § 75, ст. 376 — praesens pro futuro; § 76 ст. 376 — futurum compositum) на стороні 114., і замітку, що з усіх прийменників, котрі у зложенні надають теперішньому часові значіння майбутнього (377), треба піднести прийменник оу, на,

¹⁾ У Мразовича срѣѣхъ — срѣѣсти, грѣѣхъ — грѣѣсти 2. вид. ст. 118.

²⁾ У Мразовича: їждѣмь, идѣмь, идѣте (ст. 137); вѣждѣмь, вѣждѣте, вѣдѣте (ст. 134).

по (маючи на увазі укр. мову) та приросток *вез* (in *Libris liturgicis*), ст. 114. Те саме треба сказати про *imperativus* (Добр. I § 80, ст. 381; Лучк. 114), *optativus et conjunctivus*, сполучені, як у Добровського в одне (*optativi aut si malis conjunctivi*, 391), ст. 116 та *infinitivus* (Лучк. 117), *part. praes. pass.* (I 386; Лучк. 188) та решта форм (Доб. § 385; Лучк. 117) з різницями термінів (пор. далі).

Скороченим (і то сильно) витягом із *Institutiones* треба назвати відділ прислівників (наркчіє, ст. 118—112) із їх поділом на справжні прислівники (*originalia*, ст. 118; Доб. 426), на *particellae characteristicae* (119; Доб. 427—434) та *particellae praepositionales* (119—122; Доб. 434—435), з тими самими прикладами, але і з додатком українських прикладів. Приклади Добровського видно і в прийменниках (122—123; Доб. 398—422) і у сполучниках (124; Д. 443) і т. д. При прийменниках [предлоги] є виписи з Добровського синтакси, головню те, з яким відмінком лучиться який прийменник (ст. 399—400 і 649, 655, 656—658), далі прийменники-прислівники (124), що їх Лучкай повибирав із *Institutiones* — за азбукою¹⁾ й вичислив їх, не подаючи, з якими вони лучаться відмінками (в Добр. вони поміщені в відділі прийменників 651—655, 658, 666 і т. д.). Те саме треба сказати про виклики (*междометіа*), виписані з Добровського (452). І укр. виклик „дай Боже“ взятий із Добровського (451) та тільки перекладений із церковно-слав.: *даждь бо*²⁾ [сам Добровський узяв його з Максимова]; таксамо з *Institutiones* Лучкай захопив увагу, що *conjunctiones supplentur per adverbia*, 125 (Добр. 450), подавши з декілька прикладів, що їх у Добровського немає (поєликъ, егда — тогда, яко).

Виклад про *dualis* (ст. 127—132), хоч поміщений після обговорення всіх частин мови, а не після числівника два, як у Добровського (ст. 510—511, 515), зовсім такий, як у останнього, з тими самими, здебільша, прикладами (крім, на щастя, зразка сын 512, хибного в Добровського, та пастырь: замість зразка колѣно 513, бачимо — слово 128, розуміється, як о-пень, 128). Помилки, що стрічаються в формах двійні прикметників [вийшли з того, що сплутано в *inst.* форму номінальну зі зложеною: *свѣтома* — *свѣтыма*, *Господиѣма* — *Господними* і т. д., 129], мусять іти теж на рахунок Добровського (ст. 515—516); ще більше, в Добр. на всі три роди є одна тільки форма номінальна, й то однакова — в Лучкая є пра-

¹⁾ За азбукою й у Мразовича (II. вид. ст. 154), але ж прийменники інші; Лучкай помістив тут і приростки — неприйменники: *вы-*, *воз-*, *пра-*, *па-*, *про-*, *раз-*, ст. 122—123.

²⁾ У Мразовича: *даждь то Боже* (ст. 156).

вильна форма жіноча — свѣтама, в інших зразках однакова: fem. Господнема aut Господнима; при gerundium Лучкай подає тільки форму номінальну (130) й додає, що идѣщима non foret bene. За Добровським (I 398) відрізняє Лучкай у дуальних формах дієлова в 1. і 2. ос. роди: masc. -ва, -та (глаголева, глаголета), fem. та neutra -ѣѣ, -тѣ (ст. 131, 132 дає зразки теп. часу, аориста й наказ. спос.) та ще полемізує з Мразовичем¹⁾, що дав у своїй граматиці зак. 1. ос. двоїни на -ма, називає за Добровським це закінчення „fictum“ (ст. 132).

Відділ про наголос „dificillimus Grammaticae Paragraphus pro Tyronibus“, так, що й самі „Rutheni linguae secus gnari non levem experiuntur hoc in puncto difficultatem, aut saltem secure gressum figere nequeunt“ (132—138) — теж просто витяг із Добровського (51—78), про що Лучкай і пише на ст. 134 (ex Dobrowskio praenoto): pro acutus та gravis (134^{1, 2}, Dobr. 52); monosyllaba — взагалі приклади ті самі — іменники 134, прикметники 135 (Д. 53); bisyllaba, trisyllaba, polysyllaba й т. д.; різниця між російськими та сербськими книгами щодо наголосів, де буває і два наголоси (136; Д. 56—57); зі зміною наголосу зміна значіння (136¹²); про дієслова з відділу Добр. § 42 ст. § 570—573 [De sede et mutatione Toni in verborum Conjugatione], різні наголоси в сербів (Луч. Croatae, 136) й росіян; пересув окситонового наголосу в 1. ос. praes. на інші склади в дальших особах (137; Д. 572); про те, що, властиво, наголос повинен залишатися на тому самому складі, як у 1. ос. sing. (136¹³ — Д. 572); про verba V. кляси [verba, quae pro -аю Praesens in -ю amant 573; Лучкай: quae pro -аю -ѣ aut -ю amant], що; перекидають у дальших формах наголос із 1. ос. sing. (Л. 137і Л. 573); нарешті, про comora(^) (138) (Доб. 59), але взагалі Лучкай, як Добровський, не ставить ніде наголосів²⁾, і він думає, цілком справедливо, що краще „negligere accentum, et relinquere Lectori pronunciationem genio suo accomodam, quam inconvenienti accentu oculos offendere“ (ст. 138).

Витяги зі складні доторкаються загальних уваг про підмет та присудок (139; Д. 581); про опуст сполучки в 3. ос. од., коли вона subintelligitur (139; Д. 582); про займенник, коли він підмет (139; 590); про присудок ув однині або множині, коли підмет — col-

¹⁾ З цього пізнати, що Лучкай мав під рукою 2. видання Мразовича з р. 1811 [будапештєнське], бо в 1. виданні з 1794. р. про двоїну говориться тільки те що її не вживається, і там цих форм він не наводить; у 2. вид. він їх наводить у додатку (прибавлєнє), ст. 187—192; про дієслівні, форми двоїни ст. 190—193.

²⁾ всупереч Смотрицькому та Мразовичеві, що дають наголоси.

lectivum (140; Д. § 6 577—588); таксамо згода прикметника з іменником (140—142) відповідає Добр. § 11—16, ст. 592—598: прикметник у номінальній формі, якщо він присудок (141), зате як прикметник є підметом — у зложеній (141₅), тільки ж приклади, що вдумує сам Лучкай, не все відповідають тим законам¹⁾; таксамо згода прикметників присвійних на -ь -ов, -ев, -ень, -ин (141₆; Д. 597) та прикметників исполнь, свобода, що згоди не знають (142₇; Д. 594²⁾).

Згода числівників § 63 (ст. 142—143) відповідає Добр. ст. 598—602, але як сюди попало за приклад ов — ов (числівник!, ст. 145)? Хиба латинський переклад alter — alter (pro latine) міг навести Лучкая на таку думку!

Синтактичні завваги про займенники в Лучкая (§ 64, ст. 143—145) взяті з відповідних місць Institutiones (ст. 602—611): себе, ся (§ 19 — Л. 143₅); ми, ти, си у знач. присвійному (§ 23; Л. 144₇); иже (§ 24; Л. 143₁₁₋₁₂); свой (§ 21—22, Луч. 144₉₋₁₀) — при чому складню Лучкай ізмішує з формами; що ны, вы in libris sacris pro dativo usantur, ст. 143₄; взагалі що на стор. 143_{1-4,6-8} — все з усіма прикладами, взяте з Добровського; навіть зазначення місць св. письма, звідки приклад узятий — теж із Добровського [Лучкай часто не зазначає, хоч у Добровського місця позазначувані].

Дещо про невідмінні частини мови; про негациї, що може бути їх кілька (Добр. 611, § 25); про прѣжде (Доб. 613, § 26); про аще, да егда (613, 546, 453, приклад із ст. 691³⁾) — все те міститься в Лучкая на ст. 145—146.

Syntaxis regiminis (§ 66, ст. 146—147) це — витяг із Добровського синтакси (§ 29—39, ст. 614—645), але ж є деякі різниці в угрупованні матеріалу та деякі пропуски.

Accusativus — § 66₁ (перехідні дієслова, verba activa, ст. 146),

¹⁾ н. пр., у прикладі великодшніи и благодарѣмніи мѣжѣ... не позначається підмет „мѣжѣ“, а не — прикметник: таксамо, коли Лучкай каже про вживання присудка в sing., тоді, як підмет — збірне імя, додає від себе приклади: много бѣжды, мало что сѣхати, много людей, мало челоѣкк (140), де приклади не унаглядняють правила, а укр. приклад „не может быть несчастливый и раздѣльный, кто не есть терпеливый“, (sic!) зовсім не відповідає згоді прикметника з іменником (140), та ще суперечить законові, що прикметник у функції присудка мусить мати форму номінальну,

²⁾ Розуміється, все це в Лучкая побіжно й формально, н. пр., у Добровського подано докладно з прикладами, як уживати двоїни у присудку-дієслові, й то як підметом бувають різні особи, н. пр., 1. та 3. (ст. 591); у Лучкая тільки натякнуто на т. зв. constructio ad sensum на зразок шкільних граматик (латинських), ст. 140.

³⁾ Ище бы вѣдала дар божій, ты бы просила съ него, и дабы ти (Іоан, 4, 10) ст. 146.

§ 66⁹ (accus. temporis) — Добр. § 29, ст. 614—615, § 31, ст. 619 — приклади ті самі, з деякими доповненнями, про які на іншому місці, та з дотатками (укр).

Те саме і з genetiv-ом; це теж — витяг: genet., замість accusativ-у в чоловічих іменників живих (148₁, Доб. 615); genetivus partitivus (quando de parte rei fit sermo, ст. 148₂, — Добр. § 39, ст. 627; при збірних (150₁₀ — Д. 627); genetivus possessivus (149₇ — Доб. 617—628); при числівниках від п'ять usque тисящ (149₉ — Доб. 626); genetivus після дієслів бажання, наміру [adpetendi, desiderandi, optandi] ст. 148₃ — Доб. 623; після дієслів зворотних (verba reflexa, Луч. 148₄; verba reflexiva, Добр., ibidem); після дієслів зложених із ѿ, из (Луч. 148₅ — Добр. 622) з додатком у Лучкая, що рідко hoc observant, через те: изкавитисѧ ѿ враг наших (замість — враг наших), ст. 149; таксамо після слів напитати, напоити, наполнити, насытити (в Добр. ще исполнити, ст. 622) — Луч 149₆; Добр. 622—623 [про ці дієслова Добр. каже, що вони praeter accusativum objecti petunt genitivum medii; в Лучкая читаємо: genitivum mediorum, quibus actio peragitur] — отже витяг у повному того слова значінні, тільки лад, за яким ідуть поодинокі випадки, в Лучкая трохи інший. Приклади — ті самі, трошки позмінювані, подекуди українські (н. пр., соко тисѧ челоуѣка немѣкющаго что втратити 148, і т. д.)

Складня давальника § 68, ст. 150—151 — витяг із відповідної частини Добровського § 41, ст. 629—636; verba dandi [Лучкай додав і tribuendi] § 68₁, ст. 150 — Д. 629; dativus, замість genetiv-у possessiv-у (в Добр.: pro genitivis, qui a substantivis reguntur) § 68₂, ст. 150 — Д. 629; лат. est mihi § 68₃, ст. 150 — Доб. 631; після дієслів: Добр. 631, Л. ст. 151, § 63₄, з різницею, що Добр. дає приклади реченнями, дієслово в різних формах, а Лучкай у 1. ос. одн.¹⁾ Про adverbia та виклики з dat. § 68₅, ст. 151 — Д. § 44, ст. 683; dativus alsolutus та dat. cum infinitivo § 68₆, ст. 151 — Добр. § 45—46, ст. 634—636.

¹⁾ Цікаво простежити, як Лучкай давав собі раду з преробом; узагалі вишло добре, хоч часами доконані форми Добровського він передає в прикладах недоконаними; н. пр.:

Добровський:	Лучкай:
повиннитисѧ	повиннѣюсѧ
сообщает дѣлам	сообщѣ
предста всѧкомѣ	предстою
припѣпляющесѧ	припѣпаксѧ...

Витягом із *Institutiones* є складня і двох останніх відмінків: орудного [Луч. *socialis*; Доб. *casus sociativus* або *instrumentalis*] § 69 — (Доб. § 48, ст. 640—645) та місцевого [Луч. *locativus*; Добр. *localis casus*] § 70 (Добр. § 47, ст. 637—946), хоча трохи змінений порядок обговорюваних конструкцій при цих двох відмінках. Лучкай обговорює зпочатку прийменники, що лучаться з цими відмінками § 69₁—4, § 70₁—4 не так, як при попередніх відмінках, де про прийменники [та про прислівники] говорив на кінці (§ 67₁₁—12, § 687—8) — а так *instrumentalis* Доб. § 48, ст. 640 — Луч. § 69₅; при страждальному стані, Доб. 641 — Луч. § 69₆; по дієсловах напхити, насытити (в Доб. ще исполнити), Добр. ст. 642 — Луч. § 69₇; замість *nominativ-a*, Добр. ст. 643 — Луч. § 69₈; *quantitas praetii*, Добр. ст. 644, — Луч. § 69₉, ст. 152; *adjuncta temporis*, Добр. ст. 644, — Луч. § 69₁₀ ст. 153, й, нарешті, *adjectiva cum instrumentali*, Добр. ст. 645, — Луч. 69₁₁, ст. 153. Таксамо в місцевому: *adjectiva* (в Добровського ще й *verba*), що після них, попри інші відмінки, можна вживати й місцевого (приклонен, прилєпен — в Лучкая правильно: прилѣпен), Добр. § 47, ст. 637 — Луч. § 70₁, ст. 153; 7. відмінок *loci ac temporis* без прийменника (*ibidem*) — приклади теж або зовсім із Добровського, або трохи поперероблювані (Кыѣвъ Нюѣградѣ; Луч.: Рѣмѣ, Москѣѣ), або свої, здебільша, у к р а ї н с ь к і.

Те, що Лучкай каже про прийменники, теж узятє з Добр.: со (§ 56, ст. 656 — Л. 69₁, ст. 151); за (ст. 665 — Л. § 79₂); междѣ (667 — Л. § 69₄); над, пред, под (662—664 — Л. § 69₃, ст. 152), при чому приклади в Лучкая: над мною, пред мною, под мною, в Добр. — предо мною і т. д.; во (§ 57, ст. 153), по (§ 58 ст. 661; — Л. § 70₄, ст. 153), о (§ 57 ст. 658 — Л. 70₃, ст. 153).

Порівнявши, таким чином, крок за кроком, цілу працю, ми тільки мусимо згодитися з висловом Лучкая, що в укладі його граматики *Slavo-Ruthen-и*, аж надто видно вплив його *ductor-a*, його вчителя, що його твір — витяг із *Institutiones*.

Але так узагалі, доконаним чи недоконаним формам Добровського відпо-
відають такі самі форми в Лучкая, н. пр.:

помози ми	помогѣ
не браните нас	браню
оудобѣтисѣ	оудобляюсѣ
порѣгаѣтѣ	порѣгаюсѣ
посмѣшисѣ	посмѣкюсѣ
запретит	запрѣкнѣ
завидаѣтѣ	завижѣ (sic!)
рѣкнѣтѣ	рѣкнѣю

Нарешті, треба вказати ще на одну запозичену в Добровського думку Лучкая, тільки вже не з „Institutiones“, а з передмови до Пухмаєрової російської граматики з 1820. р. Пояснюючи укр. форми *имѣня, веселя* [ст. XIV, 13. рядок тексту укр. перекладу], Добровський заявляє, що „der Kleinrusse schrieb -я für -ье, weil er -ie zusammenziehen wollte“, і ці слова правили за пояснення для Лучкая появи -я в пом. sg. укр. віддієслівних іменників [староук. -іє, праслав. -іје]. Це пояснення він подає у своїй граматиці на дуже багатьох місцях, пор. ст. 24 (haec, себто -іє, in communi Ruth. contrahunt in -ѧ: дѣлаѧ, былаѧ, гвѡздаѧ, расѧтаѧ, ка-мѧнѧ); ст. 30 (Rutheni solent -іє contrahere in -ѧ); ст. 47 (collectiva, quae ex -іє contracta sunt); ст. 49 (Ruth. былаѧ, казанаѧ... ex -іє orta) і т. д. Ясна річ, що цим появи такого -я не пояснено.

II.

А отже Лучкаїв твір виявляє й багато, може, й не таких сутніх, а проте великих відхилів, відмін, а то й різниць від граматики Добровського. Спинимось на них, проходячи знову сторінку за сторінкою Gramatic-y Slavoruthen-y.

Зрозуміло, що Лучкай у своїй граматиці — вона ж Slavoruthena! — нічого не говорить про подвійне славянське письмо [Добр., Praefatio, § 2], про глаголицю та її відносини (щодо давнини) до кирилиці [Добр.: De literarum slavicarum figura..., § 4—5] — славяноруських глаголицьких памяток не було, й він не міг їх уважувати. Автім, для практичної граматики ця справа тоді ваги не мала.

Ясна річ, що воно було б цікаво, коли б Лучкай, аналогічно до Добровського (ст. 5), подав був, та ще й латинкою [хоч і мадярською, але — своєю мовою] назви церковних букв; тоді відразу видно було б, як він читає церковнославянське письмо. Тільки ж Лучкай цього не зробив. Таксамо не подав числового значіння (в Добровського: valor numericus, ст. 4) церковних букв; може, вважав це за маловажну річ, або думав, що читачі знають це й без того... Praefatio Добровського до Institutiones, із її переглядом славянських мов, поділом (dichotomia), з короткою історією кирилометодіївської та пізнішої доби до XI. ст., з переглядом джерел та граматик, що ними він користувався [ст. — LXIV] Лучкай заступає своєю Praefatio, де говорить про мову свого

підручника та про мову „карпаторуську“ [ст. I—XVI], — головні витяги з неї ми подали на ст. 227—231.

До порівняння звуків Лучкай, крім мов, названих на ст. 224—226 бере, зрозуміла річ, ще малярську: ж це — *hungaricum zs* (ст. 4), ш — *hung. s* (ст. 6), щ *hung. sts* (ст. 6), ч — *hung. cs, ts* (ст. 6), ц — *hung. tz* (ст. 6), а то, за Таппе, й англійську: *respondet aut anglico th* (ст. 6, Таппе: *wie das zischende th des Englischen*, ст. 16). Таксамо з Таппе¹⁾ або з Мразовича²⁾ — враз із прикладом, що є в цього останнього, взята замітка про вимову іжиці (v): „ante vocalem saepe subit vices“ в (ст. 6).

Лучкай у своїй азбуці не знає ж, ж³⁾, знаків, що їх Добровський каже читати за оґ, ю (ст. 3); таксамо не знає букви и (Добр. ст. 3, 14); її заступає в, що *respondet je* (ст. 6) — укр. графіка; в його азбуці є взагалі два різні знаки: € і [після букви Д] та € є (після букви Ѓ), але він їх між собою сплутує (ст. 3); про перший знак каже, що він *pronunciatur initio vocis aut syllabae velut je e. g. вго јеґо, твоеґо twoјеґо* (ст. 3), а всередині й на кінці слів, не зачинаючи складу, як — е, н. пр., *земле zemle*, ст. 3; пізніш, маючи на думці другий знак, на ст. 6., каже, що *e respondet je*, і ставить його поміж голосні помягчені, *affectae сложенныя* (ст. 2). У Смотрицького різниця виразна: перше — є, друге — в или и (ст. 5).

Ї читає Лучкай *українська* як і (*velut accentuatum i*); на іншому місці, обговорюючи (ст. 39) закінчення *nom. plur. іменників* на -й, утворює и (пише й) *cum accentu, aequivalens Ѓ* [графічний знак на Ѓ після j], бо, мовляв, *orthographia suadet post vocales rectius и, quam Ѓ adhibendum*, дарма що там чути Ѓ; на його погляд, *Ruthenica* вимагає в закінченнях м'яких відмін (чол. — *acc plur.*, жін. — *gen. sing, nom., acc. pl.*) -Ѓ, і він із орфографічних причин задержує -и, хоч стверджує, що и = Ѓ (ст. 50). При цьому він запускається й у історичний екскурс: у старих славян, мовляв, *in usu fuisse triplex i: i acutum, seu cum accentu* [себто, Ѓ], *i crassum, seu profundum* [себто, ы] *et i medium* [себто, и], й Кирило видумав для кожного такого і окремий знак; доказом на це мали б бути Лучкаєві приклади (запозичені в Таппе: *вѣл, был, бил*⁴⁾). Букву и він передає в

1) *V lautet wie... w nach einem Vocal*, з В. *эвангеліе*, ст. 16.

2) *Когдаже ѡное (V) самогласномѣ принадлежитъ, всегда произносится какъ И. На п. Пачеа* (ст. 6, 2. вид.)

3) Як Мразович, пор. писма *С и Ж къ Славѣнскихъ речѣнїѣхъ извѣшна сѣтъ, дѣла сѣгѣ Ю (!)*, *ѡного же з набалядѣющымъ* (см. 32).

4) У Таппе, розуміється, немає „бѣл“ (де ѣ = 'е), а тільки: *быль er war, былъ die Begebenheit, билъ er schlug* (ст. 15).

транскрипції буквою і (Гаврило — Havrilo, Гриц — Hritz, вигра — bigárj); ы буквою — u [в одному слові нигды — nigdu, ст. 3]¹⁾.

Вимова *ε* in medio et fine vocis, si syllabam non inchoet, як ув українській мові, виразно т в е р д е; Лучкай уживає порівняння з латиною: *velut latinum e*: зємле (zemle), вєлєбне (velebne); супроти цього цілком відмінна замітка Добровського, що *inter ε et κ ε affinitas*, споріднення, так що *ε* після *varias consonas vices liquidae κ suppleat* (ст. 15).

Згідно з традиційною українською церковною вимовою Лучкай каже д читати як *pht* (ст. 6), а не як у Добр. *th*; невлучний додаток, що ця буква відповідає англ. *th*, запозичений²⁾, як уже ми сказали, в Таппе (ст. 16).

Хоч Лучкай за Добровським (ст. 12—14, 14—15; Добровський — за Смотрицьким) подає правила, де писати *ε* та *ε*, *ο* та *ω* й навіть дає ті самі приклади (ст. 7, 8), то проте від себе завважує, що „*nullam esse distinctionem*“ (13), що „*distinctionem esse superfluum*“ (ст. 12), що відрізнати, н. пр., закінчення *gen. sing. -ого* ab *accusativo per w superfluum est* (ст. 75), а тож уже зі змісту можна пізнати [н. пр., в відміні], чи це *sing.*, чи *plur.*, і насправді сам ніде не зберігає цієї різниці (всупереч Добровському) ні в тексті, ні у вразках відміни (пор. ст. 32, 33, 34, 41, 42, 46, 47 і т. д.).

Після шипучих та ц Лучкай ніколи не пише йотованих (пор., н. пр., ст. 17: мѣщѣ, пощѣ; кажѣ, ношѣ; овча; і т. д.; Добр. ст. 39: мѣщю, ношю, овчѣ і т. д.), і при кожній нагоді нагадує, щоб йотованих не писати: н. пр., ст. 37. (*voc. sing. мѣжѣ, ножѣ*), ст. 40 (по ч, ж, ш, щ, ц не — ѣ, а ѣ в *ass. pl.*), ст. 44 (лица, не лицѣ), 50, 52, 57, 58, 60, 91, 104 і т. д.).

Загальна система Добровського словотвору, а власне, наука про корені (79—275), в Лучкай не виділена, а злучена зі словотвором іменників (§ 6, ст. 21—23) та прикметників (§ 18, ст. 49—50, Добр. ст. 322—332); система коренів, що укладена в Добровського за характером звуків [й; губні; зубні; африкати; задньопіднебінні] та система іменникових наростків (ст. 276—316), що їх Добровський

¹⁾ Що *κ* рівнозначне з *i*, пізнати ще з його укр. прикладів на *i* < *ο*, пор., пїп, снїп, кїнь, пїп, снїп, кїнь, вїл (ст. 5); з цього зіставлення ще й виходить, що *κ* у Лучкаєвій вимові м'ягчило попередній приголосний звук (снїп), бо ж побіч *κ* він наводить іще й *i*, яке, як відомо, н. пр., у сполучі прикметниковій (їн) та в іменах, походженням чужих (їнтонїй), не м'ягчить і досі в церковній вимові Підкарпаття попереднього приголосного.

²⁾ Це й до того трохи переплутаний, пор., у Таппе: „*Θ* ist im Slaworussischen und Russischen statt des griechischen theta [i в Добровського „*ε*“ *respondet lat. th*, ст. 3] angenommen, welches auch von den Neugriechen noch fast ebenso, wie das zischende *th* der Englischen, ausgesprochen wird“, ст. 16.

подає за родами й за характером звуків (як це показано на стор. 29), в Лучкая [§ 6, ст. 21—23 § 7—8, ст. 23—27] укладена в іменників тільки за азбучною, — й через те, як на це вказано на іншому місці, повиходили не тільки недогляди, але й хиби. Прикметникові наростки (ст. 49—50) Лучкай трохи попереставляв, щоб додержати азбучного ладу, н. пр., у Добр. зпершу -ѣи, -иѣ, опісля -ѣк, иѣ, у Лучкая навпаки, виписані з Добровського (ст. 331—332) прикметникові приклади — всі в іменній формі. Те саме вийшло з прийменниками (ст. 122—128) та сполучниками (ст. 124): тут Лучкай пішов хоч за Мразовичем¹⁾, хоч за Таппе, що одну та другу частину мови [§ 131, ст. 206; § 134, ст. 222] та ще й прислівники [§ 133, ст. 215] упорядковує у своїй граматиці заазбучно — відійшовши від Добровського, що прийменники та сполучники укладає на свій спосіб²⁾ — тим то ці частини в Лучкая вийшли з механізованих. Зате корисно відбиває в Лучкая впоряд прислівників несправжніх за відмінками, з яких вони повстали, н. пр., з родового (домѣ...), зі знахідника (вѣнѣ...), з орудника (118, 119) — хоч приклади всі з Добровського (427) — та виділення прийменників-прислівників із різних відмінків, що з ними вони лучаться (в Добровського ст. 651—653, 655, 658, 666 і т. д.). Але ж, зібравши ці прийменники в окрему групу та подавши їх ізнову за азбучною (ст. 124), Лучкай не зазначає між прикладами, з якими відмінками ці прийменники лучаться; крім цього, він додає декілька прикладів на прийменники, таких, яких у Добровського нема [з прислівників], й які значіння прийменників, бодай у церк.-слав. мові, не мають: далече, прогоси, даже, послѣди, свѣтѣ, отай (ст. 124). Сполучники [124] в Лучкая тільки вичислені, про значіння їх, як це читаємо в Добровського [§ 103, ст. 440], у Смотрицького (ст. 178), чи Мразовича (ст. 155) — Лучкай нічого не каже.

В відміні імен порядок відмінків у Лучкая за Смотрицьким (ст. 56.) та Мразовичем (ст. 52—53); у нього орудний [socialis, у Добр. sociativus, ст. 462] — 6. відмінок, місцевий — 7.; в Добровського (як узагалі в чеських граматиках) — навпаки.

У зразках відміни йменників чол. роду, зрозумівши по-своєму погляд Добровського (ст. 403—460), що, мовляв, у старославянській мові навіть у живих іменників „accusativum non esse distinctum a nominativo“, Лучкай заводить у парадигми окремі форми асс.,

¹⁾ Див. ст. 36.

²⁾ а) голосний або приголосний + голосний (за, на) або приголосний (с, к); б) голосний + приголосний (ѣб), приголосний + голосний + приголосний (бѣз) і т. д. (398—426...; сполучники знов — за корінем: а. и, бо...; оубо, любо; аще і т. д. стор. 440—450.

то рівні *genetiv*-ові (раба, царѧ, змїѧ...), то *nominativ*-ові (дом, каменѣ), при чому в *Observationes* додає ще свої заваги, подиктовані живим чуттям української мови (див. част. III.).

В місцевику множ. йменника царѣ бачимо форму царѣх (ст. 33), супроти царѣх Добровського (ст. 468) — обидві неправильні —, таксамо: лицѣх, -ѣх (44), в Добр. — тільки лицѣх (474) — теж форми неправильні —, хоч у зразку йменників на -їє бачимо в Лучкая правильну форму на -их.

У зразок м'якої відміни Лучкай, за Мразовичем (ст. 68), укладає йменник¹⁾ „каменѣ“ [у Добровського, як інші і-пні, цей іменник між *anomala*-ми, ст. 469] і, за укр. відміною цього йменника [*gen. sing. „ornatus“* каменѣ живе ще й досі подекуди на Підкарпатті, дарма що на Лучкай погляд *Ruthenica servat* (I) каменѧ, ст. 36], додає його до двох інших зразків (царѣ, врач): форма *dat. sing.* (як у Добр. врачевѣ) кінчиться в нього на -ѣви: каменѣви (ст. 33, 36), *instr. plur.*: каменѣи (!) Те саме відноситься до таких *dativ*-ів, як: огнѣви (ст. 36), днѣви [36, 42; Добр. дни 469], пѣтѣви [побіч: пѣти, як у Добр. 469], ст. 42; в *gen. plur.* до Добровського форми: пѣтїй (469) Лучкай додає паралельну форму пѣтѣй (42).

Між *anomala*-ями Лучкай умістив і йменник братїѧ і взагалі чоловічі йменники на -ѧ (ст. 41), що „*declinationem femininam sequuntur*“ (про них окремо згадує на ст. 43, § 16). На цю думку міг навести Лучкая Добровський, що в *nota*-х *in singulos casus declinationis femininae* (ст. 474) згадує про відміну йменника „брат“²⁾, який *in plurali secundam declinationem sequitur*: братїє, братїѧ, братїй і т. д. (такі самі форми *plur.* в Лучкая від ім. братїѧ, ст. 42), але ж виразно й зазначає, що *collectivum vero братїѧ refer ad feminina* (ст. 474)³⁾.

Ясно, що Лучкай ніде в відміні не зазначає довготи, бо

¹⁾ Тільки ж у Мразовича *dal. sing.* кáменю (Л. каменѣви), *voc.* кáменю (Л. каменѣ), *nom. pl.* каменїє, -и (Л. каменїє), *instr. pl.* кáменни (Л. каменѣи), *gen. sing.* в обидвох каменѣ.

²⁾ У Мразовича находимо цей іменник між парадигмами чоловічої відміни (второє склоненїє), ст. 64, при чому форми множини мають побіч своїх нормальних закінчень, (-їє, -їй, -їй, -ємѣ, -и, -їѧ, -їѧи, -їѧхѣ) ще й форми збірного ймення: братїѧ, братїй, братїи, братїю і т. д. (ст. 64), зрештою, крім *genetiv*-а, правильні. Деякі форми множини в Лучкая [*gen. instr., loc.*] відповідають формам у Мразовича.

³⁾ Ні Добровський, ні Лучкай не робили ніде різниці між ѧ та ѧ, а проте Добровський пише в *gen. sg.* мравѣи (468), *acc. plur.* мравѣи [таксамо *gen. sing.* коѧ ст. 478]; Лучкай ніде такої різниці не робить, бо правописний закон Смотрицького каже на кінці слів скрізь писати ѧ [отже в обидвох випадках: змїѧ, ст. 34 — і в укр. деклінації *gen. sg.* — краѧ]. Але і в Добровського це не скрізь, н. пр., *gen. sing. fem. gen.* вышнѧѧ, але вже *nom. plur.* дравѧи, оутренѧи, послѣднѧи, а то *gen. sing.* ѡвижѣ (497), Лучкая: ѡвижѣ (74).

у своїй мові різниці між *nom. sg.* та *i gen. plur.* (рѣб) він не чув; *genetiv-am plur.* Добровського: рѣб (166), мрѣвій (468) відповідає: Лучкаєве — рѣб (32) і т. д.

Про йменники на *-ин* Добровський говорить як про *anomala*, (ст. 467), що відкидають у *множ. наросток -ин*; Лучкай згадує про ці йменники тільки в *Observationes relate ad casus* (39), і то як про форми на *-инн*, які нібито *amittunt* у *множ. -ин*, *et fit ex римлянини* — римляне... Сюди зачислив він *gentilia*, такі, як *галат* (церк. .сл. *галадинъ*), що теж, мовляв,, мають у *множ. -ѣ*.

Добровський приймає в формах *сыннови*, *сыннове* *авгмент* (467); Лучкай пояснює це простіше: що, н. пр., в *dativ -i sing. & resolvitur in ов*, *inde est сыннови* (36); взагалі відміна цього йменника виходить у Лучкая правильнішою, ніж у Добровського, який форми з „авгментом“ увів у себе з граматики Смотрицького (ст. 94), що знову у своїй граматиці наводить обидві форми одну побіч одної, або і з Мразовича (ст. 62), що теж подає в своїй парадигмі обидві форми.

У відміні чоловічій *м'якій*, у формах *асс. plur.* (ст. 471) та в жіночій *м'якій*, у формах *gen. sg.*, *nom.* та *асс. plur.*, Добровський (ст. 479) заводить, на основі старших памяток, правильне закінчення *-ѣ* [закінчення *-и* він називає *terminationem russicam*, ст. 479]; Лучкай думав, що така „реституція“ міняла б (*everteret*) правопис і переміняла би зміст так, що „*nullus agnoscet pluralem accusativum esse*,“ тим то „*ad sensum ambiguum auferendum*“ він дав уживане (*usitatum*) в укр. церковних книгах закінчення¹⁾, себто, *-и*, (ст. 40), а в *gen. sg.* жін. іменників *м'яких* „*exposuit utramque terminationem*“ (*ѣ* та *и*), бо „*in libris impressis [у друкованих] ubique -и substitutum habetur*“ (ст. 44); в *nom. plur.* бачимо в нього теж паралельну форму на *-и* (ст. 42), зате в *асс. plur.* читаємо (ст. 43), як у Добровського, в парадигмі *-ѣ*, хоч *Observationes* допускають і *-и* (ст. 44); на тому ж місці, де Лучкай боронить „*и*“ замість „*ѣ*“ після шипучих та ц, він подає форми *асс. plur.* виключно на *-и* (ст. 10: *дѣсницѣ, мрѣжи, лѣчи, дѣши, пѣщи*)...

В Добровського *pluralia tantum*: *гѣсли, ѣсли* (480), в Лучкая: *гѣслѣ, ѣслѣ* (45) — хоч це може бути в останнього і справа вимови.

Відміну „аномальних“ іменників *мати, дщи* Лучкай подає в парадигмі не тільки в однині, як Добровський (480), але й у множині (45); при тому, на основі форми *Добр. dat. plur. дщѣрем* [утвореної *conformiter колѣм*], ставить для *loc. plur.* форму *дщѣрѣх* [якої в *Добр.* нема], попри: *матѣрем, матѣрѣх*.

¹⁾ У Смотрицького тут поплутано, *gen. sing. сѣдѣи* (73), *асс. plur. сѣдѣѣ*, *отцѣ* та *отцѣѣ* (89), *мрѣжѣ* (66), але — *ѣноши* (67) і т. д.

Форми очн, ҃ши (ст. 48) Лучкай механічно приймає за форми множини (око, ҃хѡ habent etiam plur. nominativum очн, ҃ши), хоч Добровський виразно говорить про них як про форми двоїни (476); тільки ж уже в відділі про dualis читаємо про ці форми як про форми двоїни (ст. 128).

За відміною йменників іде відділ прикметників (49—63), числівників (63—68) та займенників (69—76). Відміну прикметників Лучкай подає то за Смотрицьким¹⁾, а то й за Мразовичем²⁾, себто, відміну обидвох форм прикметника, йменної та зложеної, кладе у зразках одну побіч одної (53—58), всупереч Добровському, що після номінальної відміни прикметників (ст. 482—489) дає відміну займенників (ст. 489—500), і що аж тоді зложену відміну (502—505); розуміється, з методичного боку Лучкай не виграв. Зате добре, що Лучкай дав окрему парадигму прикметників на г, к, х (благ, благій), за Смотрицьким (145—147) та Мразовичем (74). Про такі прикметники Добровський ізгадує принагідно там, де дає зразки найстаріших форм ізложеної відміни -аго, -аго, -аго (495), а про це знову Лучкай, не находячи в українських церковних книгах таких форм, не згадує.

Через те, що в підкарпатських говорах переплутується „мяка“ відміна прикметників із „твердою“, головнo в прикметників на -ний³⁾, Лучкай уважав за потрібне зазначити, котрі прикметники мають у пом. sing -ий і котрі -ій [ст. 52; в Добр.: -ий aut -ій], головнo „in litera n attendendum“! — але чомусь стрбл. зємнѣ має в нього форму й зємній і зємный (52).

В відміні прикметників, у формі асс. sing. masc. gen., бачимо скрізь і форму gen. (свѣта, свѣтаго, 53; Господнѣ, Господнѣго, 54; блага, благаго, 55; нища, нищаго 56; вышнѣго, 57; велѣнѣго, 58); зате в займенників скрізь форма асс. = пом. (он 70; той 71; сей 72; наш 73; и 74; нже 74; кій 74; чій 75, хоч — моего 72); числівник єдин мав обидві форми, 65 [в Добр. асс. = пом.]; крім цього, Лучкай дає

¹⁾ при тому Смотрицький подає спершу зложену форму, й опісля номінальну, н. пр., сѣій или сѣъ, ст. 142; благій или благаъ, ст. 145—147; нищій или нищъ, ст. 149—151; сѣовній или сѣовнѣ, ст. 154—156; обидві форми Смотрицький розглядає не з погляду відміни (пор. или).

²⁾ Мразович (зразки ті самі, що й у Смотрицького) подає теж іспершу відміну зложених форм, а під нею йменних: свѣтій (72) — свѣтъ (73); благій (74) — благаъ (74—75); нищій (75) — нищъ (76); сѣновній (77) — сѣновнѣ (77—78). Ці всі приклади є і в відміні Лучкая: свѣт, свѣтій (ст. 53), благ, благій (55), нищѣ, нищій (56).

³⁾ пор. І. Верхратський, Знадоба до пізнання угорскоруских говорів, II, Львів, 1901, ст. 82: синій птах, синя вода, але — синими очками, ст. 83.

форми *vocativ-a*, яких у *Institutiones* немає¹); в парадигмах зложеної відміни прикметника в *dat. й loc. sing. fem. gen.* скрізь [крім прикм. „благій“ ст. 55., де подвійні форми є тільки в *loc. sg.* усіх трьох родів, а в *dat. sing. fem.* покладена тільки займенникова форма: *благой*] Лучкай дає одну побіч одної обидві форми, як це бачимо і в *Смотрицького*, пор. ст. 142—144; ст. 145—147; 154—156; 172... або у *Мразовича*, пор. ст. 72, 74, 77, 78 — прикметник *нищій* має в обидвох тільки одну форму: *нищій, нищемъ* (См. 149—151; *Мраз.* 75); так само в *Лучкая*, ст. 56, і то в *Лучкая*, як у *Смотрицького* та *Мразовича*, читаємо на першому місці форму займенникову: *свѣтѣй, -ѣй; свѣтом, -ѣм; благом, -ѣм; благой, -ѣй* і так само — *самѣй, самѣй, 76*, [так само і в *Смотрицького*: *самѣй -ѣй*, ст. 196 і у *Мразовича*: *самѣй, -ѣй* ст. 93., 2. вид]. — в *Добровського* в парадигмах є тільки форми займенникові, а про форми на *-ѣй, -ѣм* згадка в замітці, ст. 501. Про прикметник *вѣлій* говорить Лучкай як про *apomale* (ст. 58), через те, що, мовляв, „*femininum in -ѣм format*“, але ж відміна його, як у *Добровського*, ст. 504, 2. зразок — цілком правильна.

В відміні другого ступня прикметника найважливіша різниця між *Добровським* і *Лучкаєм* така, що Лучкай, за традицією українських церковних книг та за *Смотрицьким* [пор. *-шій, -шѣм, -ше*, ст. 39], форму *pot. sg. fem. gen.* становить на *-ша* [*оуша, менша*, ст. 63] супроти правильних форм *Добровського* на *-ши* (332). До грубих помилок при творбі 2. ступня, помилок, що їх у *Добровського* немає (*горкій* — *горкшій*, ст. 62; *Добр.*: *горчайшій* 334; *гладкій* — *глажій* і т. д.) довела *Лучкая* то *граматика Смотрицького*²) [чи *Мразовича*], то *російська граматика Таппе* (ст. 104), то його рідна говірка, де живуть форми: *гладжій, молоджій, дорожій*³).

В системі відміни числівників упадає в *Добровського* в очі те, що він відміну числівника *два* ставить на самий кінець, після цього йде стаття про двоїну тих частин мови, що про них він досі говорив (511—517), і при відміні дієслів є вже в парадигмах форми з двоїною; цього методичного заходу Лучкай не зрозумів і про

¹) У примірнику *Мразовича* (I. видання), що в Народньому Музеї у Празі — примірник *Добровського* —, форму *vocativ-a* *Добровський* скрізь поперекреслював,

²) *Смотрицький* (і за ним *Мразович*) так і творить 2. ступінь від прикметника *горкій*: в різниці *разсѣдѣтельнаго горшій* *содержить к, горкшій*, ст. 41; *Мразович* ст. 82., 2. вид. *сладкій сладшій, гладкій гладшій, кромѣ горкій, — горкшій...* З *Таппе* міг Лучкай узяти невідмінну форму: *оуше, мѣше* (ст. 63) при неправильних компаративах за основу для *masc. оушій, мѣшій* (коли це не — *neutra*), пор. у *Таппе*: *больше grösser, большій, ая, ея; выше höher — высочайшій* і т. д. ст. 105.

³) І. Верхратський, *Знадоби...*, І. Львів, 1899, ст. 56.

форми двоїни всіх частин мови пише в окремому відділі — вже після відмін, та навіть після невідмінних частин мови (§ 54—60, *Duali*, в *двентельном*, ст. 126—132) — здається, через те, що ця справа практично в його очах була не дуже важна: в його *Ruthenica* двоїна, крім „*sociali*“ (ст. 128), *non usuatur*¹⁾.

Різниця у відділі числівників та займенників небагато (єдин — єдин; як *его* 497 — *его* 78; як *есмь* 534 — *есмь* 84 — ортографічна різниця, таксама як: *кый* 500 — *кій* 74, *кыи* — *кін*, *кыи*х — *кін*х і т. д.): українська нарічева форма дваста (65), побіч *двѣстѣ* — одинокої в Добр. (337); *тысѣщѣ* (*ibidem*) — Добр. *тысѣща* (*ibidem*); Лучкай дає в відміні форму *voc. sing. єдине* (!) ст. 65, чого, розуміється, в Добровського нема; дає в парадигмах паралельні форми *gen. трій і трей* (в Добр. остання в замітці); додає, що *in libris gen. sing. legitur єдинаго, sed melior єдиного* (ст. 66); дає форми *acc. sing. єдин, -ого*; *пол* (67) *plur. — поли і полы*, в Добр.: *полы* (509); додає від себе відміну *сто, тысѣща* (в парадигмі, ст. 67) з *gen. sing.: тысѣщи*, Ruth. — *тысѣща* (навпаки!), *instr. sg. тысѣщем*, *loc. тысѣщи* — форми перехопилися з відміни його рідної говірки (ст. 67); форми *neutra всѣх* читаємо в заввагах (ст. 68).

В займенниках Лучкай знає тільки новіші форми (укр.): *той* (71), *сій* (72), хоч у Добровського фігурують обидві: *т, той*; *ск, сій* (435); Лучкай не знає форми *nom sing. fem. си* (Добр. 495) та *neutr. се*, а тільки *сіа, сіє* (72); форма *acc. sing. прикметникових займенників* довільна, *раз = nominativ-ові* (*он* 70; *наш* 73; *и, иже* 74; *сій* 72; *той* 71; *кій* 74; *чий* 75), то *знов = genetiv-ові* (*моєго*, 72), при чому в відповідних українських формах завжди *acc. = gen.* (*оного, того, сего, нашого, его, чієго*). Звідкіля Лучкай узяв церк.-слав. форму *nom. sg. fem. тоа* (Добр. та побіч *таа*, 495), ст. 69 і 71? Чи не з такої асоціації: *gen. sing. кола : nom. sg. кола = gen. sg. тоа : nom. sg. тоа*?²⁾

Цікаво, що відміна *мой* (72) попереджує відміну *и* (*его, емѣ*) ст. 73 — знову з методичного боку хиба...

Institutiones (ст. 497) не подають цілої відміни займенника *иже*, а покликуються на *и, іа, іє*; Лучкай, утворюючи свою парадигму,

¹⁾ Мразович дає двоїну аж у додатку до 2. вид. своєї граматики з 1811. р., а в 1. виданні в 1794. вдовольється тільки коротенькою заміткою, що „дво́йствинное въ славѣнскихъ грамматикахъ поминѣемое число, въ церковныхъ то́чїю книгахъ, употребѣтельно есть, нынѣшними писателями ѿню́дѣ неѿпотреба́емо“ (ст. 53).

²⁾ Чи існує де така форма в українській народній мові, мені не відомо. А проте в записах Гошовського, що їх мав у руках Добровський, вона подібуеться в пісні 62: *Pryjde to ja hodynoŭka, szczo wony poninijut...* (*Narodopisný Věstník českoslov., XVI. 1923, ст. 62*). — Пісні передрукував проф. Францев.

подає в loc. sg. masc. форму немже, дарма що в тій самій формі fem. пише: виже (може, перед ним у свідомості перед формою стояв прийменник?); таксамо форми з н дає в дужках у gen. plur.: нхже (нихже), ст. 74. До gen. sing. fem. попала укр. форма чїи [ст. 75; Добр. чїѧ, ст. 497]; форма acc. pl. neutr. — оны (71), здається, помилка (в nom. plur.: она); inst. sing. masc.: коим, кним (Добр.: кым, коим, ст. 500), в neutr. тільки коим (74), здається — неввага.

Але ж найбільше різниць бачимо в дієсловах.

В основу поділу дієслів Добровський, як відомо, поклав словотворчі наростки й за наростками утворив шість дієслівних клас (346—347, § 54). Є шість класів у Лучкая, але ж Лучкай поділяє дієслова (ст. 76) „relate significationes¹⁾“, тим то в його шістьох класах багато плутанини, критерій раз-у-раз змінюється²⁾... Тож, коли треба було говорити про пні дієйменника та тепепішнього часу (за Добровським, § 52, ст. 345), про різні відносини між формами, утвореними з одного та другого пня, та подати пояснення до деяких форм (усе це вибрано з Добровського, 344—398), то довелося Лучкаєві в граматиці slavoruthen-і поділ Institutiones за наростками „підтягати“ до свого поділу за значінням...

За основу для відміни дієслів [наклоненія слов] Лучкай бере критерій Добровського, а саме, творить відміни за закінченнями part. praet. pass. та 3. os. plur. praes. (ст. 518):

I.	II.	III.
-ѧм, -ѹт	-ѡм, -ѣт	-им, -ѧт,

і подає навіть до цього приклади: лѧем, лѹт; вѣѡм, вѣѣт; гоним, гонѧт (80) — тільки ж Добровський у ці три відміни вмів убгати своїх шість словотворчих класів і, відповідно до того, утворив своїх 6 зразків:

¹⁾ Поділ такий: 1. simplicis significationis, unum actum designantia (verba): писѣ, вѣѣ... 2. iterativa: быкати, стоѣти, кѣпѣкати; 3. inchoativa (разѣмѣти, старѣти...) actionis praesentis ac sensus; 4. inchoativa sensus et actionis futurae дѣнѣти, оуѣнѣти; 5. factitica, quorum infinitivus in -ити (носѣти...); 6. reflexa in -ѣа (боѣѣа, траѣѣа...) Вже з останнього видно, що боѣѣа відділено від „стоѣти“ (2), траѣѣа від вѣѣти (1) і; у 2. відділі аж три різні щодо свого словотвору дієслова; дієслово оуѣнѣти подано у зложений формі, бо без приростка воно не мало б значіння futurae actionis... А чом носѣти не iterativum, чому factiticum? Чому було відділяти т. зв. reflexa та ще до того стягати до купи займенникове дієслово боѣѣтисѧ та зворотне траѣѣтисѧ (можна ж когось трясти!)... і т. д.

²⁾ Що таке, н. пр., reflexa або factitica, quorum infinitivus in -ити?

- I. відміна, зразок A [V голосн. — бию; III₁ — раззмѣю,
IV — челяю; VI — кспѣрю]
B [V₃ — глаголю, посилю, мажю];
II. відміна, „ C [I приголос. — несѣ]
D [II — винѣ];
III. відміна, „ E [III₂ — зрѣти, зрю; лежати, лежѣ]
F [IV — волити, волю]¹⁾.

Лучкай бачить деяку незручність у цьому поділі, бо, мовляв, не все легко пізнати закінчення 3. ос. мн. (*cognitio harum terminationum non foret facilis*), і далі, багато дієслів не має форми *part. praes. pass.* (*in pluribus verbis Participium Passivum non existeret*), тим то він спирається нібито на закінчення дієменника, тим більше, що й Добровський начебто „*recurrat ab terminationem infinitivi*“ (ст. 80). Що Добровський „*recurrat*“ до дієменника, це правда, але ж для іншої мети, йому важний пень дієменника, не — його закінчення... Таким чином, Лучкай утворює 6 відмін (*assumo sex conjugationes*); ніби то йдучи за Добровським (*cuius*, себто, Добровського, *vestigiis*), він говорить і про різницю між собою й ним (*cum distinctione*); але ж як придивитися до його відмін, то це й будуть відміни Добровського, та тільки в них багато недоречностей та плутанини. Лучкаєві відміни такі:

Закінчення 1. ос. praes. :

I	sit	Radici	adfigendo	-ю,
II	„	„	„	-ю,
III	„	„	„	-ѣ
IV	„	„	„	-нѣ
V	„	„	„	-ю
VI	„	„	„	-ю

Закінчення infinitiv-y:

-ти (бію — бити, як у Доб.)
{ -ати, -ати (два зразки: а) орю —
орати б) держѣ — держати)
-ти (несѣ — нести, як у Добр.)
-нѣти (снѣнѣ — снѣнѣти)
{ -ѣти а) горю — горѣти
б) раззмѣю — раззмѣти
-ити (творю — творити)

Вже на перше око виходить недоречність: Лучкай уважає за закінчення 1. ос., н. пр., -нѣ (а не — -ѣ), за закінчення *infinitiv-a*: -ати, -нѣти, -ѣти, -ити, і це мусіло в нього вийти, бо він відкинув Добровського словотвір дієслова, його наростки нѣ, а, -ѣ і т. д. З порівняння видно, що Лучкаєва перша відміна це Добровського безнаросткова кляса на голосний звук і відповідає, так узагалі, першому зразкові кон'югації Добровського, але ж чого туди попало дієслово вѣю (ст. 88) — вѣяти [треба б було його вмі-

¹⁾ На ст. 520. такі приклади: A бию; B силю; C несѣ; D винѣ; E лею; F творю

стити в II.], врѣти [ibidem, мало б належати до його V., а й сам Лучкай зачислив був його до аномал-ій ст. 79]? Таксамо виходить, що [укр.] форма жію старша, ніж живѣ [живѣ про жію; ст. 89], коли її Лучкай зачисляє до своєї I. відміни. До I. відм. мали б належати й дієслова на -ѣти, ѣю (89), як у Добровського, але через те, що нібито в минулому часі ці дієслова мають закінчення, як у V. кон'югації, Лучкай відсилає їх до V. і псує всю систему, створює тут два зразки горѣти й разѣмѣти, де горѣти має 3. ос. plur — горѣт! Але ж, достроюючи це останнє дієслово до дієслова разѣмѣти (вони ж обидва в V. кл.!), Лучкай утворює форму його part. praes. pass: горѣм (!), ст. 110, бо — разѣмѣм (102)...

У другій відміні, беручи „закінчення“ дієйменника -ати [нібито в дієслові „держати“ наросток -а; в Добровського як-слід це зразок Е, себто, Лучкаєва V. кон'югація!], — Лучкай утворює два зразки, дарма що вже з форм тепер. часу міг був бачити різниці закінчень у дієсловах орати та держати. Але, щоб виправдати приналежність дієслова держати (стоѣти, боѣтисѣ й т. д., ст. 94) до 2. відміни, утворює part. praes. pass на -ѣм: держѣм (!), ст. 94. До другої відміни (paradigma primum — орати) Лучкай затягає чомусь дієслова VI. кл. (ст. 92з) на -ѣю, -ѣвати (в Добр. вони якслід ідуть за зразком із визвуком на голосний), при чому сюди попало таке дивне дієслово, як оутрѣнюю, — оутрѣневати; таксамо він сюди виділив iterativ-a на -ѣю, -ѣти (падати — падаю), хоч дієслова краю, граю (sic!) залічив до I. кон'югації (ст. 89), правда, думючи, що це їх „4“ radicalis (ibidem); зате ж мусів тут іще зокрема говорити про форми наказ. способу для цих дієслів (secundum I-am conjugationem flecte: оуповай, оупованѣм, оуповайтѣ, ст. 92с), бо ж ці форми не підходили ні до зразка „орати“, ні до зразка „держати“; фору praes. рѣвѣ [стрбл. рѣвѣ], начебто від дієслова рѣкати, взяв Лучкай від Добровського ст. 352; форма лѣвѣ, зам. лѣвѣж (лѣвѣжж) — може бути й помилка друку (91), хоч на ст. 137. знову повторяється ця форма, та ще й до неї додана інша — плѣсѣ (ibidem). Imperativ-и держѣм, держѣтѣ (ст. 93 і таксамо: горѣм, горѣтѣ, ст. 100; творѣм, творѣтѣ, ст. 104) — утворені зовсім за Добровським (ст. 528), що вважав ці форми за старші (sic olim, нѣпс глаголитѣ, мажитѣ, ст. 523—524), а це могло подобатися Лучкаєві, бо ці форми збігалися з українськими (пор. його уваги про наказ. спосіб, де він боронить цієї форми, ст. 115).

Щодо третьої та четвертої Лучкаєвої відміни, що відповідають зразкам Добровського С та D, то треба замітити, що чомусь до 3. відм. між приклади дісталося повѣсти [ще й із додатком, що а post ж eliditur: повѣжд про повѣж], хоч про це дієслово го-

ворить Лучкай і при „irrigulari“-ях (ст. 107—108). Що в дієслова сѣнѣти (98) caret part. praes. act. (і в укр. зразку теж), то це, може, тому, що форми цієї нема в аналогічному прикладі Добр. (минѣти), але ж бо минѣти доконане дієслово! Лучкай міг думати, що дієслова з наростком -нѣ не творять цієї форми... Форма оуѣднѣ (ст. 99) появилась тут із непорозуміння: то Добровський поклав її в себе в дужки для пояснення, з чого взялося оуѣднѣ [ст. 355: оуѣднѣ (оуѣднѣ)], — а Лучкай усього не дочитав...

У п'ятій відміні впадає в очі неправильна форма part. praes. pass. горѣти (100), утворена за такою неправильною формою Добровського, як зрѣти (529), й укр. [нарічеві] форми бдѣ, смѣрѣти (ibidem), дарма що в Добровського читаємо снабѣдѣ (снабѣжѣ), виждѣ (вижѣ), ст. 100, пор. стрбл. вѣждѣ, смѣрѣдѣ (смѣрѣждѣ); дієслово скорѣѣти не як-слід попало під зразок „разѣмѣти“ (102), бо ж його форма тепер. часу: скорѣю (Добр. 358), а не — скорѣю, як у Лучкая (102).

В irregular-іях Добровський пояснює форму imperativ-a даждѣ про дади (539), Лучкай обидві ці форми утотожнює: дади vel даждѣ (109).

В самому відмінюванні дієслів находимо в Лучкая теж відхили від Institutiones, правда — невеликі. Передусім перед самими кон'югаціями Лучкай, як це робить Таппе [ст. 151—152], Мразович [ст. 101—102], та як це буває майже в усіх шкільних латинських граматиках, дає відміну дієслова есмь (ст. 81—85), „quoad ad nonnulla tempora inflectenda deserviat“¹⁾ — для практичної граматики воно-таки має вагу [Добр. не відділяє цього дієслова від інших „аномаль“ — § 33, ст. 534]. У зразках бачимо в Добровського тільки прості форми; прості форми подає й Лучкай, починаючи від другої відміни [§ 40—46], але ж у дієсл. „есмь“ [§ 38] та в I. відміні [§ 39] подає всі форми, прості та зложені. Крім цього, у зразках [кон'югаціях у Лучкая] порядок форм у відмінах інший, і деякі назви форм відмінні.

¹⁾ пор. Tanne: „da mittelst dieser Verba auxiliaria [быть, бываѣть] alle Verba zusammengesetzt werden, so muss auch ihr... Paradigma zuvörderst erlernt werden“ (ст. 150). Або у Мразовича: Понѣже сѣществѣнный глаголъ есмь въ сопрягѣніи прочнѣхъ глаголахъ многочастникъ оупотребляемъ бываѣтъ: сего ради здѣ напередѣ той поставити. потрібно (ст. 100)

*Добровський:**Лучкай*(за шкільними лат. граматиками¹⁾):

		Activum: Passivum:	
Praesens (aut futurum) indicativi		Indicativus praesentis	
„	imperativi	„	imperfecti
„	gerundivi	„	praeteriti
„	participii passivi	„	futuri
Infinitivus et supinum		Imperativus	
Praeteritum indicativi		Conjunctivus praesentis	
„	participii activi	„	imperfecti
„	gerundivi	„	plusquamperfecti
„	participii passivi	Infinitivus	
		Participium praesentis	Participium praesentis
		„	praeteriti praeteriti
		Gerundium praesentis	
		„	praeteriti

Gerundiv-ом зве Добровський те, що ми називаємо тепер participium praes. act. та part. praet. act. I; praeteritum у нього — наш аорист, який у Лучкая зветься imperfectum (внх); зате praeteritum у Лучкая — зложене praeteritum (внл есмь). Gerundi-ї в Лучкая: praesentis — номінальна форма part. praes. (вїа), praeteriti — part. praet. act. I в (Добровського — gerundivum), н. пр., внв; під participi-ями Лучкай розуміє: praes. — зложену форму part. praes. activi (вїаї), praet. — part. praet. act. II (внл); його futurum — зложений час або praesens cum praepositione (ст. 86); conjunctivus — умовний спосіб: да бію (praesens), вил бым vel вил вьх (imperfectum і plusquamperfectum), укр. вил бы был ем, ст. 87. Ще така маленька різниця в назві: бѣдѣш, бѣдѣши, бѣдѣще в Добровського futurum gerundivi (534), в Лучкая ця форма зветься participium futuri (83).

Дійсного імперфекта — нема ні в одного, ні в другого. Добровський не вважав цього часу за окрему форму, а брав його про-

¹⁾ Подібно і у Мразовича: Залогъ дѣйстви́тельный: наклонѣніе изъвѣстительное [время насто́ящее, в. прехо́дящее, в. прешѣдшее, время непре́дѣльное, себто, доконаний вид дієслова в минулому часі, в. бѣдѣщее]; наклонѣніе повелѣтельное; наклонѣніе сослагательное [время прехо́дящее, в. прешѣдшее]; наклонѣніе неопредѣленное; причастіа [наст., прешѣд.] непре́дѣльное, себто, докон. вид дієслова, бѣдѣщее]; дѣепричастіа [наст., преш., і т. д.]. Залогъ страдательный — і всі форми, що в діяльному стані, пор., н. пр., ст. 103—113 т. зв. першого сопряженія.

сто за минулий час наворотний [praeteritum iterativum, таксамо й Лучкай: iterativus, н. пр., ст. 101, або iterativum¹), ст. 106, хоч у відміні, н. пр., дієслова исти: *ѡдѡхъ, ѡдѡше, ѡдѡше*, ст. 106. і т. д. зве цей час frequentativum, може, й за Таппе, ст. 158, що зве так plusquamperfectum], за час, що до звичайного praeterit-а виявляється в такій пропорції:

дахъ: да = даѡхъ: даѡше

вихъ: ви = виѡхъ: виѡше

творихъ: твори = твориѡхъ: твориѡше (ст. 386—388). Цікаво, що Лучкай чомусь такі форми приписує тільки своїй 2. відміні²) [ст. 106], хоч ми находимо їх у 3. ос. одн. його імперфекта не тільки в цій його відміні: *ора vel ораше* [3. ос. мн. тільки *орахъ*], ст. 90, *дѣржа, дѣржаше* [тільки *дѣржахъ*], ст. 93, але і в першій: *ви vel више*, ст. 85., [plur. тільки *виша*] та в „нергулярних“: *ѡдѡше, ѡдѡхъ* (ст. 106) — правда в інших випадках тільки: *несѣ, несѡша* (95); *сѣнѣ, сѣнѣша* (96); *горѣ, горѣша* (100); *разѣмѣ, разѣмѣша* (101), *твори, твориша* (103) — зрештою, як і в Добровського: *мазаше* (524), *вѣшѣ* (535), *глаголахъ* (в парадигмі 524), але — *виша* (521), *несиша* (526) і т. д.

Цікаво й те, що Лучкай не наводить ніде форми супіна, хоч саме слово (за Добровським) згадує на інших місцях, н. пр., що „наросток -т буває у прикметників та супінів“ (*бит, крыт*, ст. 56), що „*participia et gerundia atque supina verborum*“ можуть діставати (*induere*) форму прикметників (ст. 51); воно не диво, що цієї форми в Лучкаєвій граматиці не згадується: і Добровський у Острозькій Біблії її не замітив...

В наказовому способі бачимо в Лучкає в 3. ос. одн. — за Смотрицьким³) — описову форму: *да вѣет, да вѣют* (86), *да*

¹) imperfectum in *горѡхъ*. — *горѡше est iterativus* (ст. 101), imperfectum in *-ѡхъ, -ѡше est iterativum* (106) або *Verba iteratae et continuae actionis recipiunt etiam -ше, глагола vel глаголаше. стоѡ, -стоѡше in plurali -ша стоѡша et paucis -хъ — стоѡхъ* (ст. 113). Мразович просто подає у зразках 3. ос. sing. та plur. паралельні форми (аористичні та імперфект.) *пита, питаше; питаша, питахъ* (ст. 103), а то й *питахъсѡ, -шасѡ* (ст. 107); *твори, -ѡше, твориша, -ѡхъ* (ст. 120), а в атематичних: *вѣдѣ, вѣдѡхъ* (133). Смотрицький у 3. ос. одн. тільки: *читѡше*, у 3. множ.: *читѡхъ, читаша* (ст. 245).

²) пор. цю його заввагу при його VI. відміні: *Praeter (окрім цього) Imperfectum in -ѡхъ, -ѡше est iterativum, non ad hanc, sed 2-am Conjugationem spectat* (106)

³) н. пр., *чтѣи тѣи, да чтѣтъ ѡнѣ, да чтѣтъ, да читѣтъ, да читѣютъ* (ст. 247), хоч і в форми: *чтѣи тѣи, чтѣи ѡнѣ*, але — *да чтѣтъ* (ст. 248): або *твори тѣи, твори ѡнѣ*, але — *да творѣтъ* (ст. 286). Про такі форми у Смотрицького згадує Добровський на

орет, да орют (90) і т. д., в Добровського, ясна річ, тільки скрізь форми прості: бій (521), глаголи (523), неси (525), які, зрештою, й Лучкай вважає за правильні [ст. 115; *tertia non est distincta a 2-a, sicut nec pluralis 3-a a plurali 2-a*], дарма що вони нелогічні [*contra leges logicas*], і установлює їх навіть для укр. мови (дай ти Боже розума 115; потіш та Бог, ст. 167, замітка).

Коли Добровський іще сумнівається, чи в середньому роді множ. у *praeterit-i* були форми на -а (була зі знаком питання), ст. 535, то Лучкай уже на всі три роди дає форму (82) *былы есмы* (Добр. *былы есмы*) або *били есмы, есте, сѣть* (86): — в його мов зникла різниця між родами у множині.

В відділі *Observationes relate ad Conjugationes* (111—118) є теж у Лучкай деякі відміни від Добровського *Observationes* (547 і даль)...:

1) при 2. ос *plur.* Лучкай додає, що словаки -ті вимовляють як -тьє (112);

2) при формі 3. ос. *plur. imperfect-a* (= аористу) додає: *стоѡша ет рауса -хѡ*: *стоѡхѡ* (113), зате нічого не згадує про -ть [із тепер. часу] в 3. ос. *plur. „imperfect-a iterativ-a“*, характеристичного для укр. старих церковних пам'яток: *искахѡть* (Добр. 555);

3) переплутує дещо з того, що Добровський каже про *praesens futurum* (§ 376); Лучкай міркує собі, що тільки *дам та вѣдѣ terminatione (?) et sensu futurum denotant* (114), що ніби то *падѣ, сѣдѣ et praesens et futurum praesefert*, а тимчасом у Добровського на ці відносини наглядно вказують приклади:

дам	dabo,	praesens:	даю,	давати
падѣ	cadam,	„	падаю,	падати
сѣдѣ	sedebo,	„	сѣжду,	сѣдѣти,

та на це, видно, Лучкай не звернув належної уваги;

4) Лучкай утворює (в Добр. цього нема), думаючи по-українськи й ідучи за Смотрицьким¹⁾, „*conjunctivus*“ *praesentis per да вѣдѣ, да вѣдеши, да вѣдет* (116) і навіть кладе цю форму в парадигму [ст. 86; в укр. передає ці вислови формами: *най вѣдѣ, най вѣдеши, най вѣдет* (sic!), хоч у відміні: *вѣде*, ст. 86];

ст. 550, але ж у зразках своєї відміни ніде їх не наводить. За Смотрицьким пішов і Мразович, пор. ст. 102 (*да вѣдетъ ѡнъ, да вѣдѣтъ ѡни*). ст. 105 (*да питѣтъ ѡнъ, да питѣють ѡни*), ст. 121 (*да творѣтъ ѡнъ, да творѣтъ ѡни*) — і т. д.

¹⁾ пор. *да читѣю, да чтѣ, да чтѣши* (ст. 252), та ще „*прехѡлѣще*“: *да быхѣ чѣлѣ, да быхѣ читѣлѣ* (ст. 253), *да творю, да быхѣ творѣлѣ* (ст. 289).

5) при творбі *gerundi-я praeteriti* (part. praet. act. I) Лучкай говорить тільки про *terminatio -к*, про повстання таких форм, як *нес* (ст. 96), *ид* (107), про яке при цій формі згадує Добровський (I, 385), не каже нічого;

6) додаток [непотрібний!] про закінчення *part. praes. passivi -ем, -ом absque emolitione* (117) пояснюється тим, що Лучкай не зрозумів гаразд місця з *Institutiones* (562), де Добровський згадує про сербський спосіб писання: *славимъ, именѣмъ*¹⁾;

7) зовсім Лучкаєва справа — полеміка про назву „*gerundium praesentis*“, до якого, мовляв, й *accedat*, чи цю форму вважати за *adjectivum*, чи, „*quibus ita placet*“, звати її *participium* (117) — та всі ці відхили несутні.

В відділі прислівників, сполучників та викликів є в Лучкає декілька своїх додатків у прикладах, як: *нбо, любо, или* [укр. *альбо*], власне — окремі вилучення (124—125); в Добровського все це поміщене під *praepositivae, postpositivae* § 103, ст. 440—441.

Щодо двоїни, то одинока різниця між Лучкаєм і *Institutiones* така, що Лучкай не подає зовсім цих форм для особових займенників *аз, ты* (в Добровського є ці форми при самій відміні цих займенників, ст. 491, 497), хоч називає форми двоїни для займенників *сам, мой* (замітка, що відмінюються як два), *наш* (тільки *Gen., Loc., Dat., Soc.*) та *н, и, иѣ* (ст. 151). Піднести годиться, що Лучкай утворює форму двоїни для жіночого роду (номінальної відміни), правда, тільки для „твердого типу“: *свѣтама vel свѣтыма* (зложена форма — обидві сплутані), ст. 129; Добровський для всіх трьох родів подає тільки форму чоловічого роду (515).

В синтаксї відступів од Добровського мало, а проте вони є. В відділі займенників, через те, що й Лучкай і Добровський у *ass. sing.* та *plur.* особових займенників подають тільки форми енклітичні (ст. 76; Добр. 490), *Grammatica Slavoruthena* згадує про властивість (*peculiare est*) заступства знахідника формою родового відм. (менѣ, тебе — не знав, що це форми й *accusativ-a!* —, але також і *нх*, ст. 143). Ясно, що така заміна (при особах) існує загалом, і Лучкаєві не треба було зводити її з формами займенника (*нас, вас*) та достроювати до них іменники та прикметники; приклад: *поминаѣи нас грѣшных и недостойных раб твоих* (143₂) виразно це вияснює. Про

¹⁾ Автім цю заввагу могла викликати й замітка Мразовича, що, мовляв, для відрізнєння форми 1. ос. множ. деякі (сербські) письменники кладуть у формі дієприкметника страждального на кінці *ъ* замість *ь* [*питѣемъ, творімъ*], а хоч сїѣ обѣачє излішню мнїтєа (ст. 28, 2. вид.), він у своїх зразках пише: *питѣемъ* (110, 111, 113), *на-питѣемъ* (111, 112, 113), *творімъ* (126, 127, 129), *сотворімъ* (127, 129)...

заступство займенникової (відносної) конструкції дієприкметником (у Лучкая: *gerundium*), що, на погляд Лучкая, *ornat et abbreviat constructionem* (145), говорить наш граматик (145¹¹) за Добровським (ст. 609), та ще — що рідко буває — дає свій, дуже добрий приклад із Письма св., з зазначенням місця (яко лек рыкам ходит, искін і т. д. I. Petr. 5, 8). Про заступство *ὁ, ἡ, τὸ* церковн. *иже, еже, еже* (145¹²) взято теж із Добровського (608), з тими самими прикладами, тільки слова з *Institutiones*, що займенником *еже* перекладчики „*graecum εἰς το infinitivis praefixum reddere solent, praecipue recentiores*“ (ст. 609, § 24), Лучкай переповідає в категоричній формі, що, мовляв, „*id ipsum tenendum, dum еже ante infinitivum locatur*“, і дає часто цитований ним приклад: *о еже сподобитсѧ нам* (н. пр., ст. 85, 116).

Syntaxis regiminis (ст. 146—153) виявляє теж деякі різниці супроти такої самої частини синтакси Добровського (614—645, §§ 29—39). Передусім у Лучкая не бачимо зовсім *regimen-y infinitiv-a* та супіна (Добр. § 45, ст. 645—649), *gerundivi* (§ 50—51, ст. 646—648), а *regimen* прийменників (Добр. § 52—59, ст. 648—667) Лучкай втяг у *regimen* поодиноких відмінків, н. пр.: з асс. § 662—7, ст. 146—147; з *genit.* § 67¹¹ та 67¹², ст. 150 — останні з них прийменники прислівникові; з *dativ.* § 68⁷, прислівникові: § 68⁸, ст. 151; зі *social.* § 69^{2—4}, ст. 152; з *local.* § 70^{1—4}, ст. 153, „*particella*“ *сѧ* § 66¹⁰ [Добр. ст. 499], при чому приклади ті самі, що в Добровського¹⁾). Крім цього, Лучкай повилучував із системи *Institutiones* прийменники, що лучаться то з одним, то з двома відмінками, й теж подавав їх до *regimen-y* поодиноких відмінків, н. пр., *о — ad* (Добр. § 57, ст. 658); *ко, на, над, пред, под* на питання *quo* (§ 57, ст. 658); *по, за* = *propter* (§ 58, ст. 660, 668) — в Лучкая § 166, ст. 146, 147 і т. д.

В синтаксі родовика різниці повиходили з недогляду: Добровський говорить про заміну знахідника родовим відмінком при живих іменниках чоловічого роду [*masculinorum animatorum*, ст. 615] — в Лучкая говориться загально, без огляду на рід: *pro accusativo usuatur (genitivus) rerum animatarum* (ст. 148, § 67¹), але з прикладу та пояснень (приймай гостѧ по видѧ) видно, що Лучкай мав на думці чоловічий рід. За Добровським, який виступає проти російського вживання родового відм. замість знахідника у множині тих самих іменників (*Russis ita placuerit*) та проти „*editores*“, що

¹⁾ В Лучкая вийшла помилка: замість Добровського *сопротик* [§ 54, ст. 655] надруковано в нього *сотворик* [ст. 151, § 68⁸] з додатком: *construatur cum Genitivo* (укр. конструкція: *прямо мене*; у прикладі *протикѧ законѧ українець відчує теж — genitivus*), *sed melius cum Dativo* [в Добровського: „*in recentioribus libris прямо et протикѧ etiam cum genitivo constructa inveniuntur*“, ст. 655].

„syntaxim russicam potius secuti sunt, quam slavicam“ (ст. 616), протривитьср такому вживанню й Лучкай, бо й його рідній мові такі форми були чужі: в Ruthenica, мовляв, инакше і сказати не можна, як: продам волы, кѣплю кони (148). Пояснення, чому в однині форма знахідника рівна називному „redderet sermonem dubium“, а у множині ні, бо, мовляв, у множині закінчення різні (н. пр., раби — рабы) — теж належить Лучкаєві. Цікаво, що пояснення, чому саме вживати родового відмінка, Лучкай находитр часто у стилістиці: „nitiditas styli poscit“, щоб після зложених слів із ѿ-, из- уживати родового відмінка (ст. 148, § 67₅); після слів исполнити, напоити і т. д. „genitivus ornamenti causa suppleat instrumentalem“ [у Добровського: genitivus in loc. casu supplet instrumentalem, ст. 625], ст. 149, § 67₆; „genitivus possessivus suppletur eleganter per adjectivum“ (у Добровського: „possessivis adjectivis pro genitivo utendum est“, ст. 628), ст. 149, § 67₇. Те саме бачимо і при оруднику. Добровський просто зазначає [notandae formulae, in quibus Adjectiva cum Instrumentali construi solent, ст. 645], Лучкай додає стилістичну завару: „Adjectiva in descriptione cujusdam personae aut rei (высоквозрастѣм...“), ст. 153, § 69₁₁. Випадки, коли числівник від п'ять до 1000 (надруковано: тыщцѣ!), aut si placet usque тма, отже до 10,000, конструється з dat. або loc. (десати тысцѣи мѣжем, по шести днѣх, Добр. ст. 626), Лучкай збуває реченням: „salva (надруковано: salvo) Locativi aut Dativi casus exigentia, si sensus id poscat“, ст. 149, § 67₉. Бувають іще й інші різниці. В Добровського читаємо, що праесірие comparativa прикметників вимагають родового відм. (624), в Лучкая „comparativa omnia regunt genitivum“, ст. 49, § 67₈; зате про родовий відм. після негачії [Добр. § 32—33, ст. 719—621] Лучкай не каже нічого, може, тому, що його рідна мова того закону так суворо не притримується [пор. у Лучкая його народній приклад: про твою земаю дѣшѣ не оутрачѣ, ст. 147, або його приклад при поясненні чоловічої відміни, де, не згадуючи про заперечення, підносить, що „Accusativus in substantivis rerum non animatarum... Genitivo correspondet“: не загасан огонь, ст. 36].

В складні давальника найважливіша різниця — сплутання самостійного давальника (dativus absolutus, якого Лучкай не називає, а тільки дає приклад идѣшѣ емѣ) з dativ-ом cum infinitivo (по велѣнію вѣсѣм готовым быти), через що вийшла велика недоречність. Institutiones докладно зазначають, що dativus із gerundiv-ом творить dativus absolutus (§ 46, ст. 636), який відповідає „Latinorum ablativo absoluto et Graecorum genitivo“, й далі зокрема говорять про dativus cum infinitivo (§ 45, ст. 643—636); в Лучкая обидва випадки це —

ommissio (в прикладі на dat. absol., н. пр., instituitur, себто, вставляється cum, § 686, ст. 151). Крім цього, тут (§ 685) Лучкай не каже нічого про dativus після прикметників; може, це друкарська помилка, або який недогляд, бо в відповідному місці в Добровського [§ 44; ст. 633] говориться і про прикметники з давальним відмінком, і в Лучкая читаємо навіть на це приклад [равен Богъ, ст. 151], але тільки й усього. А так узагалі прикладів у Лучкая дуже мало, хоч у Добровського їх багато, та ще з цитатами. Є ще мала різниця у словах Добровського про dativ-и „pro genitivis, qui a substantivo reguntur“ (н. пр., свѣтъ челоуѣкъмъ, крач дѣшамъ и тѣмъ, ст. 629; Луч. 150), з тим, що в цій справі каже Лучкай: „in locum Genitivi Dativus saepe usuatur“ (§ 682), але це вже дрібниця.

Нарешті, є невеличкі різниці між Institutiones та Лучкаєм у синтаксі орудника та місцевика. При оруднику, який „absque praepositione dicitur instrumentalis, nam media ejus aliquid fit“ [ст. 152, § 695] — Лучкай між прикладами, поданими з Добровського: напхати, насытити, исполнити (ст. 642), останнє дієслово пропускає [як це було і при родов. відмінку, пор. ст. 149, § 676, де пропущений прикметник „исполнь“, хоч у прикладі: „исполнь благодати“ Лучкай його наводить], а при другому орудному відм., що „ponitur ad instrumentalem“, не подає замітки Добровського, що цей „instrumentalis (другий) praedicatum agit primi“ (ст. 643: дщи моя дѣвоу); таксамо трошки инакше устилізована замітка про adjuncta temporis [Добр.: in Instrumentali quoque adverbia, н. пр., седмицею, тремя дѣньми, ст. 644; в Лучкая: exprimuntur instrumentali, ст. 153, § 6910]. Цікаво, що Добровський не зазначає прийменника при (з loc.) з його часовим значінням „за“¹⁾; Лучкай це значіння в себе подає, ще й дає приклад (ст. 153 § 701), здається, запозичений у Мразовича²⁾, бо в укр. мові така фраза не — народня. Про дієслова, що можуть вимагати, побіч інших відмінків, і місцевика (Добр. ст. 637—639), такі, як: прикасатися, прилежати... — Лучкай не згадує, а обмежується тільки аналогічними прикметниками (Добр., ibidem), при чому висловлюється про цю конструкцію обережніше за Добровсь-

¹⁾ Мікльосіч подає таке значіння цього прийменника і в своїй синтаксі (Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, IV, ст. 681: при Константинѣ царь) і у своєму старослав. словарі (Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, ст. 660); у такому значінні знає його рос. мова.

²⁾ Цей приклад: при е. г. Царь Константинѣ; у Мразовича: при царѣ Константинѣ (ст. 182) — хоч без зазначення часового значіння прийм. при; таксамо й у Смотрицького [при Іоаннѣ, ст. 456].

кого (його українське вухо не відчувало в таких випадках місцевого відмінка), мовляв, „in S. Libris occurrunt (подибуються) cum Locali (153) adjectiva: приклонен, прилѣпен (Добр. прилепен); Добровський просто каже, що вони „regunt dativum“ (637). Зате „in nominibus locorum“ до загального правила Добровського „locali utebantur Veteres in nominibus loci et temporis“ (ст. 604) додав іще назви міст [civitatum; міст, не — держав, бо там читаємо приклади: Рѣмѣ, Москвѣ, § 706, на зразок Добровського назв староруських міст: Кыевѣ, Новѣ-городѣ].

На цьому кінчиться синтакса й сама граматики. Синтакси ordinis Добровського (§§ 60—63, ст. 667—671 в Лучкая немає. А замість „Specimina e codicibus diversae aetatis“ (15 різних зразків, ст. 672—704), Лучкай дає свої дуже гарні зразки (specimina) styli Ruthenici, ст. 154—175, — хоча „стилізовані“, як про це згадано вже на іншому місці, ст. 233).

* * *

Через те, що в кожній граматиці дуже велику вагу мають приклади, що їх уживає граматик для ілюстрації граматичних законів, то треба нам сказати дещо і про приклади, що їх подає у своєму підручнику Лучкай.

Нам доводилось уже на різних місцях цієї праці зазначувати, що, крім граматичних законів (правил, приписів, констатовань), автор славяноруської граматики запозичав із праці Добровського й його приклади, часто й із помилками (з погляду сучасного стану славянського мовознавства). Ці приклади Лучкай або зовсім виписує з відповідної частини „Institutiones“, або трохи їх переробляє, то дещо до них додає, то дещо в них іскорочує.

Перше відноситься передусім до словотвору. Візьмемо для прикладу деякі виписи, що їх поробив Лучкай із науки про корені¹⁾ Добровського.

ст. 21: оѣм, Добр. ст. 267, оѣд 270...; кой 88₁, кой 87, гай 101...; бѣб 88; бѣс 88, бѣк 88...

ст. 22: мѣж[ъ²] 88, мыш[ъ] 89, пощ[ъ] 90,...; пѣс 88₅, пѣдъ 88₄; рѣнь 91₃,...; ржа 91₅; солъ 96₃...; сыр 96₃; тѣнь 93 (pro Slavico сѣнь seu стѣнь); чадъ 99, шир[ъ] 97,...; брат 115, вѣнк 112; гранъ 202 (в Лучкая додаток: aliis terminus inde граница, Ruthenis vivi carbones)...; дланъ 128; желъ 142; жердъ 144; звон 138...; квас 317; лѣсть 124...;

¹⁾ Перші сторінки — з Лучкаєвої граматики; числа побіч прикладів — сторінки з Institutiones Добровського.

²⁾ ь на кінці — в Лучкая, в Добровського немає.

мысль 123...; плѣшь 118...; чреп 1813 [Добр.: чрѣп³]; честь 186...; блѣск 114, блазнь (sic!) 114 (в Добр.: блаз); вереть 113 (в Добр.: врет); аетас...; гореть 192 (в Добр.: греть)...; гвозд 191...

ст. 23: скорек 164 (в Добр.: скрек); стекло 161; твердь 133 (в Добр.: тврд), трость 135 (в Добр.: трст)... мерзость 129 (в Добр.: мрзость)...

А ось декілька Лучкаєвих виписів із наростків іменникових:

ст. 25: дрѣжба¹⁾ 287, злоба 287...; прав 286..., критва 286..., прадико 287, пиво (ibidem²)...; мозг 311, чертог (ibidem), снррѣга (ibidem)...; правда 297, громада 297, ягода (ibidem)...; падеж 301, продажа 301...; кладавъ 301, прїазнь 301, колѣзнь 301, оукоризна 301...; свиток 313, избыток 313; пѣсок 301...; оученик 314...; стол (із Лучкаєвим додатком: а стою] 295; оугль 292; мозол 293; начало 294, мыло 294...; Спаситель 293; отчим 287; корчма 288...; племя, время, бремя 288...³⁾ і т. д.

ст. 26: стан 288, рожен 288...; степенъ 289, ремень 289, парън 289...; война 289, гривна 289 і т. д.; десятина 290, павчина 290...; гѣмно 291, окно 291, колѣно 291...; пѣстыня 991...; пещера 296, вѣтр 294, вѣхор 295...; пекаръ 295, гончаръ 295...; пастыр 296...; каснь 301...; колесо 301...; правость 302...; достоинство 303...; шествіе 303...; войско 304...; юноша 304, пѣстош 304...; топориче 306...; пристанище 305...; женище 306, дѣтище 306...; пастѣх 312...; сваха 313...; близнец 306, горнец 307... гѣдец 307... вѣнец 307...

ст. 27: пайце 309, тѣлице 310 і т. д.

Таксамо справа мається і зі зложеними йменниками (ibidem): возраст 414, понес 405 і т. д. Розуміється, що Лучкая нераз мусіло коштувати багато праці, щоб шукати за прикладами та вибирати їх із системи Добровського для свого ладу (за азбукою). Це останнє відноситься до прикметникових наростків (ст. 49), що всі в Лучкая повибрані з Добровського.

Майже всі приклади синтактичні взяті теж із Institutiones. Та тут Лучкай, виписуючи їх, часто не зазначає місць⁴⁾ із св. Письма,

¹⁾ В Добровського — наростки: -ба, -оба, -ав, -ава, -ог і т. д.; в Лучкая — букви: б, в, г, д і т. д. (за азбукою).

²⁾ Прикладів на Добровського наростки: -ава, -нва, -віє в Лучкая немає.

³⁾ Про такі Лучкаєві форми супроти Добровського: чрѣп, врѣма, брѣма, див. ст. 281, зам. 2.

⁴⁾ Буває, що місця й зазначені, як і в Добровського, н. пр., бѣдѣте два в. плоть единѣ, Genes. 2. 24—25 (ст. 143; Добр. ст. 601), або приклади зі ст. 144 — Добр. ст. 604, 607; зі ст. 146, § 65з — Добр. ст. 691 і ин.

хоч вони зазначені в Добровського [н. пр., ст. 604: затворите дверь свою, Ісая 26, — Лучк.: ст. 144, § 64₉; або ст. 655: прямо мнѣ приближишася, Psalt. 37, 15 — Лучк.: ст. 151, § 68₈ — і т. д.].

Буває й таке, що Лучкай випишує приклад недбало, не дописує його до кінця, й тим затемнює зміст цитати, яку тим важче зрозуміти, що не зазначено місця, звідкіля вона взята, н. пр.:

Добровський:
єліє небысть приклонно ѿвасѣх
его, Езекііл, ХХІ, 8, ст. 639

Лучкай:
приклонно ѿвасѣх, ст. 153, § 70₅
— і більш нічого.

Нераз відпис прикладу бездушний, Лучкай не звертає уваги на розділові знаки й утворює свої приклади, що не пояснюють гаразд того закону, про який автор говорить. У синтаксі давальника, н. пр., де мова мовиться про вживання давального відмінка, замість родового, „qui a substantivo regitur“, Добровський (ст. 629) дає такі два приклади: царь всій земли Бог (=Бог для цілої землі цар). црѣ црѣм, и Гдѣ Гдѣм. Лучкай, не добачивши крапки, випустив підмет із другого речення й утворив таке своє речення: Бог (останнє слово з 1. речення) царѣм и Господѣ Господѣм (ст. 150, § 68). Розуміється, приклад вийшов дуже важкий, натягнений і мало зрозумілий. З недогляду, з яким Лучкай переписує механічно приклади, виходять нераз і великі помилки. Ось декілька прикладів:

Добровський:
во своѣм прииде и свои его не
пріѣша, ст. 606;
затворите дверь свою, ст. 604;
старца (асс. plur.), гаже к вас
молю, ст. 608, § 24

Лучкай:
во своѣм пріиде и своѣм его не-
пріѣша, ст. 144, § 64₁₀;
затворите дверь своѣм, ст. 134,
§ 64₉;
старци, иже во вас молю,
ст. 145, § 64₁₂ і т. д.

Деколи Лучкай приклади змінює, українізуючи церковні форми, для яких стратив, може, чуття, н. пр.:

аще бы вѣдала дар божіѣ, ты
бы просила оу негѣ, и дал бы ти,
Іоан 4, 10, ст. 691;

Боліѣ пророка Іванна Крестите-
ла никтоже ієсть, Лук. 7,
28...

аще бы вѣдала єси дар бо-
жіѣ, ты бы просила і т. д. (ци-
тата з Письма св. додана) ст.
146, § 65₅;

Болший пророка Іванна Крестн-
теля никтоже не єсть, ст. 149,
§ 67₈... (цитата з св. Письма
додана)

Та часто Лучкай, беручи приклад Добровського, змінює слова його цитати, доповняє її (нераз укр. формами та словами), творячи з поодиноких висловів цілі речення, н. пр.:

Добровський:

пять нх пало, Апост. 17¹⁰, ст. 598;

шесть дній есть, Лук. 13, 14, ст. 598;

день и ноц (асс. tempor.) § 31, ст. 618;

многоа лѣта, (ibidem);

первый день vel первого дне лѣта, ст. 618, § 31;

ищите царствїа вѣжїа, ст. 613;

все оу Гѣа есть (відділ приймен.), ст. 649;

ѡ запада, ѡ сѣвера, ст. 666;

снемше с древа, ст. 666;

принесѣте Гѣен славу и честь, ст. 629;

комѣ дань даєте, ст. 629;

взрастом мал, с. 645;

чермен лицем, гордый мыслию (ibidem);

Лучкай:

пять нх в пало (укр.), егда сто стрѣлаю, ст. 142, § 63з;

шесть дній есть работати, ст. 142, § 63з ¹⁾;

день и ноц рокити, ст. 147, § 66з;

многоа лѣта пребывал (замість, пребывал есть) в Римѣ, ibidem;

первый день vel первого дне мѣсяца дождило (укр.), ст. 147, § 66з;

ищите царствїа небеснаго, ст. 148, § 67з;

все оу Бога есть, ст. 150 §, 67¹¹;

ѡ запада и моря(?) ѡ востока, ст. 150, § 67¹¹;

снем со древа пречистое тѣло твоє, ст. 150, § 67¹¹;

честь воздадите Господеву Богѣ нашему, ст. 150, § 68¹;

комѣ дань дань, комѣ честь (укр.) ст. 150, § 68¹ — хоч цей приклад зовсім сюди не підходить, бо говориться про *verba dandi aut tribuendi*;

высок возрастет (помилка), ст. 153, § 69¹¹;

черный очима, гордый мыслию [хоч у парадигмі „костію“, ст. 42], (ibidem);

¹⁾ Відповідне місце з еванг. Луки: шесть дній есть въ паже достѣнѣ дѣлати, текст із московського видання евангелія славянською й укр. мовою, 1907. р., ст. 98, ев. Луки.

междѣ нами и вами, ст. 667;
по стѣнѣ (instr. supplet prae-
positiones), ст. 641, § 48;
млекоу кы напои хъ, ст. 642;
вина, воды, хлѣба (gen. partit.),
ст. 627.

великаѣ есть пропасть междѣ
нами и вами, ст. 152, § 69₄;
по стѣнамъ, ст. 152, § 69₆;
млекоу напоити, ibidem 69₇;
наклади огня, дай (укр.) воды,
напечѣ (укр. формал) хлѣба, ст.
148, § 67₂ ¹⁾ і т. д.

Різниць, як бачимо, доволі. Дадуться вони пояснити або по-
верховим знайомством Лучкая з твором Добровського, або недо-
глядами, а то, може, й не надто великою підготованістю нашого автора
для такої граматичної роботи.

Але багато різниць і, головно, помилок можна пояснити не-
правдивим поглядом Лучкая на церковнославянську мову, яку він
ототожнює з народньою говіркою Підкарпаття. Буває таке, що
Лучкай мішає українські мовні явища з церковними, закони церковно-
славянської мови внаглядноє українськими прикладами, які або
сам видумує, або бере з уст народу; з другого боку, церковні при-
клади нераз пояснюють у нього явища мови народньої...

III.

Пригляньмося ближче тим різницям, що вийшли зі своєрідного
погляду Лучкая на церковнославянську (власне — славяноноруську) мову.

Справу заступництва праслав. груп *tort, tolt*²⁾ у поодиноких
славянських мовах Добровський трактував механічно, поверхово,
а проте відрізнявав докладно церковнослав. гл҃ад від поль. *glód*,

¹⁾ Розуміється, є в Лучкая і свої синтактичні приклади, зовсім добрі,
такі, яких у Добровського не найдеш; здебільшого, це популярні вискази, що їх
часто цитується в церкві, н. пр.: *ижеже оуповахом на тѣ над многи тѣ поставая* (ст.
147 — прийм. з *accus.*); *Г҃и козвахъ к' тѣбѣ, оуслыши мѣ*, ст. 151; *по морю, по водѣ*
плакающіа избави, ст. 151; *дне со мною вѣдши к' рани*, ст. 152, § 69. — декуди і з
зазначенням місць із св. Письма: *днем и нощію обмыдетъ*, Чал. LIV, 10, ст. 153, § 69₁₀.

²⁾ Про групу *tert, telt* немає згадки ні в Добровського, ні в Лучкая. Про неї
згадує Добровський коротко при *k*, підносячи, що в рос. мові є велика „*affinitas*“
між *k* та *t*, та що „*librarii Russici amant*“ і замість *k* у повноголосих формах (*прѣк*,
прѣд, *брѣма*, *дрѣво*), ст. 15. Ясна річ, що така заввага не могла задовольнити Луч-
кая, який читав *k* за *i* (ст. 4); але ж він і тут іде часто за Смотрицьким, що *k*

russicum *голод* (дивись таблицку, ст. 36); Лучкай уважає форми *trat* та *torot* у церковній мові (і в укр.) за паралельні. Виписуючи свої приклади, де „*mutatur in o, si inter duas consonantes radicales vocem inchoantes, praesertim* (отже не виключно, а головно), *si secunda sit л aut р, o interponitur*“ (ст. 15) — до того тільки на початку слів: *глас* — *голос*, *глад* — *голод*, *сланина* — *солонина* (прикладі з Добровського) і т. д., він ніде не зазначає, що повноголос форми — не церковні. Тим то коли в деяких випадках (*прасѣ* — *поросѣ*, ст. 23; *кладѣзь* — *колодѣзь*, ст. 25) повноголосі форми можна ще взяти за укр. пояснення [ці пояснення звичайно дає Лучкай у дужки¹⁾], то на інших місцях Лучкай просто вживає для церковних слів повноголосих форм: *хворот* (§ 5, ст. 25) супроти Добровського *хврас* (ст. 221²⁾); *волоцѣга* (укр. приклад!) § 8, ст. 25; *солема* (§ 8, ст. 25) супроти Добровського *слама* (ст. 288); *коровице* (ст. 25) супроти Добр. *крависѣ* (ст. 306); *головце* (ст. 27); *коровѣлѣ* (*deminutivum* із епентетич. *л*³⁾, ст. 30); *коровѣлѣ* (наросток *-ѣ*, церк. *кравѣлѣ*, звичайно в Лучкая: *кравий*, ст. 50); *дорогій* — *дорожій* (62); *молодй* — *моложй* (62); по *голосѣ* ст. 153.. З другого боку, в укр. частині бувають форми церковні (може, вони — словацькі!), пор. *здравъѣ* (ст. 60), *златый* *кључъ* *идъ* *каждымъ* *дверемъ* *придаѣтсѣ* (ст. 151, § 69), а то й у народніх піснях Лучкай поправляє повноголосі форми на церковні, псуючи навіть риму, пор., н. пр:

Скари мене Боже

На той гладкой дразѣ (замість — *на гладкій дорозі*)

Мавкимъ ѣ помыслиши

О иной не бозѣ (ст. 172⁴⁾...

-білоруська писав зам. *ѣ* — *ѣ* [пор. парадигму в його граматиці „*дрѣво*“, ст. 38], та за церковн. книжками, й пише: *прѣжній* (ст. 52), *срѣдній* (52), *дрѣвѣ* (47), *врѣмѣ* (30), *прѣд* (стор. 152 й на багато ин. ст.), *стрѣщи* (136...) і т. д. Аналогічно пише й *вѣдро* (етим. *вѣдро*, поль. *wiadro*, ром., а болг. *vădră*) *aut „prout Rutheni exprimunt вѣдро“* (ст. 136).

¹⁾ пор. н. пр., *идъ* (*ѣдъ*), ст. 21; *ѣж* (*ѣжъ*), ст. 21; *ѣй* (*ѣйко*), ст. 21; *лѣбъ* (= лоб помилка, чело), ст. 22; *стѣлѣ* (*станѣ*), ст. 24; *нѣтѣпѣръ* (*нѣтѣргачъ*), ст. 28; *кѣлѣти* (*колотѣ*), ст. 91; *нѣдѣ* (*Ruth. нѣдѣ*), ст. 121; *всѣгда* (*Ruth. вѣсѣ*), ст. 121; *вѣхѣма* (*вѣхѣме*), ст. 120 і т. д.

²⁾ розуміється, в аналогічному відділі — тут у відділі про наростки.

³⁾ пор. поширення такого „*л*“ у рідній говірці Лучкая: *жѣребѣля*, *лѣвѣля*, *Верхратський*, *Знадобѣ*... I, ст. 39; пор. іще О. Брок, *Угросорусское нарѣчѣе села Убли*, 1899, (відбитка), ст. 28 (*žereblá*).

⁴⁾ Інші церковні форми в піснях: *кравѣлѣ* (168), *гавранѣ*, *стражовѣ* (169), *мѣлада* (174), *прогваритѣ* (154), *прогварило* (155), — але це вже певне словацький вплив пісні; поль. *срѣка* без *ѣ* (ст. 169, а *срѣкасѣ* *подпѣсала*) попала свідомо, щоб не вийшло неприємне для укр. вуха двозначне слово! Автім словацькі форми трапляються частіше, пор. *numeralia ordinis* а *сто* — *сотый* *et* *сѣтний* (68) — і це має бути форма церковна, бо тільки при кторій у дужках зазначено *Ruth. дрѣвѣй*; *прѣйм*.

Тесаме треба сказати і про праслав. групу *ort* (ст. 16). Лучкай приписує для Slavo-Ruthen-и обидві форми (*rat* та *rot*) у таких словах, як *praepositio* (*sic!*) *раз-*, що у зложених словах „*a mutat in o*: *розрѣзати розѣм...*“; таксамо в деяких незложених (*in simplicibus paucis*): *рѣзота*, *локѣтъ*, *родина* (*sic!*). Зате в народніх піснях він переписує:

Богдай тѣтъ нисконали,

Что нас разлѣчили (ст. 172)...

і в укр. прикладах (*in communi Ruthenica*) читаємо: *распѣтъ* (ст. 24), *распѣтъ* (*ibidem*), побіч дай ти Боже *розѣма* (ст. 115) — у зразках укр. відміни скрізь *разѣмѣти* (ст. 101—102) і т. д.

Церковнослав. назвучне је Лучкай у прикладах замінює на *ѣ*, н. пр., *олѣнь* (прикметник) 50, *олѣнь*, *олѣнѣ*, *олѣно* (ст. 51), дарма що сам стоїть за *ѣ* та вважає, що це *ѣ* дісталося а *Russis* (ст. 16).

Церковнослав. *сѣкыра* (Добр. 296) має в Лучкая укр. вигляд: *секира* (ст. 26); у церковних словах: *оловѣнь*, *оловѣнь* появляється в нього нове нарічече укр. епентетичне¹⁾ „л“: *оловлѣн* (ст. 50); таксамо *коровѣлѣ* (ст. 30) — розуміється, приклади мають бути церковні.

Церковнославянську паляталізацію *т* (*щ*) Лучкай часто змішує у прикладах (церковнославянських) із українською (*ч*): *плѣче*, ст. 24, супроти Добровського — *плѣщи* (ст. 281, стрбл. *плѣштѣ*); *мачѣха*, ст. 26 (Добр.: *машѣха* ст. 313, стрбл. *маштѣха*); *оноѣча* (ст. 23, стрбл. *ошѣшта*, отже по славяноруськи: *ошѣща*); *платити* — *плачѣ* (за *книгѣ*), ст. 147, § 667 — *мовляв*, *in locum щ Rutheni substituunt ч* (ст. 18), як ось *дваѣци*, *триѣци*, *in Ruthenica* чи: *двѣчи*, *трѣчи* (120). Протакі форми в укр. частині, як дієприкметники *біющій* (87), *орющій* (90), *горѣщій* (100), *несѣщій* (95), *держѣщій* (94), *разѣмѣщій* (102), попри дієприслівники (*gerundium*): *біючи*, *орючи*, *горючи* (*ibidem*), *творючи* (104) — останні навіть аналогічні народні форми — а то й неможливі²⁾ *повѣдѣчи* (108), *ѣдѣчи* від „ѣсти“ (ст. 107), нічого й казати, бо ж перші в народі вимерли, й Лучкай замінив їх просто церковнославянськими.

Коли Лучкай замінює церк. *жд* (наслідок паляталазації *д*) у *ж*: н. пр., *прикметник*: *вожѣ* (51), *вѣльблѣжѣ* (51), *чѣжѣ* aut *чѣждѣ*, *чѣжа*

про укр. за: про *землю* (*propter terram*) ст. 123; „виклик“ *почкай* (ст. 126); *глава* *маччинна*, ст. 142; сполучник *а* = *et*, ст. 124 (Добр. *sed, autem*), *instr. sg.* *тысящѣм* (ст. 67); *дракрат*, *трикрат*, ст. 120 і т. д.

¹⁾ пор. в рідному говорі Лучкая: *оловяный, дымляный... жеребля...* Верхратський, Знадоби до пізнання угор.-рус. говорів, I. ст. 39.

²⁾ Верхратський занотовує форми: *відущий чоловік* [Знадоби, I, ст. 84]. *повідущий* (ст. 85), але — це вже прикметники!

(51), прѣжній (церк. прѣждѣнь), ст. 52 — пояснює це ніби відпадом д (ст. 19) —, то це він робить не тільки за вказівкою Добровського (ст. 48), що говорить тут теж про випад д, хоч і виступає проти таких форм (нес hoc probandum!), але на такі форми наводила його й його рідна мова.

Часто буває таке, що, пояснюючи якийсь закон (звичайно, з Добровського) й подаючи (за Додбровським) приклади, він між церковнослов'янські всуває й українські, вважаючи їх за церковні. Так у частині про наростки (§ 8) церк. слово „сѣпрѣга“ насуває йому на думку українські слова з наростком -ґа (може, він і догадувався в слові „сѣпрѣга“ такого наростка, хоч ґа в цьому слові належить до кореня!), й він додає свої українські приклади *contemptu parientia*: колоцѣга, плюга (ст. 25); таксамо слова оученик (Добр. 314), празник [навіть не — праздник, староболгар. праздѣникъ, а як у сербів, див. Добр., ст. 48], законник (не — законник, староболг. законѣникъ) — наводять його на українські слова: дымник, дѣбник, гравник (ст. 25); здрібнілі слова на -ка, -ко, такі, як рѣчка (Добр. ст. 305) — на українські слова: дѣвка, кѣрка, дѣвѣнько, ви́нко, ко́лѣнко (ст. 25); з *humiliativ*-ом женище (Добр. 306) зводить він українські слова: хлопчище, волище, коровище (ст. 26); слово пастѣх (Добр. 312) — із *humiliativ*-ами (в Добровського — нема) сплѣх, лежѣх, вѣдалах [здається: бѣдолах¹⁾]; здрібнілі йменники столец, дворец — з українським хлопец, (ст. 26); Добровський наводить колесо та коло (301), Лучкай дає як приклад тільки колесо (26); йменники (*pulli animalium*): жреѣѣ, щѣѣѣ, телѣѣ (ст. 30) — дозволяють Лучкаєві додати українські йменники коровѣѣ, волѣѣ (ст. 30); на наросток -ѣѣ Лучкай дає український приклад оловѣѣѣ (старослав. оловѣѣѣѣ, оловѣѣѣѣѣ), ст. 50, на -ит — зерновит (50), на -ѣѣѣ — криѣѣѣѣ, рогаѣѣѣ (50). Одне слово — всі ці приклади Лучкай наводить за слова *Slavo-Ruthena*.

Те саме і в інших відділах граматики. На церковнослов'янський *vos. sing.* чоловічих йменників на -ѣѣ Лучкай дає українські приклади братикѣѣ, кѣѣѣѣѣ (37); між йменниками з „авгментом“ т фігурує український йменник потѣѣ (47); поміж церковнослов'янськими діє-словами читаємо українські хромѣѣ (102), гѣѣѣѣѣ (102); між 2. ступнями прислівників бачимо такі українські форми: ви́шше (церковнослов'янське *вышше, высочайше*), ст. 119, лѣѣѣѣѣ (церковнослов'янськ. *льжайше, лѣѣѣѣѣ* — і ці форми й є далі через 5 рядків, ст. 119), й такі на-

¹⁾ Як уже сказано, в граматиці багато помилок, що нераз не розумієш слів *долѣѣѣѣ* (?), *шѣѣѣѣѣ* (*ibidem*, чи не *пѣѣѣѣѣѣѣѣ*?).

річеві підкарпатські¹⁾ [їх знає й рос. мова, й на них могла Лучкаєві вказати й російська грамати́ка Таппе, ст. 104), як: стрегій — стрежій, дорогій [повноголоса форма!] — дорожій, молодий (теж!) — молоджій (ст. 62); хоч „в“ перед оу, яке „Rutheni in communi usu ponunt, nulatenus probandum“! (18) — ми бачимо між прикметниками (sic!) приклад вґй (55) [на ст. 21 оуї]; знаючи, що в українській мові форму знахідника одн. чолов. роду може заступати не раз і форма родового відмінка, та що після заперечення може бути й форма ассусатив-а, Лучкай прикладає ці закони й до церковно-славянської мови (ст. 36), тільки приклад вибирає не дуже добрий, хоч знов український: наклади огня (genet. partitivus!), подпали, незагаси огонь, мовляв, „utroque modo usuatur,“ чого церковно-славянська мова не допускала²⁾.

Часто українська грамати́ка дозволяє Лучкаєві додати таку форму, що її в Добровського не було (пор. voc. sing. пґте, ст. 42, де б повинно бути: пґти, як Господи!). Українські сучасні форми дають йому пояснення на старші (хоч і не староболгарські) форми церковних книг, що перейшли до нас за традицією. Ось, н. пр., у асс. plur. м'якої чоловічої відміни³⁾ він „usitatum terminationem (-и) adhibuit“ (ст. 40), а не — ♣ Добровського (ст. 471) та Смотрицького (ст. 120—122; 124, 126—127), крім іменників на ц, де він знає обидві форми (ст. 89); а то, мовляв, ніхто не міг би пізнати, що це асс. pl. (не gen. sing.); таксамо в gen. sing. [в пом. та асс. pl. затримує ♣] жіночої м'якої відміни ставить побіч ♣ паралельне закінчення -и (44), бо „in libris impressis (себто, в українських церковних друкованих книгах) ubique -и substitutum habetur“ (44₂).

¹⁾ пор. Верхратський, Знадоби... I, ст. 56: *молоджый* [форма записана в рідному селі Лучкая], *дорóжый*, *мáджый* (із поблизьких від Лучок сіл).

²⁾ В українській частині відміни йменників Лучкай поклав у зразку край паралельні форми асс. sing. краа aut край (54), маючи, певне, на думці якийсь конкретний приклад, до неживі йменники мають знахід. — родов., може, такі, як ось, н. пр., *написати листа* й т. д. Нераз важко й доміркуватися, чи Лучкай має на думці церковну мову, чи народню. Ось між апотам-ями чоловічого роду Лучкай ізгадує укр. іменник, „тиско“, *eiusdem nominis vulgare* (церк.-слав. тѣзѣ), й каже його відмінати як смн (ст. 41). Такого йменника в церковнослав. мові не було, й тільки додаток „vulgaris“ та анальоґічна згадка про чоловічі здрібнілі йменники на -ко [ст. 35, *хлопико, що має відмінатися, як рѣ*] та додаток Лучкая, що, мовляв, „haec dumtaxat in Ruthenica obtinent“ (ст. 35) — каже здогадуватися, що Лучкай має на думці українську мову.

³⁾ Можливо, що для утворення такого погляду в Лучкая причинився і Мразович, що в формах асс. pl. м'якої чоловічої відміни подає у зразках тільки форми на -и (оучітиаи, ходо́таи, ст. 67; царі ст. 68), після ц на -ы (чтиць 60, отць 61, жерць й жерцѣ 62).

Появу -ґ в voc. sing. Лучкай ізводить із українським сучасним законом, де тепер таке -ґ появляється найчастіше після задньопіднебінних: мовляв, -ґ мають імена власні in gutturales exeuntia [Добр. voc. -є, гаго -ґ, ст. 470], розуміється, з українським прикладом: Іязк (= Яську), ст. 37, до якого додає ще два інші, теж українські, приклади: братикґ, кѣмикґ. При цій нагоді наш автор дає дуже цікаве для нього і для його теорії пояснення, чому граматики „non statuunt vocativum in -ґ“: тому, мовляв, що свої спостереження опирають тільки на тексті святого письма „neglecto communi sermone“ — дуже важне слово, що могло й повинно було повести його автора до далекосяглих висновків! —, а тимчасом „святі книги не вичерпують цілком усієї мови“ („observationes eorum dumtaxat ad Libros Sanctos extensae... neglecto communi sermone, lingua vero nulla exhausta esset in S. Bibliis!“), ст. 37. Прислухаючись до мови „communis“, Лучкай відчуває не так, як нераз цього вимагала церковно-славянська граматики; н. пр., у видуманому ним самим прикладі (для церк.) „по голосґ“ він чує, що це форма місцевого відмінка, і в дужках це й зазначає (ст. 153, § 704) — а тимчасом у церковно-славянській мові прийменник по відомий у таких випадках тільки у сполучі з dativ-ом...

Народне чуття диктує Лучкаєві думку, що збірні та подумані йменники не можуть мати форм множ., бо ж „collectiva jam continent pluralem“ (48) — і він це й зазначає. Находячи у своїй рідній країні приклади помішання відміни займенникової та зложеної прикметникової, він подає між прикладами зложеної прикметн. церковно-славянської відміни й сучасне українське поетичне наше (52). З другого боку, виходячи з тождности обох мов, Лучкай приписує українській мові існування всіх номінальних форм прикметника, таких: як хвост корокль, корєвлє вьмнѣ, мѣсто страшно (ст. 60¹); а

¹) Наслідки такого розуміння, чи власне — непорозуміння, виявилися в його фантастичній відміні укр. прикметника у множині, що нібито його flexio e eadem cum Slavica. Взявши у прикладі: нібогом простаком (ubique ūm) бѣды завдають, нібогам женам покой не дають (ст. 61, § 26s) слова нібог, нібога — за прикметники, він утворює форму dat. plur.: старом vel -ым, старам vel -ым, старом vel старым, і вже до цього творить, аналогічно за номінальною відміною прикметника, loc. plur.: masc. старѣх (зрештою — колѣх, ст. 32), fem. старах [жинах, ст. 43], neutr. старѣх (сѣлѣх, ст. 46), і таксамо nom. plur. та acc. plur. стари [бо — раби], fem. стары, vel -ѣ, neutr. старѣ, при чому -ѣ у жіночому роді (й середньому) роз'яснює собі як dualis! [ст. 61, § 264]; тільки в social-і та genitiv-і Лучкай лишив на всі роди прикметникові форми: старых, старыми (ст. 60). На думку про існування всіх номінальних форм прикметників ув укр. мові навели Лучкаєві форми жіночого роду (колока нога, ст. 60), які ferme semper ув укр. мові — indeterminatae formae; на око вони однакові,

тимчасом і в його говірці залишилися з цієї йменної відміни прикметників тільки останки¹⁾, звичайно в формах *nom. sing. masc. й neutr.* — головню у присвійних прикметників [*бабино літо, зелено поле*]...

В числівнику *тысяща* (67) форма орудн. одн. *тысящем* прискочила з української народної відміни, сюди ж — із словацької (чи чеської) мови, де *tysiac (tisíc)* — чоловічого роду²⁾; з цієї самої мови могла дістатися (якщо це не помилка) й українська форма (72) *instr. plur. сима* (в чехів дуже часті *dualn-i* форми, пор. *těma*); на жаль, немає в Лучкая української відміни *всь*, ст. 68 (де живе така дуальна форма: *всіма*).

В відділі дієслів багато українських дієслів стає прикладами для законів Лучкаєвої церковнославянської дієвідміни:

а) *нести* — *нести* — *приношкати* (церк. *принашати*³⁾, сучасне *приношувати* або *приносявати*, ст. 81;

б) *праес. плывѣ* (староболг. *пловѣ*, славяно-русь. *пловѣ*), ст. 81;

в) нову західньоукраїнську форму жію Лучкай вважає за церковну й за старшу від форми „живѣ“ (жію *рго живѣ*), ст. 89⁴⁾;

г) дієслово *граю* (укр. форма), *part. praet. pass. граи* (староболг. *играиѣ* — *играиѣ*); що ці форми не від „*грати*“ (можна б подумати!) показує форма *part. граи* (89); коли б навіть поміркувати, що вона фальшиво утворена, як *краю* — *краи* (*ibidem*), то дієслово *грати* не знає *part. praet. pass.* як дієслово *неперехідне*;

г) спосіб наказ. від дієслова *врѣхѣ* — *врѣшѣм*, замість *врѣсѣм* (*врѣсѣм*), ст. 97;

д) форма *теп. час. від дієслова дѣти*⁵⁾ — *дѣю* (77), тим і не диво, що Лучкай не помістив цього дієслова в своїй 2. відміні, побіч *пѣи* — *пѣти* і т. д. (92);

е) *теп. час. від дієслів вѣдѣти, смѣрдѣти* — *вѣдѣю*⁶⁾, *смѣрдѣю* (100).

як і стягнені з *-аѣ*, та *стягнення* Лучкай тут не підозрівав: до жіночих форм, які він брав за номінальні, поутворював собі свої форми *чолов. та середн. роду*, яких ніде не міг чути.

¹⁾ пор. Верхратський, *Знадоби...* I, ст. 71; II. 79 [з наголосом постійним, де ще менше слідів цієї відміни].

²⁾ пор. Верхратський, *Знадоби...* I, ст. 74: *два тисячи*; О. Брок, *op. cit.*, ст. 101, 102.

³⁾ в такій формі відоме це дієслово в підкарпатських говорах із наголосом постійним, пор. Верхратський, *Знадоби*, II, ст. 89: *выношати*.

⁴⁾ Підкарпатські говори знають обидві форми: *живѣу* (Верхр. I, ст. 76 і *жию*, (Верхр. II, ст. 87); О. Брок, *op. cit.* 110: *žywu, žýješ*,

⁵⁾ Верхратський, *Знадоби*, I, ст. 77 (*дѣти* — *дѣу дѣю*); О. Брок, *op. cit.* 110

⁶⁾ такі форми на Підкарпатті рідкі, а проте Верхратський записав одну таку форму: *хѣтѣю* від *хѣтити*, побіч *хѣчу*, *Знадоби* II, ст. 88.

Крім цього, попадаються в церк. прикладах і інші українські форми: 1. ос. одн. теп.: *напечѣ* (148), *стрыжѣ*¹⁾ (137) — не від стригати (Лучкай пише: стрыгати), бо стрыгати — стрыгаю (ст. 92); 3. ос. plur. слав-лат (137) з л-епентетичним за 1. ос. одн.²⁾, хоч у цій формі „*s a e r e absque l legitur*“ (18). Коли Лучкай і для церковної мови в формах 3. ос. одн. і множ. imper. заводить описову форму з *да* (ст. 115 і в парадигмах ст. 82, 86), укр. най, то проте вважає, що українська й церковна мова тут не різняться між собою, й доказ (testimonium) на це дає йому український приклад *потѣш ма лиг* (ст. 167), де „in Ruthenica, etiam sicut in V. Slavica, tertia imper. non differat a secunda persona.“ Замітка Добровського (555), що Смотрицький уживає форм описового наказ. спос. для 3. ос. одн. та множ. (в Лучкая „in codicibus“), доводить Лучкая до того, що він подає цю форму скрізь у зразках відміни. Хоч [за Добровським] він говорить про правильні форми без *да*, то проте, міркуючи, що „contra genium linguae“ не прогрішився, „hanc particulam“ таки залишає. Прі-від до цього дала йому українська мова, де живуть майже виключно описові форми наказового способу в 3. ос. одн. та множ. (живуть іще в поодиноких фразах і давні форми, Лучкай сам їх подає: *дай ти бже розѣма*). Крім цього, Лучкай уважав старі форми за нелогічні (*det tibi Deus rationem — contra leges logicas est*), ст. 115.

Форми т. зв. „conjunctiv“-а, яких нема в церковно-славянській мові (plusquamperf., futuri), Лучкай просто перебирає для церковної мови „ex usu communi Ruthenorum“ (ст. 117), хоч на ст. 85. й зазначає, що така форма в церк. мові „*caret*“, і на ст. 87 (plusquamperf.) подає, що — *sicut imperfectum*³⁾.

Про те, що Лучкай із-українська читає деякі букви (*г — h, ꙗ — i, ѡ — ph*), в нас уже була згадка на інших місцях. Тут іще здалося б зазначити, що Лучкай, зрозуміло, в цілій своїй граматиці Добровського *ѡ, ѡ* у сильній позиції переписує повними *о, ѡ. н. пр.:*

¹⁾ На Підкарпатті живуть (бодай, донедавна жили) обидві форми, стара — *пеку*, *пекуть* і аналогічна *печу, печуть* (Верхратський, Знадоби... I, ст. 77; II, ст. 86); Брех, ор. cit., ст. 109: *touku* й *touču* ст. 110: *strihu* й *strižu*; але ж, згідно з Лучкаєвою формою: *стрычи* Верхр. I, ст. 77), яку він заводить і до церковнославянської мови, що знала тільки форму: стринѣти (славянорусь: стринѣти).

²⁾ пор. у підкарпатських говорах із рухомим наголосом [в околицях для Лучкая рідних] поширення такого *л* після губних, Верхр., ст. 38—39; тим то пояснюється й Лучкаєве *s a e r e* для церковнослав. мови; пор. Брех, ор. cit. стор 116, *(tublät)* 117 (*spřät*).

³⁾ Часто між якісь церковносл. закони Лучкай просто вкладає українські форми, зазначаючи тільки в дужках: *apud Ruth., Ruth., н. пр., приймен. нд: пришла нд сѣлѣ* (51), сполучн. *гн = гей sicut*, ст. 124, *аїно ita* (125), *оїю Ruth. gaudii* (inter-jectio) ст. 126 і т. д.

Добровський:

вѣсток, ст. 33

вѣзрастом, ст. 645

гѣрнец, ст. 305

Лучкай:

кѣсток, ст. 14

кѣзрастом, ст. 158

горнец, ст. 27....

і таксамо сонце, сэрце, ст. 14 — і т. д., й то відповідно до вказівки Добровського (ст. 20, зам.), що, мовляв, испѣлань, крѣвь, дѣлго „*russico more legendum est*“: исполнь, кровь, долго і т. д., й відповідно до того, як сам Лучкай і його земляки скрізь читали ці слова.

Таксамо Лучкай не знає складотворчого *р*, і переписує його, згідно з українською мовою, *єр*, *ор*: Добровськ. вѣст 113 — вѣрсть 22; Добр. грѣтъ 192 — герѣтъ 22; Добр. скрѣъ 164 — скѣрѣъ 23; Добр. тѣрдъ 133 — тѣвердъ 23 і т. д.

Немалу ролю грає в Лучкаєвій праці українська мова і в його граматичних прикладах, що їх Лучкай наводить як церковні, — і то українська мова з її формами, лексикою та фразами. В відділі словотвору находимо укр. слово жид (церк. жи́довинѣ, жи́динѣ), ст. 22, чмѣль (22), чехізм наспак (відомий на Підкарпатті¹), ст. 52 (Добр. наразно, 434); як — так, ст. 125 [крім вичислених на ст. 284: потѣта²), 47; хромѣю³), 102; гѣстѣю, 102; коровѣа, волѣа, 30 і т. д.]. Ще більше таких прикладів у Лучкаєвій складні. Там він наводить народні приповідки⁴), дає і свої власні приклади, але стилізує їх, підтягає українські форми під церковнослов'янщину, хоч на кожному кроці зраджується, якщо не а) звуком, то б) формою, як не формою, то в) синтактичним якимось явищем, а то просто г) висловом, чи народньою фразою. Порівняймо ці приклади:

а) єдини кол и жердѣ не вробѣт заградѣ (140); сокотисѣ человекѣа немѣющѣаго что втратити (148)... [чергування назвучного *у* — *в*];

б) ногами ходити, рѣками робити [в церк. мусів би бути *dualis*: ногама, рѣкама], і вже за цими прикладами читаємо й: очими видѣти

¹) пор. Верхратський, Знадоби... II, ст. 253 (*наспак*).

²) Верхратський, Знадоби... I, ст. 250.

³) Верхратський, *ibidem* II, ст. 273.

⁴) н. пр., старость не радость (ст. 130); пріймай гостѣа по видѣ и гости (imperat.) его по вѣсѣдѣ (ст. 148, § 671); много вѣсѣды, мало что слѣхати (140); где все гостинѣа, там глад недалеко (139), пор. той самий приклад у *Specimina-x styli ruthenici*: где все гостинѣа, там голод недалеко, ст. 161, рядок 12; много людей, мало человекѣа (140 — хоч приклад не до теми); красна вѣсѣдѣт пріѣтель, правѣдѣ кажет непріѣтель (139); красна вѣсѣда весѣлант, грозна страшит (140, § 621), або перекладені латинські: там есть отечество, где добре (139), о мертвых и вѣлможѣхъ либо хвалѣно вѣсѣдѣшъ, либо молчи (153, § 703)...

(*ibidem*); пѣть хлѣбъ (149), де б треба хлѣ (так і Добровський: хлѣ, ст. 627); человекъ безъ оч (пор. віч!), ст. 150, § 67¹¹; двѣма (не двѣма!) двѣстома не выплѣчсѣ (ст. 152, § 69) — відповідне місце в Добр.: двѣма стома пѣназъ хлѣбъ не довлѣютъ им (644); безъ те (бѣ) нич (церк. ничто, ст. 69; а власне гер: ничесо) не вѣдетъ (122); во гнѣвѣ ничто (церк. ничесо) некончай, ст. 153, § 70²; волѣю (церк. волити — волѣ) быти глава маччина (чехізм), ѣк (церк. не-жели) хвостъ лѣвъ (ст. 142, § 62⁶); многоа лѣта прѣбывала (замісць: прѣбывала естъ) в Римѣ, ст. 147, § 66⁹; не иди на высотѣ, скоро во спадниши можеш (церк. можеш), ст. 146, § 66⁵; наклади огниа, дай (церк. даждь) воды, напечсѣ (церк. напексѣ, останню форму Лучкай приписує і для Ruthenica: „in Ruth. in locum ꙗ ponitur ч, пексѣ, печи“, ст. 96) хлѣба...;

в) не можетъ быти ни щастливый, ни развѣтный, кто не естъ терпѣливый (*sic!*, ст. 140, § 62¹) — приклад утворений за законами української мови, де зникла різниця між іменною та зложеною формою прикметника; церк. мова вимагає, як це й підносить і Лучкай § 62⁴ ст. 141, іменної форми прикметника у присудку (*adjectivum, si agat praedicatum, indefinitam formam assumit*), таксамо: чимъ злочѣстивѣйшій, тѣмъ щастливѣйшій (ст. 141, § 62⁵); каждый боязливый лѣгковѣрный (ст. 139, § 61¹); церковні дієприкметникові конструкції Лучкай заступає реченням, як ув українській мові: мнози просятъ воды, чтобы вина полѣчили, ст. 148, § 67³ — по церк. було б: хотѣще вина й т. д...;

г) на *abusus*, що коли іменник у знахіднику, а прикметник у родовику — приклад: не можъ нѣти добрыхъ кони про коней, *vel* добры кони (ст. 141, § 61¹), засилаю по книгѣ (147, § 66⁷), плачсѣ (укр.!) за книгѣ (*ibidem*); зконы хвалѣтсѣ по голосѣ (додає *Loc!*); лѣтний роки исчисляетъ (церк. исчитаетъ), храбрый повѣды, ст. 146, § 66¹)...

Як бачимо, елементів української народньої мови аж надто багато у граматиці *Slavoruthen-i*, й вони, ясно, ще більше віддаляють Лучкаїв твір від *Institutiones* Добровського...

IV.

Але ж куди більше відмін від *Institutiones* виходить там, де Лучкай сам запускається в пояснення, додає від себе свої приклади, що на око подібні до тих, про які говорить Добровський, утворює свої власні форми. Усе це, одначе, частіш указує на брак

відповідного граматичного підготування, на недостатку філологічного чуття, доводить, що Лучкай не все як-слід розумів думки свого вчителя, механічно або поверхово їх 'ісхоплював, аніж що його виклад — самостійний, оригінальний. Звичайно це бувають дрібниці, але ж бо й є поважні недостатки та хиби.

Пригляньмося всім цим „самостійним“ виводам Лучкая за сторінками.

У слові рожн (праслав. *orъnъ) Лучкай бачить „praepositio“ роз, де з часом „emanuit“ (ст. 16, § 4). Слово родина підходить, на його погляд, до праслав. групи ort і „перемінило“ а на о, як робота, локоть (ст. 16, § 4) — самостійний додаток Лучкая до прикладів Добровського на ст. 36. Українське й російське назвучне „о“, супроти старославян. је (Добровський каже, що „Russi pro initiali e seu ie amant o, Один pro один, ст. 37), зв'язує з нібито російськ. попел¹⁾ [quaedem попел, озеро a Russis pro попел, езеро habentur], ст. 16. Укр. протетичний звук v, про який Добровський окремо говорить [ст. 43—44], сполучує з т. зв. епентетичними н. л. д і т. д. (Добр., ст. 48) — воко, вѣхо, вѣн (ст. 18). Говорячи про групу слів із складотворчим „р“, що вони, мовляв, „aut in duas syllabas resolvantur, aut cum finalibus adjectionibus usuantur“ (мрзость — мѣрзость), ст. 23 [властне, для граматики „славяноноруської“ ця заввага цілком не потрібна, навіть зі становища підкарпатських діалектів, бо явища цього в нас немає, але про це на різних місцях говорить Добровський, ст. 129, 211, 214 і т. д.], Лучкай додає від себе, що сюди належить і мѣздрѣ, що ніби розвинулося з мѣдрѣ (ст. 23), дарма що Добровський, як і слід, зводить це слово з мѣсо (122). Таксамо сюди зовсім не підходить укр. хкорост (Добр. хкрѣст, ст. 211), що теж наче б то розвинулося з хѣрост (ibidem²⁾). Хоч Добровський пише правильно любы, цѣркы (ст. 280), в Лучкая читаємо: любѣы, цѣркѣы, ст. 24 [правда, і в Добровського стрічається: кроѣъ seu кроѣи, цѣркоѣъ seu цѣркѣи ст. 280, 279], та ще до того він додає, що „saere ѣ transit in ѣ“ — любѣы pro любѣѣы (ст. 29). Лучкай зводить такі неможливі паралельні форми [й то у зразки], як пом. plur. сынїѣ (ст. 32), дѣѣи й дѣѣїѣ [39], хоч це останнє просто збірне ймення, як це й завважує Лучкай на ст. 24. Закінчення -ѣ в родов. одн. (домѣ) в Лучкая videtur ex dativo derivatum (36, 61); „ѣ“ в давальн. одн.,

¹⁾ розуміється, що Russi знають тільки „пепел“, і укр. *попіл* не могло перейти від росіян.

²⁾ Неправильне „н“ в слові *жрнов* (ibidem), *жрнов* (якщо це не помилка) пояснюється укр. мішанням *е* — *и* в Лучкая, н. пр., *снѣлми* (= сѣлми, сѣлами), ст. 46. *ѣи* = гей 165, 154, *ици* = ще, ст. 154.

мовляв, „*resolvitur in -ов, inde est сыновн*“ (36), а щоб відрізнити форму *nom. sg.* від форми *gen. plur.* чоловічих іменників часто „*additur -ов: сынов*“ (39), хоч ця „*additio in Ruthenica perpetua, in Stylo Biblico rarior*“ (*ibidem*); таксамо закінч. родов. одн. жін. прикметників, аналогічно до *-ъ* в іменників (*quod nihil aliud, quam dativus est*, ст. 61), Лучкай ізводить із давальн., „*cum saepe in lingua Slavica Dativus Genitivi etiam vices subit*“ (66). Невідомо, чому знахідн. одн. іменника братїѡ в Лучкая: братїѡ, не — братїю (ст. 41), коли видно, що ця відміна йде за жіночими йменниками. У 3. ос. множ. дієслів із визвуком на губну перед наростком *-и-*, як ми вже на це вказували (ст. 56), чомусь *saepe legitur absque л* (ст. 18, приклад: да кѡпѡт брашна сѡѡѡ), дарма що старослав. мова не може мати ніколи в цій особі форми з епентетичним „л“ [форми з „л“ суто українські !].

Бувають у Лучкая деякі оригінальні, але й дуже неймовірні й недотепні пояснення деяких форм.

Як відомо, у „м'яких“ відмінах іменників появляється *-и-*, супроти *-ѣ* — у „твердих“. Пояснення Лучкая таке. Відомо, що *ѣ = іє* (це він узяв із Добровського про вимову *ѣ*, ст. 27; та й сам він каже, що „*Serbi et Bohemi proferunt ѣ velut ie*“, себто, він будує свій вивід на сербсько-чеській вимові, а то ж його *Ruthenicum ѣ = і*, ст. 4; як із таким *ѣ*, мовляв, зустрінеться *ь* або *и*, то два *и* „*supprimunt vocalem е*“, і тому місцев. одн. в „*affectis consonis et diphtongis terminatur in -и: цари, врачн*“ (ст. 38). Або ще таке, що українці стягають *іє* в *ѣ*, і тому в називн. множ. появилася в українській мові з форми пастырїє — пастырѣ (ст. 39). Таксамо злегка Лучкай поясняє, що у прислівників із наростком *-ѣй* нібито визвучне *є* (далѣє, скорѣє, що ніби такі творива є і в укр. мові) просто *abiit in ѣ*: далѣй (ст. 120) та ще й дає укр. приклад: прочто не повѣдала єсь скорѣй (*cur citius non dixisti*)...

А бувають у Лучкая і свої „етимології“.

Церк.-слав. прислівник *бохма*, взятий із Добр. ст. 430 (стрбл. *бѣхѣма = ὁλως, prorsus, penitus*, цілком, геть чисто; пор. іще *бѣхѣ, бѣхѣмѣ, бѣхѣмѣ, серб. у бах = цілком*) він зводить із укр. „бігме“ (переписує *бохма = бохмє, vel бохмє бѣмє*) та ще створює його значіння: „*quasi penitus me Deus perdat, si non dico verum*“ (ст. 120₁₀), *бохма* (*бохмє*), мовляв, „*est plebea formula jurandi*“. Або знов таке. Треба було прикладу на прийменник *през*, *чрез*; видно, не було в церк. або тяжко було найти, то й Лучкай дає приклад із Добровського (ст. 425), *презимѣ, согномен* [властиво *прѣзимѣ*, й передає його таким самим щодо значіння своїм словом *презвнско* (ст. 123), думаючи, що в цьому

слові *прѣз* є приросток, або просто два з стяглися: *прѣз*+*звѣско*. Етимологію *чесь. рѣсе*, підкарп. *предца* Лучкай зводить із *предвѣм*, ст. 125 [етим. *грѣкъ*, *adverb.* із *loc.sing.* із праслав. **perk*].

А то бувають чисто механічні пояснення.

Форми місцевого одн. іменної відміни прикметників *чол.* та *сер.* роду на *-ѣм* та *-ѣй* та давальника *жін.* роду на *-ѣй* (н. пр., *о истинѣм, о правѣй*) Лучкай утотожнює механічно з сучасними займенниковими українськими формами прикметників (*et Ruthenicae proprius et Slavicae conveniens*), ст. 61, хоч повинен був би із зіставлення з українською відміною, де ставить закінчення *dat. sing. fem.* на *-ій* (старой, старій) пізнати, що це форми не рівнозначні¹⁾.

Так механічно зводить Лучкай *церк. же* (*autem*, Добр. 448) із польським *że* = *що*, нім. *dass*, пояснюючи, що це *же Polonicum est* (125), хоч у такому значінні, що і в польській мові, можна почути *же* і в підкарпатських говірках (зі словаць. або й поль.). Про механічність у пояснюванні явищ паліталізації губних та зубних у відміні IV. кл. див. ст. 78.

Декоди збиває Лучкая з пантелику хоч *Смотрицький* та *Мразович* [пор. форму 2. ступня прикметника *горкій* — *горкшій*²⁾], ст. 62, у *Добровського*: *горчайшій*, ст. 334], хоч народні підкарпатські, чи російські форми [пор. згадані вже на ст. 69, компаративи: *строжій*, (Добр. *стржайшій глажій*), *рѣжій*]³⁾.

Але найбільше поплутань виявляє граматику Лучкая в відділі дієслів.

Він ізв'язує одні з одними дієслова *жити*, *знати* та *плекати*

¹⁾ На жаль, від таких поглядів не вільні й сучасні автори, пор. С. М. Кульбакинъ, *Украинский языкъ*, Харьковъ, 1910, ст. 65: *новім мѣстн. п. ізъ нокіємъ* (і ізъ ѣ), *новій дат.-мѣстн. п. ед. ч. ізъ нокіей*; Ол. Колесса, *Південно-волинське Городище і Городиські рукописні пам'ятники XII—XVI.*, Науковий Збірник Українського Університету у Празі, т. I. 1923, ст. 44—45: *ѣ* *церк.-слав. підкладу удержується згідно з укр. фонемою ѣ = і в loc. sing. masc. gen. на -ѣмъ, а не — -омъ, кѣторѣмъ, сѣмѣмъ, в dat. loc. sing. fem. на -ѣй, а не -ой або -ей..*; Ів. Огієнко, *Нариси з історії укр. мови*, Варшава, 1927, ст. 69: *-ій з давнього -ей або -ѣй, -ім з давнього -ом, чи -ем або -ѣм...*

²⁾ див. про це ст. 48; Лучкай додає, що *горшій* укр. форма (in Ruth. *горшій*), хоч на ст. 63. подає цю форму як неправильну (*anomale*) укр. і слав. форму 2. ступня прикметника *злий* (*злий* — *горшій, злѣшій*).

³⁾ Вся ця частина стилізована дуже неявно. Лучкай каже виразно (ст. 62): *In Slavica et Ruthenica etiam ак, тк mutantur in ж: глаткій — глажій, рѣткій — рѣжій; а далі додає: haec solum in Ruthenica usuveniunt, in Slavica гладшій etc...* А проте лишається, що, н. пр., *дѣрзок* творить 2. ст. *дѣршій*(!), *близок* — *блишшій*(!), *дорогій* (церк.) — *дорожій*, *молодй* (!) — *моложій*... бо ж виразно вище згадується про паралельні форми (*aut к mutantur in ч. et tunc ашій terminatio adnectitur*): *кысчайшій і кысшій*(!), *глабочайшій і глабшій*... (ст. 62).

тільки тому, що старша форма (і церк. слав. одинока!) першого дієслова *живѣ* (в Лучкая вона молодша, *живѣ* про жію, 89) та підкарпатська діалектична форма *знакѣ* (= *знаю*), *плюкѣ* (= *плюю*)¹ мають *ѣ*; до того всього він утворює „закон“, що, мовляв, „*multa huius conjugationis verba (I) pro -ю accipiunt -ѣ*: *живѣ*, *плѣкѣ*, in Ruthenica admodum frequens *знакѣ*, *плюкѣ* pro жію, *плѣкѣ*, *знаю*, *плюю*... при чому *ipsum „ѣ“ iam in 2-a praesentis emanet*: *знакѣ*, *знаѣш*“ (ст. 89)...; дієслово *забѣти* має теп. час *забѣю* [*quaedam ѣ epentheticum assumunt*: *шѣи*, *забѣи*, а жію. *забѣю*], ст. 89; дієсл. *жати* (*жати*) *venit a forma obsoleta жачю* (81), таксамо *obsoleta* форма: *шѣдѣ* (109) [не зрозумів теоретичної думки Добровського: *praebent* (граматики) *шѣдѣ* (ст. 42), *si conferatur cum ходити*]; стрбл. дієсл. *пловѣ* (сл.-р.: *пловѣ*) має в Лучкая *infinitivus* *пловати* [церксл. *плѣти*], утворений наче з пня тепер. часу, а тимчасом *praes.* у нього *плывѣ* (нова укр. форма!), ст. 81; *part. praes. pass.* дієслова *держати* — *держѣм* (ст. 94): не знаючи, що тут наросток *-ѣ-*, не *-а-*, Лучкай зіставляє це дієслово з дієсловом *орати*, й як *орати* — *орю*, *держати* — *держѣ*, то й *держѣм*, бо — *орѣм* (91); про такі форми, як *part. praes. pass.* *краи* від *краѣти*, ст. 89 [асоціація: *знаю* — *знан*, отже *краю* — *краи*, див. ст. 71], про форми тепер. часу *кдѣ*, *смердѣю* від *бѣдѣти*, *смердѣти*, ст. 100, *скорѣѣю* від *скорѣѣти*, ст. 102; про те, що в дієсловах *граю* (*sic!*), *краю* „*a ante -ю radicalis*“ (ст. 89), що, отже, це на погляд Лучкая, дієслова безнаросткові, як *знаю* — ми теж уже згадували на інших місцях [пор. ст. 268].

Справу *mutatio*, себто, паляталізації губних та зубних при відміні дієслів IV. класи Лучкай трактує цілком механічно; виходячи від форми тепер. часу, він говорить про випад *ж* у зубних (*ж* *emanet*): *бѣждѣ* — *бѣждити* (104); про заміну [*mutatur*] *ж* на *з* у сичних: *лажѣ* — *лазити* (при чому чомусь між сичні попав приклад *зничтожити*, ст. 105.), *ш на с* (*мѣшѣ* — *мѣсити*), *щ на т* та *ст* (*пѣсѣщѣ* — *пѣсѣтити*... *мщѣ* — *мстити*), „*sed in part. pass. -ѣ priores Literae redeunt*: *пѣщен*“ (105), а не — навпаки. Згадуючи про епентетичне *л*, каже, що воно появляється в *gerundii praeterito* (*благословѣи*), якщо ця форма „*стягнеться*“ *in ѣ*: *благословѣѣ*, але за раз таки наївно додає, що „*nonlabialibus etiam in casu contractionis л non addicitur*“, н. пр., *пригвождѣ* ст. 105. — Добровський пояснює форму *благословѣѣ* із *благословѣи* *rejectione* *-иѣ* (ст. 554). Виходячи з такого механічного пояснення, треба було вже, ясно, додати, що *слѣжѣ*, *слѣжити* — *ж reservat!* Тут Лучкай просто перейначив

¹) пор. Верхратський, *Знадоби*, I ст. 77 (*знáу*, *знáву*) ст. 79 (*кунѣу*); Брок, *op. cit.*: *čitáuu* (102), *byvauii* (106), *pl'úuii* (113) і т. д.

слова Добровського, що, мовляв „*restituenda est characteristica consona primigenia*“ (ст. 555). Буває так, що Лучкай і мішає це явище: „*derivantur omnes personae a prima singulari, sed gutturales in suas analogas mutantur: г in ж, к in ч, х in ш, а — щ in ст* (пшщ — пшстиши! (ст. 112¹).

У практичних граматиках бувають пояснення, що коли в яких дієслів не можна з цих чи тих причин утворити яких форм (н. пр., загинули), то їх заступають аналогічні форми дієслів споріднених, але ж сюди не належить, н. пр., вѣжѣ — вѣжах від дієсл. вѣжати, бо дієслово вѣжати має правильну форму *praes.* — вѣжѣ, ст. 112; Лучкай мав ув уявленні українську форму *біжусь*, що ми її зв'язуємо тепер із дієсловом *бігти*, пор. наступне дієслово лѣжѣ, що наче б то творить форму аористу від лаяти — лаях (ст. 113).

Не зрозумівши гаразд Добровського (381), що дієслова III₂ та IV., де, мовляв, „*consona radicalis ante ю primae personae transformari solet*“, що ці дієслова можуть творити наказ. спос. „*aut secunda persona (летѣти — летиши), aut infinitivi consona respici debet*, (себго, „т“), Лучкай каже цим дієсловам творити наказовий спосіб просто од дієйменника (115)...

Але є доволі хиб іще й у інших частинах. У формі *о* бм бм Лучкай вважає *а* за останок (*restantia*) de particula *да* (!), ст. 116; тільки ж це *а* було б, мовляв, правильніше (*rectius*) замінити на *о*, форми *о* бм, *о* бмк (укр.) краще віддають *conjunctivus* (85), бо „*particula о etiam in Slavico styli supplet conjunctivum*“ — і на це приклад: *о еже сподобитиса нам* [85, 116]. Ще раз про те саме читаємо в відділі сполучників: „*да ut, particula conjunctivi modi, inde а vel о — оже*“, (ст. 125).

В відділі прислівників [§ 48, 118], Лучкай пояснює, що прислівник *дѣла* утворений ab obsoleto *дѣла*, ще й дає приклад *дѣлаю* (ніби то: *дѣла + но*) *всѣдѣет — rationaliter loquitur* (*дѣлаю*, поль. *dzielny* — справний, ручкий, відважний!), а прислівник *ради* утворений із *рад* (Добр. каже тільки, що ці форми треба вважати за якісь *local.* і *genitiv-u* 426—427); прислів. *особѣ* Лучкай вважає

¹) Такі механічні пояснення читаємо й у Мразовича, тільки цей останній помагає собі етимологією, н. пр., глаголи кончающіся на жѣ, дїще производятся отъ именъ кончающихся на д или з къ прочихъ лицъхъ измѣняются ж на д или з, ѣкѣ: стыдѣ — стыжѣса, стыдїшися, слеза — слезѣ, слезїши и проч. ст. 131. Подібно: плата — плачѣ платїши, крѣтъ — крѣчѣ, крѣтїши (*ibidem*), глѣтъ — глѣшѣ, глѣсїши... ст. 132; гостѣ — гощѣ, гостїши, ст. 132.. Таксамо і в Смотрицького: *о* він ж ізмѣняются на д, ѣкѣ кїжю, -дїши..., *о* він же на з, ѣкѣ грѣжю, -зїши..., *о* він предлагють на т, ѣкѣ молочї, -тїши і г. д., ст. 307.

за *contractum* із особно (121), не зрозумівши думки Добровського, що *uocor separatim* уживається про *uocor* (431). Узагалі Лучкай часто стягає: в нього *-іє* стягається в *ѣ*, ст. 39; кѣдѣ теж істягнене з когда, ст. 120; форма *part. praet. act. I* благословѣ теж істягнене (*contractum*) із благословив, ст. 105; про стягнення укр. іменників на *-іє* в *-ѣ*, див. ст. 41. До прислівника додолѣ (Добр. 435) Лучкай додає від себе ще й приклад довечѣра (ст. 122), хоч цей вислів [і в укр мові] зовсім не відчувається як одна тямка.

Слівце *ни* (*non*) попало в Лучкай між сполучники (ст. 25) через те, що він прочитав побіжно такі слова Добровського про *ни* (444): *quotiens absolute negat, est adverbium, quotiens coniungit, est conjunctio*, тим то між сполучниками бачимо в Лучкай *й ей* = *ita*, ст. 125¹⁾...

А не раз Лучкай переплутує, змішує одне з одним те, що до одної громади не належить. Він говорить, *н. пр.*, про прислівники з прикметників на *-є* (ст. 119) і дає за приклад *ещѣ*, *Ruth.* *ищи*, хоч назвав його вже межи справжніми прислівниками (*adverbia originalia*, ст. 118); між приклади на прислівники в формі компаративу всуває й некомпаративи: *обачѣ*, *сицѣ* (ст. 119). А деколи не знати, як що розуміти, як ось, *н. пр.*, у відділі „*Mutatio litterarum*“ про випад *л post р* у слові *рѣк* про *рѣкл*. Чи це сучасна українська форма без *л* (він її деінде наводить як *рѣкл* = *рѣкл*, ст. 3) [про випад *л* у минул. часі ніде не говориться], чи не сплутує він [може, вважаючи за одну форму], *part. praet. act. I* та *part. praet. act. II*? Уважаючи наросток *-дѣ* за *particul-ю originalis*, ст. 121, § 49¹³, Лучкай протиставить його церковнослав. наросткові *-дѣ*: укр. *гдѣ* (= *кѣдѣ*) — *церк.* *гдѣ*, *индѣ* — *индѣ*; з другого боку, *церк.* наросток *дѣ* протиставить укр. *-дѣ*: *кѣдѣ* — *кѣдѣ*, *тѣдѣ* — *тѣдѣ*, *сѣдѣ* — *сѣдѣ*, *индѣ* — *индѣ* (*sic!*), *пѣсѣ* (серб. *пѣсѣ*) (серб. *вѣсѣ*) — *вѣсѣ*, так наче б то в укр. мові не було: *оноді*, *иноді*, *тоді*. Зате не порівнює між собою наростків *-гда* — *-гдѣ*, хоча в укр. мові буває: *завсѣди*, *тогди*; сюди належить і підкарпатське *вѣсѣ*, що його згадує Лучкай (ст. 121).

Нарешті, Лучкай сплутує *dativus absolutus* (видно з прикладу „*идѣ*...

¹⁾ Багато такої плутанини й там, де Лучкай говорить і про прикмети укр. мови. Справа скороченого займенника, *н. пр.*, *го* (*ego*) в *acc. sing.* не в тому, що він, як і в італійській мові, *postponitur*, ст. 143 — де він живе, там може стояти й перед дієсловом (*я бачив ю й я ю бачив*), — а в тому, що в цій формі він — енклітичний: це й відчував і хотів сказати Лучкай, пишучи його до купи з дієсловом (*дайго, оставляюго, оубѣюго*), як інші енклітичні форми займенника: *ми. ти. си* (*наріч. dat. sing. мѣ*), про що й Лучкай натякає (144) прикладом: *кѣмѣ дам грѣшкѣ?* — *non ти vel си. sed тѣѣ або сѣѣ* *содержѣ*... *Форми ти, си* — без наголосу, і в таких випадках їх ужити не можна.

²⁾ надруковано: *пѣсѣ*, *сѣдѣ*, ст. 121.

щѣ емѣ“) з *dativ-om cum infinitivo* й говорить і тут і там тільки про різні роди „*omissio*“: в першому випадку, що треба додуматися *cum* (*cum instituitur*), у другому просто — *omissio* (по велѣнію всѣм готовымъ быти), ст. 151, § 68₆ (в Добр. відповідні місця, розуміється, відділені, ст. 634—636, §§ 45—46)...

Багато є недоглядів через неважливість.

Виходить, н. пр., що нашк, наша (ст. 51) прикметники, бо Лучкай говорить про них у відділі прикметників; таксамо третій (ст. 58; в Добровського на аналогічному місці: *numerale* третій, ст. 504); прикметниками виходять: *потаеный* (52), *потаена* (51), *хваленыи* (52); імен. *вѣи* (та ще й із приставним укр. *в*) — теж прикметник і відмінюється як „Господень“ ст. 55, хоч на ст. 21. фігурує як іменник; таке саме непорозуміння склалося з прислівником *всѣ*, який Лучкай уміщує між прислівники з прикметників (ст. 119), хоч за його поділом (і Добровського) йому місце між „*particellae praepositionales* (*в-і всѣ*, так і в Добр.; про прикметник „*сѣи*“ Лучкай говорить на ст. 55); приклад *телѣча голова* (ст. 60) попадає між *neutra* (асоціація — *телѣ*!); між прикладами на прикметники з *ч, ж, ш, щ* перед закінченням подибуємо *страшномѣ* побіч *нищомѣ* (*post ж, ш, щ, ч in communi ore semper ѿ auditur*), ст. 60. Говорячи про заміну знахідника родовим відм. при „живих“, Лучкай не звертає уваги на рід і повторяє цей закон при прикладі „*про твою землю дѣшшѣ не страчѣ*“, „*qui accusativus (дѣшшѣ) in rebus animatis suppletur per genitivum*“ (ст. 142), — хоч тут повинен би бути в церковно-слав. мові родовий відмінок після *не*; цей закон відноситься, ясна річ, до чоловічих іменників, про які на аналогічному місці й говорить Добровський (ст. 615).

Про поважні помилки у прикладах, пор ст. 63 [*вѣ своѣмъ приидѣ и своѣмъ его непознаша*, ст. 144; *затвориша дверь своѣмъ*, *ibi-dem*; *старци нѣжѣ к насъ молю*], ст. 145 і т. д.]

Часто і приклади недоречні. Лучкай говорить, н. пр., про давальний відм. при дієсловах, а дає приклад: *комѣ данѣ, комѣ честѣ* (ст. 150, § 68₁); говорить про присудок у однині, коли підметом є збірне ім'я, а приклади такі: *много всѣгда, мало что слыхати; много людѣи, мало человекѣ* (ст. 140, § 61₇); говорить про пропуск сполучки (*copula*), а приклад дає: *ѿколѣ некидѣхъ тѣ* (ст. 139, § 61₃), і т. д.

Тільки незнанням інших народніх славянських мов можна собі пояснити Лучкаєву думку, що, мовляв, аорист (його — *imperfectum*) „*evanuit sicut ex aliis Dialectis, ita ex Ruthenica quoque evanuit*“ (ст. 112); в Добровського, розуміється, цього немає...

Як бачимо, недоладностей та недоглядів немало, а проте не так багато, щоб вони відразу падали в очі й обезцінювали Лучкаєву працю...

V.

Різниці між граматиною Slavoruthen-ою та твором Добровського виходять іще й із того, що Лучкай користувався у своїй праці й російськими граматами. Ми вже зазначили на перших сторінках цієї праці, що наш граматик відрізняв російську мову від своєї рідної, що українську рову вважав за мову окрему, відмінну від російської [diversam, Praefatio, ст. XII]. Ще більше. Де тільки була яка нагода, він указував на різниці між українськими та російськими формами¹⁾, звертав увагу на відхили в наголосах обидвох мов²⁾, аналогічно до російських наче б то впливів — за Добровським — на церковнославянську мову³⁾, поясняв і деякі українські форми як запозики з російщини⁴⁾. А проте з його цілої праці виходить, що ро-

¹⁾ До зазначених на ст. 8—10. додамо ще такі: Rutheni мають супроти церковносл. форм орудн. жін. роду -ю. -ю. -ю закінчення -ю. contra hunc Russi scribunt смерткю, кѣпакю (ст. 45; останні форми вважав Добровський за стягнені: Russi contrahunt -ю, -ю in -ю, ст. 481); Russi з іменників чол. роду на -ий. -ей. -ій (in diphthongo) тільки в останніх у формі loc. sing. зберігають (euphoniae regulam) закінч. -и, Rutheni знову скрізь „amant characteristicam“ (себто, -и), а коли не зберігають „in omnibus partibus neque in cunctis vocibus“ (бо росіяни при інших дифтонгах мають -к: злѣдѣк, омычѣк, змѣк), то користуються обома закінченнями (ст. 38), через те, одначе, що в дифтонгах у цьому відмінку (loc. sing.) чути -к (себто, і) то Лучкай заводить окремий знак ѣ, себто „cum accentu, aequivalens k“ (ст. 39); Russi пишуть єдиннадцатъ, але ж треба заховувати етимологію (radicalem), бо ж не говориться децѣт а децѣтъ, тому Лучкай пише по -укр. двадцѣтъ, тридцѣтъ і т. д., ст. 64.

²⁾ пор. „Rutheni satis abservant accentus (себто, церковнославянський наголос), sed tamen in multis tam a Russis, quam Croatis differunt“, ст. 138.

³⁾ -к замість ѣ в назвуці, ст. 10, Добр. ст. 26; закінч. давальн. відм. множ. чолов. іменників -ам, -ям, ст. 48, Добр. 477; закінч. називн. відм. множ. -и в іменників типу „цѣркѣ“, ст. 44, Добр. 484; закінч. місцев. відм. множ. -к у м'якій відміні чолов. та середн. род. іменників теж „a Russis promanavit“, ст. 47—48, Добр. 477. і т. д. На такі „впливи“ вказувано на відповідних місцях цієї роботи.

⁴⁾ н. пр., що закінчення loc. plur. на -ах, -ях іменників чоловічого роду „a Russica Communi derivatum“, ст. 41; що й Rutheni певне (tute) кажуть у називн. множ. цѣрквѣ, не — цѣркѣ під російським упливом, що це значіння (-и) „ex Communi Russica illatum“, ст. 44; не називаючи росіян, але ж покликуючись на До-

сійська мова мала для нього авторитативну вагу¹⁾, й що він при укладі своєї граматики мав під руками російські, граматики й користувався підручниками російської мови, з яких у своїй праці подоповнював те, чого не міг найти в *Institutiones*. З цих граматик полишила деякі сліди на його творі передусім російська граматика Таппе (VI. видання з 1825. р.).

Про вплив цієї граматики ми вже говорили принагідно на різних місцях цієї праці, н. пр., про непотрібність *ъ*, див. ст. 25; приклади на *ы* — *и* (*был, кил, вѣл*), див. ст. 42; про вимову *ѣ* як англ. *th*, див. ст. 43; про *ѣ* у грецьких словах перед голосними, див. ст. 42 й т. д.

Крім цього, цей вплив відбився на Лучкаєвому законі про перехід укр. *ѣ* на *о* після шипучих²⁾, і на деяких орфографічних законах церковнослов'янської (славяноруської) мови, на які Лучкай кладе велику вагу. Він, н. пр., скрізь, де тільки є до того нагода, повторяє, що після шипучих не можна вживати йотованих голосівок (див. ст. 57, 58, 60, 91 і т. д.), що після задньопіднебінних не слід писати *ы* (ст. 9, 40, 56, 120 і т. д.), тим то й не диво, що йому подобалася правописна табличка Таппе (ст. 54), в якій останній подає „*tabellarisch geordnete Hauptregeln*“, такі важні „*für die ganze Rechtschreibung eben sowohl als für die Declination*“, і Лучкай переписує в себе цю табличку під назвою „*Recapitulatio*“ (ст. 19—20) після звучні (*mutatio litterarum*). Для порівняння подаємо обидві таблички:

бровського (ст. 616), де останній говорить, що „*Russis placuerit*“ замінювати форму знахід. множ. живих [власне, назв звірів] формою родов. відм., Лучкай підносить, що *in Ruthenica* не може бути форми родов. відм. в таких випадках і подає приклад: *продам колы, кѣплю кони*, ст. 148: росіяни Добровського Лучкай замінив „святими книгами недавно (*recenter*) друкованими“ (*in St. Libros recenter impressos*) куди закрадаються названі форми, але їх, мовляв, уживати не можна...

¹⁾ За доказ на це можуть правити, н. пр., поодинокі в и с л о в и, що торкаються російської мови. Говорячи, н. пр., про те, щоб не робити різниці між *ѣ* — *е*, *ѣ* — *о*, Лучкай зазначає, що *п е с R u s s i* в часі, коли утворювали свою літературу (*tempore efformationis suarum Litterarum*) не вважали за потрібне звертати на це увагу, а певне були б ізвернули, коли б були пізнали (*cognovissent*), що воно „*ad essentialiorem linguae pertinere!*“ А далі — що такої різниці не роблять „*aliae cultae linguae*“, що „*caeterae Slavicae Dialectus, ipsa adeo Russica (dialectus) exemplo esse possunt*“ (ст. 12).

²⁾ Тут і приклади запозичені в Таппе, і звертає на себе увагу те, що Лучкай додає до шипучих іще й *ѣ* та зв'язує перехід *ѣ* на *о* в українській мові з наголошеністю *ѣ*, що є законом для російської мови, але ж не відповідає зовсім звуковим законам української. Тим то пояснюється й обережність Лучкай в цій справі, його вислів „*praesertim*“ (це теж не відповідає дійсності). Для порівняння виписуємо відповідне місце з обидвох авторів:

Tanne:

1. Hinter *и, к, х; эс, ч, щ* steht nie *ы*, sondern *и*
2. „ *и, к, х; эс, ч, щ, џ*, steht nie *я*, sondern *а*
3. „ *и, к, х; эс, ч, ш, щ, џ*, steht nie *ю*, sondern *у*
4. „ *эс, ч, ш, щ, џ*, steht nie *о*, sondern *е*
5. „ *и, к, х* steht nie *е*, sondern *о*
6. „ *и, к, х* steht nie *ь*, sondern *ѣ*
7. statt *и* vor einem Vocale steht *і*

Мала зміна:

8. statt *и* vor einem Vocal steht *і*

відповідно до завваги на ст. 38, де російські приклади *злѣдѣкѣ*, *обычаѣ* взяв Лучкай теж із Таппе, ст. 58.

Крім цього, Лучкай додав сюди ще свій оригінальний [непорібний] закон (2) *post vocalem non а sed ѡ* (ст. 19, про *ѣ* — *ю* нема), — та що *post ч, ж, ш, ч, ц semper stat ѣ* (ст. 20), але нема припису Таппе, „*statt ѣ nach einem Vocale steht и*“ (?) — тільки це дрібниця, бо й без того тут залежність Лучкая від Таппе незаперечна.

Із тої самої граматики Лучкай узяв заввагу, що в формі родов. множ. жін. іменників „*occurret etiam in affectis vocibus -ей* (зарѡ — зарей²), — в Добровського, розуміється, про це нема згадки. Що на

Лучкай:

4. *post г к х ж ш щ ц*¹) non *ы* sed *и* (19)
5. *post г к х ж ш щ ц* non *ѡ* sed *а* (19)
6. *post г, к, х, ж, ч, ш, щ*, non *ю* sed *ѣ* (19)
7. *post г, к, х, ж, ч, ш, щ*, non *о* sed *е* (20)
8. *post г, к, х* non *е*, sed *о* (19)
9. *post г, к, х numquam stat ѣ* (20)
1. *ante vocalem non и, sed і* (19)

3. *post vocalem non ѣ, sed и* (19),

Tanne:

Als *о* tönt es (себро *е*).. wenn es den Ton hat.. nach den Buchstaben *ж, ц, ч, ш, щ, з*. В. жёлтый, лицёмъ, чёртъ, шёлъ, щётка (ст. 8).. Herr von Karamsin und andere pflegen jetzt.. wenn *e* als *ö* oder *o* gelesen werden soll, über das *e* immer ein Trema (oder zwei Punkte) zu setzen (ст. 8).

Лучкай:

In Ruthenica sonat.. (*е*) *post. ж, ш, ц*, (sic!) *ч et щ velut о, е, г. жолтѣй, пошол, лицом, чорт invicem жѣлѣтѣй, пошѣл, лицѣм, черт*, sed nec hoc in omnibus vocibus, praesertim, si tonuseis non adhaereat, e. g. жѣлѣзѣ і т. д. (ст. 3).. Russi in his casibus *ѣ* duobus punctis notare solent ad designandam soni mutationem (ст. 4).

¹) *џ*, як бачимо, тут у Таппе немає, бо в рос. мові пишеться після *џ* — *ы*; Лучкай, як відомо, дуже уважав на те, щоб *ы* після *џ* не писати.

²) пор. у Таппе: die Wörter auf... *ря*.. nehmen oft (*в gen. plur. fem. gen.*) *ей* und *ѣ* zugleich an, ст. 68, § 59, Anmerkung.

поділ відміни йменників на три деклінації міг мати вплив і Таппе, про це див. ст. 8, 31; таксамо на уклад прийменників та сполучників (Т. 206, 222; Л. 122, 126) за азбукою [пор. ст. 44]. Що, може, й назва „frequentativum“, що її раз ужив для imperfect-а Лучкай (ст. 108) запозичена від Таппе (ст. 158), про це теж у нас була вже згадка (ст. 55), таксамо, як і про поміщення відміни дієслова „быти“ поперед усіх кон'югацій (у Таппе ст. 150, § 100, von den Hülfsverben). І порядок форм, за яким іде відміна цього дієслова в Таппе, нагадує Лучкаїв лад. У Таппе форми йдуть одна по одній так: Praesens (я есмь), Praeteritum (я былъ), Futurum (буду), Imperativ (будь), Infinitiv (быть), Participia: praesentis (сущій), praeteriti (бывшій), futuri (будущій); Gerundia praes. (будучи) і praeteriti (бывъ), ст. 152, такий лад міг стати в основу для порядку відміни цього дієслова в Лучкая, який тільки додав після praesens — imperfectum (що in Ruthenica caret) і вплив свій conjunctivus (після imperativ-у¹), ст. 81—84. Назва „gerundium“ на part. praes. і praet. (у Добровського: gerundivum) теж запозичена — в Таппе.

Крім Таппе, Лучкай мав під рукою й Пухмаєра „Lehrgebäude der russischen Sprache“ з 1820. р., але ж більшого впливу цієї книжки, крім цього, про що сказано на ст. 41 (про стягнення їє в укр. на ·А), мені дошукатись не вдалося. Ще хибя тільки правильне пояснення, що хотѣ є „Gerundium а хотѣ“ (ст. 125), може, взяте з Пухмаєра (ст. 203); в Institutiones із цим поясненням мені стрінутись не довелося.

Коли Лучкай ізгадує ще російську академічну граматику (ст. 31), то тільки на те, щоб зазначити своє становище до поділу відмін іменників; розуміється, що й цю книжку він мусів мати під руками.

Із інших, не російських, граматик, що їх називає Лучкай, у рахубу входить іще Мразович та Смотрицький. Щодо останнього, то Лучкай дивиться, здебільша, на нього крізь окуляри Добровського; на безпосередню залежність Лучкая від цього найвидатнішого нашого [і славянського] граматака XVII. ст. нема що говорити, коли власне

¹) В Лучкая так: Conjugatio verbi есмь: Indicativus: praesens (есмь), ст. 81. Imperfectum еѣх — Ruth. caret, ст. 82; Praeteritum I. (был есм), Praeteritum II. (бых Ruth. caret); Futurum (бѣдѣ); Imperativus (бѣди). Conjunctivus (ст. 83): Praesens; (забув дописати: да бѣдѣ, Ruth. абым vel абых был); Imperfectum (был был vel был бых); Plusquam. aut Perfect. II. (caret — Ruth. был бы был ем); Infinitivus (быти); Particip. praeter. (бык) futuri (бѣдѣи); Gerundium praes. (сы), praeteri (бык). Про порядок у інших відмінах і залежність од поділу Мразовича, див. ст. 54.

його „ductor“ при писанні його праці був Добровський¹⁾: цей останній дуже докладно використав Смотрицького, часто з ним полемізує, і тут уплив Смотрицького на Лучкая був посередній. На відхили від Добровського і схожості зі Смотрицьким у граматиці Лучкая ми вже вказали на своїх місцях у цій праці; їх небагато, цих схожостей, навіть термінологія обох авторів не скрізь та сама²⁾; можна б хіба ще додати, що, здається, за Смотрицьким Лучкай говорить про 2. ступінь прислівників на -ѣй, хоч пояснення на повстання їх ув укр. мові належить йому самому (є a biit in ѣ, ст. 120). Говорити про ті взаємовідносини між граматиками Смотрицького й Лучкая ще зокрема — це виходить поза рямки нашого завдання. Те саме треба сказати про відносини Лучкая до Мразовича (перерібка Смотрицького). З тону, яким Лучкай висловлюється про Мразовича, можна виснувати, що він Мразовича ставив невисоко; про нього згадує тільки, полемізуючи з ним [н. пр., писання ѡ після ц, ст. 9; про форми двоїни в дієслів на -ма, ст. 130], не цитує сторінок його книжки, а то й не називає ймення Мразовича [пор. наросток -мъ у part. praes. pass у Мразовича ст. 126 і ин., в Лучкая ст. 117], як і не приймає його поглядів (н. пр., про поділ іменників на відміни ст. 31). А проте вплив граматики Мразовича на працю Лучкая — видний, і на цей уплив ми принагідно вказували⁴⁾.

* * *

¹⁾ Ця назва найбільше підходить, бо Лучкай студіював Institutiones самотужки; думка, що він слухав у Відні Добровського [Бирчак, Литературнѣ стремлѣня на Подкарпатск. Руси, Ужгород, 1921, ст. 48, і за ним Др. Гаджега, ор. cit. ст. 22], не відповідає дійсності.

²⁾ пор. ст. 288. А так пор. орфографічні приписи: н після г, к, х, не — ѡ (ст. 62, Луч. 9—10); в відміні жіночій м'якій закінч. gen. sing. ѡ (побіч ѡ), acc. pl. ѡ, побіч ѡ (ст. 68); подвійні форми при відміні прикметників loc. sing. masc. та dat і loc. sing. fem. (142 і т. д. 196); паралельна відміна (у зразках) прикметників номінальної та зложеної відміни (140 і т. д.); 2. ступ. прикметн. горкій — горкшій (41 — за ним Мразович 85; Лучкай 62); 3. oc. sing. та plur. imper. із да + форми praes, ст. 247, 248 і т. д.; таксамо „conjunctivus“, ст. 252 і т. д. Ясна річ, що тих схожих форм є куди більше, але вони є і в Добровського, й Лучкай не мусі в їх перебирати безпосередньо від Смотрицького, н. пр., орфографічні приписи (ст. 12—13), з якими Лучкай не все погоджується, форми трѣхъ, трѣхъ (182), чисо, чисоу (202) й т. д.

³⁾ Обрѣтаются разсѣдѣтельная (вищий ступінь) и на ѣй, какъ: крѣплѣй, сильнѣй, пространнѣй и проч., ст. 44; число таких прислівників ув укр. мові дуже обмежене: хутчій, далій, defectivum мерщій.

⁴⁾ н. пр., про [аналогічно, як у сербській мові] тверду вимову є після приголосних (содержѣтъ чѣстѣй скѣй гласъ, когдѣ предъ собою согласное ѣмать, ст. 6; в Лучкая; є velut latinum e in medio et fine vocis: зѣмѣ zemle, ст. 3); я та головно ж

Але ж найбільше відбігає Лучкай від Добровського — найцікавішою для нас частиною своєї праці, тою, де виявив „*proprium sensum et scientiam pro fundamento*“ (ст. 176), де дійсно не мав ні попередників, ні вчителів, ні підпомагачів, тим, що для порівняння з церковнослов'янщиною використав українську мову [коли ще залишити на боці його теорію про цю мову та про мову церковнослов'янську], про що в нас була вже мова, див. ст. 224—226...

Українська частина Лучкаєвої граматки потребує ще окремого розсліду. Вознякова¹⁾ спроба її розбору не вичерпує цілого предмету: Возняк удоволився тільки витягом прикмет української мови, що їх виразно наводить Лучкай — до того й ці витяги неповні! —, він зробив тільки опис прикмет української мови в Лучкає, дав їм маленьку оцінку (ст. 92), але ж у його праці не видно ні відповідних висновків, ні з неї не можна собі виробити образу Лучкаєвої мови. Мова його *Specimin-ів* лишилася недоторкана, таксамо не звернено уваги на протиріччя у граматиці [теорія — практика!], що нерозривно творять додаток до граматичних законів української мови, які подає Лучкай. Тим то треба цю справу піддати ще раз аналізу, й це, міркую, зроблено в окремій праці: „Українська мова в Лучкаєвій *Grammatici Slavorutheni*“²⁾, яка творитиме другу частину цієї роботи. Тим то в цій частині свідомо вилучено все, що відноситься до української мови в творі Лучкає, а коли де про це говориться, то тільки на те, що його українські форми дають деяку характеристику автора й пояснюють нерозрив його своєрідну теорію...

як непотрібні знаки, ст. 32; вичислення прикметників на -ій (у сербській мові однакова вимова -ий та -ій, в укр. ця відміна переплуталася із твердою, ст. 22, Лучк. 52; деякі правописні закони, н. пр., *бездна, сердце, солнце*, ст. 31 (*ex radicalibus nulla exmittatur*, ст. 14, приклади ті самі); поплутані закони паляталізації зубних у відміні дієслів IV. кл., ст. 131—132 (Лучкай ст. 104—105), може, відміна *есмь* (133) перед відміною всіх інших дієслів (Лучк. 81), може, й уклад за азбукою прийменників (ст. 154, Л. 122 — дарма що прийменники виписані в Лучкає з Добровського) і т. д. Автім є ще й інші схожості, тільки ж вони помічаються і в порівнянні з граматиною Смотрицького [н. пр., відміна йменників, прикметників із двома формами в *dat., loc. sing. fem.* та *loc. sing. masc.*, дієслів] та Добровського, пор., н. пр., 1. ос. множ. *имъ*; *грьсти* (ст. 118, у Смотрицького — *грьсти*, ст. 343) і т. д.

¹⁾ Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, т. XC, Львів, 1909, ст. 86—92.

²⁾ Має появитися німецькою мовою п. з. „*Das Ukrainische in der Grammatica Slavoruthena von Lučkaĵ*“ в „*Ostslavische Studien*“, Veröffentlichung der Slavischen Abbeitsgemeinschaft an der Deutschen Universität in Prag, herausgegeben von F. Spina und G. Gesemann.

Таксамо до завдань цієї праці не належала повна оцінка граматики Лучкая та її ваги в історії української фільології. Вже через те ні, що таку оцінку можна зробити тільки у сполучі обидвох її частин — славяноруської та української. А проте коротко можна сказати, що для нас далеко вартніша та друга її частина, ніж перша, поясняльна, а не — основна. Тільки тим, що Лучкай хотів ізв'язати в одне те, чого зв'язати не можна, й пояснюється, що його працю свого часу оцінювали негативно (н. пр., Срезневський¹⁾), та й пізніше не звертали на неї належної уваги²⁾.

А проте відмовити вартости й славяноруській частині Лучкаєвої граматики не можна; вже тому ні, що це був перший на тодішній науковій основі укладений (хоч і з помилками) підручник церковнославянської мови для наших вищих шкіл, для духовництва, подручник, тоді такий потрібний! А що її використовували (Сабов³⁾) та все ще використовують (Погорелов⁴⁾) на те, щоб

¹⁾ Журналь Министерства Народнаго Просвѣщенія, ч. XXXVII, ст. 49 („смѣшаль нарѣчіе церковное и народное, измѣняль одно другимъ“ — це почасти правда — хоч Срезневський хвалив етнографічний матеріал.

²⁾ Праця Возняка, н. пр., появилася шісдесят років після виходу Лучкаєвої *Grammatici et Slavorutheni*-a.

³⁾ Як відомо, Євмен Сабов написав „Русскую грамматику и читанку“, Ужгород, 1890 — власне, граматика „угрорусского литературного языка“ (?) — та Христоматію церковно-славянських пам'ятників, Ужгород 1893, де на ст. 194 закидає Лучкаєві (зі свого погляду!) „недостатокъ чистоты слова!“

⁴⁾ Проф. Погорелов (Карпатській Свѣтъ, 1930) підносить, що вчені мало знайомі з граматику Лучкая тому, що, мовляв, вона написана латинською мовою (1925), перевидає головні Лучкаєві тези, передмову, оминаючи його погляд про *Ruthenica diversa a Russica*, а вибираючи з неї те, що йому підходить для його поглядів... Що до оцінки праці Лучкая, то вона — поверхова, скрізь багато суперлятивів (якъ хорошо извѣстны были ему труды, посвященные грамматической разработкѣ этого языка; какъ внимательно былъ изученъ авторомъ церковно-славянскій языкъ... 1024; всѣ эти книги, — себто, *Institutiones*, Мразович, *Смотрицький*, — были ему прекрасно знакомы, ст. 1029; Лучкай очень умѣло воспользовался всѣмъ матеріаломъ... ст. 1030; формы склоненія и спряженія даны имъ съ большою полнотою, ст. 1031 і т. д.). А вже що ніби то Лучкай мав сказати, що „у всѣхъ русскихъ, къ какому бы русскому языку, нарѣчію или говору они не принадлежали, долженъ быть одинъ общій языкъ“ (ст. 1032) — то це погляд Погорелова, Лучкай цього ніде не сказав, відрізняючи „прекрасно“ *communis Russica, communis Ruthenica*... Не міркую, що це справжня наукова метода, щоб погляди й категорії думання людей із ХХ. століття приписувати людям із трицятих років ХІХ. в. і вплітати сюди Пушкіна Гоголя, ну і... Карабелеша. Ще одне. Із аналізу твору Лучкая виходить, що він користувався другим виданням граматики Мразовича („Рѣководство къ славѣнскѣй граматикѣ исправленнѣй во употребленіи славеносербскихъ народныхъ оучилницъ. Къ Бѣдмѣ, 1811 р.), а не першим, віден-

ніби то з історичної перспективи підсилити аргументи для своєї національно-політичної програми — без огляду на виразну позицію Лучкая в справі української та російської мови (*Ruthenica a Russica diversa*, передм. ст. XII), — то тут ні при чому ні *Grammatica Slavoruthena*, ні її автор... Її велике значіння ще й у тому, що Лучкай нею спопуляризував у нас Добровського, що своїми додатками з української народньої мови доповнив *Institutiones*, що на його книжці взорували свої граматичні праці Галичини¹⁾, що спробу транскрипції в граматиці латинкою використав був свого часу Їречек²⁾. А далі й у тому її немала вага, що це ж була перша друкована в XIX. ст. граматика на землях західноукраїнських, що вона перша дала хоч і невичерпаний, а проте дала досить докладний і вірний опис українського говору Підкарпаття на тлі славяноруської мови... Свого часу її високо оцінив був Колляр, умістивши за неї автора її у своїй „*Slavy dcer-i* [65, сонет із 1832. р.]

А в соту річницю її появи ми теж цим докладним розбором „*Gramatic-i Slavoruthen-i*“ хотіли б виявити вдячність сучасного покоління для її Автора.

* * *

Зібравши все сказане про граматику Лучкая, ми можемо зробити про неї такі висновки:

1. Лучкай написав свій твір під переважливим упливом *Institutiones* Добровського; цей уплив виявляється в поодиноких частинах граматики, що її можна назвати взагалі невеликим витягом із твору патріярха славянської фільольогії.

2. Але ж Лучкай стояв під вагою своєї теорії, що склалася наслідком традиційних поглядів на літературну мову для всіх славян узагалі та для українців ізокрема, ототожнював часто українську мову з церковнославянською, й через те його граматика, власне, не — граматика тої самої церковнославянської мови, що в

ським із 1794. р., яке наводить проф. Порорелов (ст. 1029)... Про це згадано вже і в самій праці.

¹⁾ Про це Возняк, *op. cit.* ст. 83—84.

²⁾ Über den Vorschlag das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben von Josef Jireček... Wien, 1859. Їречек перебрав від Лучкая *й* для *i* > *o*, ст. 40—41; на ст. 41. покликується на Лучкая — тільки ж це відноситься до розбору української частини граматики *Slavoruthen-i*...

творі Добровського, а тої, що була книжною мовою на українських землях від XVII. в., мови славяноруської.

3. Ототожнюючи славяноруську мову зі своєю рідною, Лучкай прикладав часто її закони до церковнослов'янщини, пояснював прикладами з української мови закони церковно-славянської, сплутував мовні явища обидвох мов, із цього теж вийшли відхили від Institutiones. Із другого боку, притягаючи до порівняння з церковно-славянською мовою українські форми, Лучкай таким робом доповнював Добровського, що, як відомо, у своєму творі ніде української мови для порівняння не використав.

4. Цим можна пояснити собі відхили Лучкай від Добровського, різниці між обидвома творами, різниці, що виходять іще від того, що Лучкай був автодидакт, що відповідної підготовки, а то й фільольогічного чуття, він не мав.

5. Ці різниці пояснюються ще й тим, що Лучкай, хоч свідомо відрізнявав українську мову від російської, користувався подекуди граматиками російської живої літературної мови, пояснюючи не раз її законами закони й української й славяноруської мови.

6. Оцінку твору Лучкай можна подати, тільки розбираючи обидві його частини, славянську й українську; але й без того слід зазначити, що граматика Slavo-ruthena в історії укр. фільольогії своє місце здобула, хоч би вже тим, що це перша в XIX. в. друкована граматика на західній українській етнографічній території.

Řevnice u Prahy, 10. VI., 1930; переглянуто й доповнено в березні та травні 1931.

